

**T. C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE FEMİNİZM DÜŞÜNCESİNİN İMKÂNI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Yunus ASLAN**

**Danışman
Doç. Dr. Sema ÖNAL**

**2016
KIRIKKALE**

ÖZET

Bu tezin amacı, bir dünya görüşü olarak feminizmi tanımlamak, onu kapsayan görüş ve yaklaşımların ne olduğunu ortaya koymaktır. Bu bağlamda feminist hareketin kadın hak ve özgürlüklerine sunduğu katkıları detaylı bir biçimde açığa çıkarmak ve modern Türkiye'deki mevcut durumun, kadının statüsünü nasıl yükselttiğine, kadının hak ve özgürlüklerinin evrensel standartlara erişmesinde nasıl etkin rol oynadığına, feminist siyaset ve ideolojiye ne oranda imkân tanıdığına dikkatleri çekmektir.

Batılı ülkelerde tarihsel birikime paralel olarak gelişen kadın hakları savunuculuğu, sivil toplum kavramının gelişimi ve aydınlanmacı görüşlerin yarattığı ortamda, kadın hak ve özgürlüklerinin erkekle eşitlik temelinde olması gerektiği iddiasında bulunmuş ve buna uygun politikayla ilk olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.

Bu çalışmada konu içeriğini ihtiva eden çeşitli alt başlıklar bulunmaktadır. Bu başlıkların ilkinde, Sanayi devrimi ve Fransız ihtilali gibi çalkantılı dönemlerden geçerek yerleşmiş yeni burjuva toplum dinamikleri değerlendirilmiş, kadının kendini ötelenmiş hissetmesinin getirdiği yabancılaşma duygusuna vurgu yapılmış ve özgürlükçü fikirlerle birlikte harmanlanan kadın hareketinin ürettiği ideoloji ve siyaset, tarihsel süreç içinde açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci alt başlıkta Türkiye'deki kadın hareketinin genel bir tarihçesi çıkarılmış, modernleşen Türkiye Cumhuriyeti'nin kadın hak ve özgürlük bağlamında ortaya koyduğu uygulamaların neler olduğu ve içerikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu uygulamaların kadının statüsünde ne oranda bir dönüşüm yarattığına, kadın hak ve özgürlükleri için elverişli bir ortam hazırlayıp hazırlamadığına bakılmıştır.

Öte yandan, kadın hak ve özgürlüklerini koruma altına alan bir takım uluslararası sözleşmeler mevcuttur. Türkiye bu sözleşmelere taraf olmakla birlikte, bu sözleşmelerin uyarlanması yönünde ulusal düzeyde nasıl mekanizmalar oluşturmuş ve bu mekanizmaların Türkiye'deki kadınların geneli açısından kapsayıcılığı nedir sorularına tarafsızca yanıt aranması ihtiyacı da bu çalışmanın bir başka araştırma alanını oluşturmuştur.

ABSTRACT

The aim of this thesis is to define feminism as a worldview, what reveals that the views and approach covering feminist movements, women's rights and in the context of freedom offered by the contributions turned its face to modernization by revealing in detail the current situation in Turkey, raising the status of women, the rights of women and freedom of open universal standards that have assumed an active role in the area of feminist ideology in politics and to what extent access, opportunity is to draw attention to the familiar.

The historical experience of Western countries on a global scale and social progress in parallel to developing women's rights advocacy, the development of the concept of civil society and questioning in the environment created by the enlightened vision, women rights and any claim that should be the basis of equality with men, their freedom has taken place in this stage of history proper policy first.

This study has various subheadings containing the subject content. In the first of these headings, the Industrial Revolution and settled through a turbulent period as the French Revolution in the new bourgeois society dynamics, women's alienation itself brought about the feeling shifted and the women's movement formed by blending with the accompanying liberal ideas generated by the monitor in the historical process of the ideology and politics of the road It was looking at the map.

Second subtitle issued a general history of the women's movement in Turkey, who has looked to the modernization process of the West, Turkey, where the Republic is women's rights and what the application put forward in the freedom of the context and contents were revealed. Also at what rate these applications create a transformation in the status of women has examined whether it is preparing an enabling environment for women's rights and freedoms.

On the other hand, the safeguarding of women's rights and freedoms number of international agreements are available. Although Turkey is a party to this contract, created how mechanisms at national level towards the adaptation of these agreements and seeking the mechanism what is the comprehensiveness of the overall of the women

in Turkey questions objectively answer needs has also created another research area of this study.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL BAĞLAMDA FEMİNİZM

1.1. Feminizmin Kavramsal İçeriği	5
1.2. Feminizmin Tarihsel Kökleri.....	7
1.3.Feminizmin Tarihi	14
1.3.1. <i>Feminizmin ilk Yılları</i>	15
1.3.2. <i>İlk Dalga Feminizm</i>	16
1.3.3. <i>Proleter Kadın Hareketleri</i>	18
1.3.4. <i>İkinci Dalga Feminizm</i>	20
1.3.5. <i>Üçüncü Dalga Feminizm</i>	21
1.4. Feminizm Çeşitleri.....	25
1.4.1. <i>Feminizm İçindeki Temel Gelenekler</i>	25
1.4.1.1. Liberal Feminizm	25
1.4.1.2. Sosyalist Feminizm	26
1.4.1.3. Radikal Feminizm	27
1.4.1.4. Yeni Akım Feminist Gelenekler.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KADIN HAREKETLERİ

2.1. Türkiye'de Kadınların Toplumsal Hayata Katılma Evreleri	34
2.1.1. <i>Osmanlı Döneminde Kadınların Toplumsal Hayata Katılım Evreleri</i>	35
2.1.2. <i>Cumhuriyet Döneminde Kadının Toplumsal Hayata Katılım Evreleri</i>	38
2.1.3. <i>Günümüz Türkiye'sinde Kadının Durumu</i>	42
2.2. Türkiye'de Kadın Sivil Toplum Kuruluşları	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE FEMİNİZM HAREKETLERİ

3.1. 80’li Yıllarda Feminizm.....	49
3.2. 90’lı Yıllarda Feminizm.....	50
3.3. Türk Kadınının Feminizme Bakışı	53
3.3.1. <i>Feminist Gruplar</i>	56
3.3.2. <i>Feminist Kuruluşlar</i>	59
3.4. Türkiye’de Feminizm İmkânı	64
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	70
KAYNAKÇA.....	80

GİRİŞ

Kadın hareketlerinin ilk olarak 18. yüzyılda İngiltere’de ortaya çıktığı görülmektedir. Bu yüzyılda sanayi devriminin ürünü olan burjuva sınıfının öncülük ettiği muhalif hareketler önem kazanmıştır. Fransız Devrimi bu koşulların yarattığı sosyal patlamaların en bilinenlerindedir. Öte yandan siyaset felsefecilerinin bu yeni ekonomik, siyasi ve toplumsal gelişmelerin belirleyiciliğinde ürettikleri yeni aydınlanmacı siyasal toplum anlayışları, devlet mekanizması ve sivil toplum anlayışını yeniden sorgulamayı zorunlu kılmıştır.

Kadın hareketinin, tam da bu muhalif ortam ve çalkantılı yeni toplum dinamiklerinin içinden çıkarak kendine bir yön çizmeye çalıştığını görmekteyiz. Burada altı çizilmesi gereken nokta, toplumsal hareketlerin, içinden çıktıkları toplumların sosyo-ekonomik yapısından etkilendiği gibi onları, süreç içinde elde ettikleri yoğunluk ve etki ettikleri mekanizmalar doğrultusunda etkileyebildikleri gerçeğidir. Özellikle kadın hareketi bağlamında ele aldığımızda sivil toplum yapısından kamusal düzeyde beslenen bu hareketin, yakın geçmişimizde özel/kamusal ayrımı, eşitlik, farklılık ve otonomi konusundaki görüşleriyle, sivil toplumcu anlayışı beslediğine ve dönüşüme uğrattığına tanık olmaktadır.

Kadın hareketinin ilk ortaya çıkışına etki sahibi klasik sivil toplumcu anlayışların, kadını özel alana indirgeyen, kamusal alandan soyutlayan erkek egemen eğilimleri, feministlerce büyük oranda eleştiriye uğramıştır. Hatta bu eğilimlerin anti-tezi olabilecek eleştiriler, feminizmin tarihsel gelişimiyle doğru orantılı bir biçimde geniş bir literatür oluşturmuştur.

Feminizmin tarihine bakıldığında içinde bulunduğu tarihsel-ideolojik koşulların dinamikleriyle etkileşime girerek çeşitli dönemlere ayrıldığını görmekteyiz. Bu dönemler üçe ayrılmaktadır. Bu üç dönem; birinci dalga feminizm, ikinci dalga feminizm ve üçüncü dalga feminizm olarak adlandırılmıştır. Birinci dalga feminizme baktığımızda iki ayrı yönelimle karşılaşmaktayız. Bu yönelimler arasından birincisi olan Liberal Feminizm, liberal felsefeden çokça etkilenmiş, sistem eleştirisi yapmadan, kadınlar lehine, erkek egemen anlayışı doğru kabul ederek, hak talep etmektedir. Bu

haklar, eğitim hakkı, seçme seçilme hakkı ve çalışma hakkı gibi ana başlıklar altında toplanabilmektedir.

Bir diğer eğilim de o dönemki koşullara özgü biçimde proleter kadın hareketi olarak adlandırılmıştır. Bu hareket, kadınların gerçek özgürlüğünün özel mülkiyetin tamamen ortadan kalktığı ve proleter halkın haklarının teslim edildiği bir siyasal sistemde gerçekleşebileceğine inanmaktadır. Bu hareket içinde yer alan kadınlar, erkeklerle cinsiyet farkı gözetmeksizin omuz omuza mücadele etmişlerdir.

İkinci dalga kadın hareketine bakıldığında yine iki ayrı feminist akımın döneme damgasını vurduğunu görmekteyiz. Bu akımlar Radikal Feminizm ve Marksist/Sosyalist Feminizmdir. Proleter kadın hareketlerinin devamı olan Marksist/Sosyalist Feministler kentleşmeyle beraber kapitalist sistemin kadın emeğini sömürdüğünü veya onun ev içi emeğini değersizleştirdiğini ileri sürmektedir. Kadına düşen, bu sömürü sistemine karşı kamuya çıkmak ve toplumsal mücadelenin bir parçası olmaktır.

Post-feminizm ve post-yapısalcılıktan yoğun olarak etkilenen Radikal Feminizm ise dilden kültüre, dinden siyasete, ekonomiden toplumun en küçük yapı taşı olan aileye kadar sinen erkek egemen inanç ve gelenekleri eleştiri bombardımanına tutmakta, ona mesafeli ve şüpheli yaklaşmaktadır. Hatta daha ileri giderek bu sınırı, devrimci sınırlara kadar taşıdıkları görülmektedir. Öte yandan geçmişten günümüze kadar tarihsel ve toplumsal bir değişken olarak varlığını sürdürmüş erkek egemen geleneğin yapısal reforma uğratılması ve kadına özgü yeni bir dilin, kültürün; edebi, siyasi ve sosyal anlayışın geliştirilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir.

Onların öne sürdüğü bir başka anlayış da farklılıkları kucaklayabilecek hukuki ve siyasi bir mekanizmanın toplumda egemen olması gerektiğidir. Bir başka deyişle, erkek ve kadın olarak ayrıştırılan iki uçlu genelleşmiş cinsiyet kimlik rollerini reddederek yerine, ne kadar kadın varsa o kadar çok kimlik vardır görüşünü koymuşlardır. Buradan da anlaşıldığı üzere kadını özneleştirmek yerine özelleştirerek, onu içinde bulunduğu farklı etnik, milliyet, sınıfsal, kültürel, siyasi ve sosyal yapılarla olan etkileşimleri bağlamında bir bütün olarak ele almıştır.

Batıdaki feminist hareketin dolaylı bir biçimde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadın hareketine de etkisi olduğunu görmekteyiz. Osmanlı İmparatorluğunda, Tanzimat

dönemiyle başlayan batılılaşma çalışmaları, önce askeri alanda yapılan reformlarla ortaya çıkmış daha sonra da Meşrutiyet dönemiyle birlikte eğitsel, sosyal, hukuki ve siyasi alana yayılmıştır. Bu dönem, Osmanlı kadınları için de bir dönüm noktası olmuştur. Başta miras hakkı olmak üzere, eğitim hakkı kazanmış, iş hayatına atılmaya başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşmeye yüz tutan çehresi içinde giderek eğitilmiş seçkin bir kadın tabakası oluşmuştur. Nezihe Meriç, Halide Edip Adivar gibi eğitim alan bu kadınlar, batıdaki feminist ve aydın görüşlerin de etkisiyle kadına yönelik bir takım reformlar yapılması yönünde idari mekanizmalara etki etmeye çalışmışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte Batılılaşma ve modernleşme hamlelerine hız verilmiş ve köklü değişimlere gidilmiştir. Modernleşmenin vazgeçilmez unsuru olduğuna inanılan kadınlara da yönelik ciddi atılımlar gerçekleştirilmiştir. Osmanlı döneminde kadına yönelik olarak yapılan tüm toplumsal ünitelerdeki reformlara bu dönemde daha kapsamlı bir biçimde devam edilmiştir. Bunlar arasında en öncelikli olanı kadına seçme ve seçilme hakkı tanınmasıdır. Öte yandan Osmanlı İmparatorluğu döneminde faaliyete başlamış kadın hareketleri, cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürmüştür. Ancak Türk Kadınlar Birliği Derneğinde yürüttükleri çalışmalarını, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesinin hemen ardından sonlandırmışlardır.

1980'li yıllara doğru gelindiğinde 1935 yılından sonra durgunluğa giren kadın hareketi tekrar hareketlenmiştir. Gerek Birleşmiş Milletler' in 1975 yılında 70'li yılları kadın on yılı olarak ilan etmesi, gerek ülke içi ve dışında, 68 ve 78 kuşağında etkisini gösteren Marksist ve Leninist hareketlerin yaygınlık kazanması, Feminist hareketin güçlenmesine etki etmiştir. Batıdaki Feminist görüşlerden de esinlenen Türkiye kadın hareketi, daha çok sosyalist temelli görüşlere yakın olmuştur.

Ancak 1980 darbesiyle beraber, muhalefet susturulmuş, sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sessizliğin hâkim olduğu bu dönemde, kadın hareketleri rahat hareket etme olanağına erişen tek muhalif ses olmuştur ve giderek sol/sosyalist gelenekten ayrılarak kendi tarihsel ve teorik zeminini güçlendirmiştir. Tarihsel zemin oluşturarak

köklenmelerinde, Osmanlı dönemi kadın hareketinin rolü büyüktür. Öte yandan batılı kaynakları da okuyarak, teorik olarak zenginleşmişlerdir. Bundan sonraki adımda, konferanslar, paneller aracılığıyla birbirleri arasında bağ kurarak oda tipi küçük gruplardan sıyrılıp geniş çaplı örgütlenmelere geçmişlerdir.

Giderek akademik çevrelerin gücünü de arkasına alan feminist örgütler, büyük kamuoyu etkisi yapacak kampanyalar düzenleyerek ulusal ve bölgesel olarak yaygınlık kazanmış; toplumda kadın hak ve özgürlükleri konusunda hassasiyet gelişmesini sağlamışlardır. 90'lı yıllara gelindiğinde yapılan akademik çalışmaların ortaya koyduğu bulgularla örtüşen biçimde töre, din ve ataerkil zihniyetin türevi olan her tür ayrımcılık ve şiddet vakalarına yönelik kurumsallaşmalar gerçekleştirilmiş, yerel ve özel unsurların ön plana çıktığı kadın hareketleri ortaya çıkmıştır. Bu hareketler arasında, kitleselleşmeyi başaran ve en çok göz önünde olanlar Kürt kadın hareketi ve Müslüman kadın hareketi olmuştur.

Günümüze gelindiğinde Türkiye kadınları; feminizm konusunda yeterince bilinçli olmasalar da gerek devlet politikalarının itici gücüyle, gerekse sivil toplum örgütlerinin sağladığı yaygın kampanya ve örgütlenmelerin sonucu olarak kadınların erkeklerle eşit hak ve özgürlüklere sahip olmaları gerektiğine inanmaktadırlar.

Türkiye'de, CEDAW ve benzeri imzalanmış uluslararası sözleşmelere uyarlanmış hukuksal düzenlemelere rağmen, hâlâ yaygın tutucu zihniyetin oluşturduğu direnç, kadınlar arasında fırsat eşitsizliği yaratmakta, birçoğu ikinci cins olarak aile ve toplum baskısı görmektedir. Bu durumun değişmesi ancak imzalanan uluslararası sözleşmelerle bağdaşan ve detayları gözeten yasal müeyyideler oluşturmak, bunları denetlemek ve parçalı yapı gösteren kadın realitesine etki eden feminist kuruluşlar başta olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının önündeki her türlü siyasi ve hukuki engelin ortadan kalkmasıyla mümkün olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL BAĞLAMDA FEMİNİZM

1.1. Feminizmin Kavramsal İçeriği

Sanayileşme devriminin ardından yaşanan geleneksel değerlerdeki çelişmenin ilk somut örneği, İngiltere’de ilk çağlardan beri süregelen gelen bireysel kadın çıkışlarının aksine kadın hareketinin ortaya çıkışı olmuştur¹. Akabinde 1852’de “Feminizm” kelimesi yine İngiltere’de kullanım alanı bulmuştur. Feminizm kelimesi Latince “femina” (kadın) kelimesinden türetilmiştir².

Etimolojik bu anlamına koşut biçimde, bir ideoloji olarak da “Feminizm” kadınların sistem içindeki konumlarının analizi, kadınlık bilincinin hangi sosyolojik temellere dayandırılması gerektiği, kadının sistem içinde maruz kaldığı baskının incelenmesi vb. konularda teoriler üreten, bir duygu paylaşımı üzerinden de kadınların her alanda desteklenmesine işaret eden bir akımdır. Hem kamusal alan hem özel alanla ilgili bir kavram olan feminizm iktisadi, hukuki, siyasi ve toplumsal araçlar ve düzenlemeler üzerinden kadınların dışlanmışlığını ve ezilmişliğini hedef almaktadır³.

Feminizmin bu genel tanımlarını temellendirdiğimizde, karşımıza şöyle bir sonuç çıkmaktadır; Temel olarak Feminizm, kadın ile erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaçlamıştır. Kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi aile, eğitim, iş dünyası, siyasi hayat, kültür ve tarih gibi geniş bir yelpaze içinde çok çeşitli parametreler çerçevesinde sorgulayan siyasi bir harekettir. Feminizmi genel bir tasnif ile "kadın hakları hareketi" ve "kadının kurtuluşu hareketi" olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Feminizmin iki temel çekirdek inancı mevcuttur: Kadınlar, cinsiyetleri nedeniyle dezavantajlı durumdadır; bu dezavantajı ortadan kaldırmak mümkündür ve ortadan kaldırılmalıdır. Bu doğrultuda feministler, cinsiyetler arası siyasi ilişkiler bağlamında

---

¹ Nancy Fraser, **Cinsiyet Eşitsizliği ve Refah Devleti**: Sanayi Sonrası Düşünce Girişimi, Demokrasi ve Farklılık Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması, Yayına Hazırlayan: Seyla Benhabip, Çev: Zeynep Gürata, Cem Gürsel, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, 1999, s. 310

²<http://nedemek.com.tr/feminizm-ne-demek-feminizm-nedir/> 30.04.2014 saat: 15:08

³M. E. David, **Serpest Piyasa Feminizmi**: Bir Cevap, Çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu, Liberte Yayınları, 2000, s. 102

değerlendirdikleri erkeklerin üstünlüğünü, hatta bütün topluluklarda vuku bulan kadınların bağımlı konumunu sıklıkla vurgulamışlardır. Tüm bu açılımlar etrafında diyebiliriz ki; Feminizm, aynı zamanda siyasi bir anlamı da içeriğinde muhafaza etmektedir.

Tarihsel açıdan bakıldığında görülmektedir ki süreç içerisinde feminizm zenginleşmiş, toplumların gelişme ve yönelimlerine paralel olarak geniş bir yelpazeye ulaşmıştır. Hatta bu gidişat, son 30 yılda toplumun düşünme biçimlerine ve inançlarına ciddi bir meydan okumaya kadar varmıştır.

18. yüzyıl sonlarında batı dünyasında ortaya çıkmış ve günümüze dek ulaşmış Feminizm, üç dalga geçirmiştir. Bu süreç içerisinde “Kadın Hareketi”, “Kadınların Özgürleştirilmesi” ve benzeri isimlerle de bağdaştırılmıştır. İlk ortaya çıktığı dönemde feminizm, “çalışma hakkı, kadınlar için seçme ve seçilme hakkı gibi konular etrafında varlık göstererek, günümüze ulaştığı seviyeye oranla düşünüldüğünde, yüzeysel görülebilecek mevzularda çalışma yürütmüştür.

20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise gelişen feminist hareket, siyaset felsefesi literatürüne önemli kavramlar kazandırmasının yanı sıra bu literatürde yer alan bazı klasik tanımlamaları da gözden geçirme girişiminde bulunmuştur. Yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğine işaret ettikleri klasik tanımlamaların başında, sivil toplum anlayışı gelmektedir.

Sivil toplum kavramının ilk ortaya atıldığı dönemler olan Aydınlanma döneminin siyaset felsefecilerinin hemen hemen tümü özel alanı kadınla, kamusal alanı da erkekle özdeş tutarlarken Feministler, yürüttükleri yoğun tartışmalardan elde ettikleri farklı parametrelerin ışığında karşıt görüş geliştirerek kadını kamusal alanın merkezine oturtmuşlardır⁴.

1.2. Feminizmin Tarihsel Kökleri

Tarihsel açıdan dünya siyasi geleneğine bakıldığında 18. yüzyılın ortalarına kadar devlet ile sivil toplum arasında bir ayrım olmadığı görülmektedir. Dünya siyasi

---

⁴Andrew Heywood, **Feminizm**, Siyasi İdeolojiler, Çev. Ş. Akın, Adres Yayınları, Ankara, 2009, s. 247-241

geleneğinde klasik dönem olarak adlandırabileceğimiz bu 18. yüzyıl ve öncesi dönemi daha iyi tanıyabilmek için siyaset felsefecilerinin bizlere sunduğu yol haritasını takip etmek yeterli olacaktır.

Aristo'ya kadar dayandırılabilir klasik siyaset felsefesinde kabaca sivil toplum ile devlet özdeş görülmektedir. O “politike koinonia” adlı eserinde siyasal toplumu, yasalarca kabule dayanan kurallar sistemine bağlı özgür ve eşit yurttaşların toplumu ve buna mukabil ahlaki bir kamusallaşma olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere o dönemlerde “bir sivil toplumun üyesi” olmak demek, devletin bir üyesi olmak demektir. Dolayısıyla yurttaşlar, Devlete zarar vermeyecek şekilde davranmak zorundadırlar. Çünkü Aristo'nun görüşlerinde de sıkça rastladığımız gibi devlet, yasaların üstünlüğünü kendinde mevcut kılan tanrısal bir boyut taşımaktadır. Aristo'ya göre özel mülkiyet ve ahlak kurallarınca yönetilmesi gereken devlet, gerektiğinde yüce amaçları için başta birey ve aile gibi özel alanlara müdahale edebilir. Bu tanımdan da anlaşılabilir gibi birey, aile, mahrem ve toplum gibi ayrımların o dönemde olmadığı görülmektedir. Yani o dönem devlet her şeydir ve o dönemde var olan site devleti içinde bir sivil toplumundan söz etmenin imkânı yoktur⁵.

Helenist kültürün egemenliğiyle birlikte Epikürçülük ve Stoacılık gibi iki felsefi akım ön plana geçmiştir. Bu akımlar, kapalı Antik Yunan düşüncesinin aksine “bireyi” merkeze almaktadır. Bu iki felsefenin insanlığa kazandırdığı temel düşünceye göre birey, siyasal otoritenin zorunlu bir kölesi değil; aksine bağlı bulunduğu devlete yön veren, onun üstünde bir değere sahip, hayattaki en kıymetli varlıktır. Bu nedenle de birey-devlet ikileminde merkezi konum, devletten bireye kaydırılmıştır. Birey için önemli olan kendini kamusal bir otoriteye feda etmesi değil, aksine kamusal otoriteyi kendi hizmetine sokarak mutluluğunu tesis etmesidir.

16. yüzyıla gelindiğinde Machiavelli'nin farklı düşünceleriyle döneme damgasını vurduğunu görmekteyiz. O, seküler bir ulus-devlet anlayışını başlatan kişi olarak tarihe geçmiş ve Epikürçü ve Stoacıların her şeyi bireye indirgeyen düşüncesinin aksine, devleti oluşturan ulus egemenliği, pozitif hukuk gibi hususları ön plana

---

⁵J. Keane, **Sivil Toplum ve Devlet**, Çev. E. Akın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul: 1993, s. 31-48

çıkarmıştır. Bu kavramları devletin yüce varlığı karşısında basit bir araç olarak konumlandırmıştır⁶.

17. yüzyılda bir takım gelişmeler adeta Machiavelli'nin görüşlerini desteklercesine bir yol izlemiştir. Bu dönemde toprak, emek ve sermayenin ticarileşmeye başladığı, pazar ekonomisinde genişleme yaşandığı ve yeni keşiflerin ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu arada İngiltere ve Amerika'da devrim taraftarları etrafında halkın toplaşmaya başlaması da bir diğer önemli tarihsel, sosyolojik gelişmedir.

Halk önderleri etrafında toplanan geniş bir kesim giderek mevcut siyasi düzen ve otoriteyi sorgulamaya başlamıştır. Tüm bu eksenler etrafında dönen gelişmeler sonucu 17. yüzyılın sonlarına doğru çok daha büyük gelişmeler olmuştur. Öyle ki, gelenekselleşmiş batı siyasi literatüründe yer alan tanrı, kral, devlet, birey, kadın, erkek gibi kavramlar masaya yatırılmış ve içerikleri yeniden oluşturulmaya çalışılmıştır.

Genel olarak bakıldığında ise sivil toplum-devlet karşıtlığına dayalı 17. yüzyıla damgasını vuran siyasi düşünceler, devlet eksenli ve birey eksenli olarak ikiye ayrılmıştır. Machiavelli, J. Bodin, Thomas Hobbes, J.J. Rousseau ve G.W. F. Hegel devlet eksenli siyasi düşünce üretirken A.Smith, J.S.Mill ve F.Hayek birey eksenli siyasi düşünce üretmişlerdir. Bununla birlikte sivil toplum kavramı 18. ve 19. yüzyıllara gelindiğinde yepyeni anlamlar kazanmıştır.

Devlet eksenli düşünenler arasında yer alan Hobbes 17 yüzyılda, Machiavelli'nin düşünce geleneğini birkaç ufak tefek farklılık dışında devam ettirmiştir. O da mutlak otoriteyi başlangıcı itibarı ile bireyin rızasına dayandırmıştır. "Leviathan" isimli eserinde Hobbes, devleti özgür ve eşit bireylerin oluşturduğu bir yapı olarak tanımlayarak, onu doğal devletten ayırt etmiştir. O, ünlü "İnsan insanın kurdudur" söylemiyle insanın, doğal hayatta mevcut olan sürekli kavga ve rekabet, bununla birlikte ölüm korkusu ve güvenlik ihtiyacı nedeniyle, bütün haklarını toplumsal sözleşme ile bir krala ya da meclise devrettiğini dile getirmiştir. Ona göre devletin özünü kolektif otoritenin bir kişide toplanması kuralı oluşturmaktadır. Daha açık bir deyişle gücü sınırsız devlet, sivil toplumun önünde gelmektedir. Ayrıca devlet her tür yasanın

---

⁶Ömer Çaha, **Yeni Yüzyılda Tarih Kaldığı yerden Devam Edecek**, 2000, s.71-73

yapıcısı olduğu için din unsurunu da bünyesinde barındırmaktadır. İnsanların devlete itaat etmesi Tanrı'ya tapınması demektir⁷.

Rousseau da Hobbes'un görüşlerine yakın fikirler öne sürmüştür. Ona göre insanlar mutludurlar, barış içinde yaşamak ve kendi mülkiyetlerini korumak için bir araya gelip sözleşme yoluyla özel çıkarlarını ve iradelerini genel idareye devrederler. Genel irade oluştuktan sonra insanlar bireysel farklarını kaybederek genel iradenin taşıyıcısı olurlar.

Hobbes gibi Rousseau da başlangıç noktası olarak bireyi, bireyin çıkar ve rızasını esas almıştır. Ancak sonuçta her ikisi de fikirlerini, mutlakiyetçi, kapsayıcı bir devlet ve kamusal alan tanımına ulaştırmıştır⁸. Diğer bir deyişle, toplumun mutabakat içinde egemenlik haklarını, oluşturdukları tek bir yetkiliye devrettiğini ileri sürmektedirler.

Locke'un sözleşmeye dayalı siyasal toplum anlayışı ise yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir. İlk kez günümüzdeki manada sivil toplum kavramından 1690 yılında J. Locke bahsetmiştir. Bu tarihten Tocqueville'nin Demokrasi kavramını sorgulanmaya başladığı 1850'ye kadar da gündemde kalmıştır. Unutulmaya yüz tutmuş "Sivil Toplum" kavramı 1970'lerden sonra tekrar gündeme gelmiştir. Bazı tarihçilere göre bu gelişimde Doğu Bloğu sosyalist ülkelerin çöküşünün önemli oranda etkisi olmuştur. Locke, Epikürcülük ve Stoacılığı, döneminin en yeni kavramları ışığında modern topluma uyarlayarak, sistemli bir insan ve özgürlük felsefesine dönüştürmüş, Hobbes'tan ve Rousseau'dan farklı olarak da gücü sınırsız olan devleti, sınırlı güce sahip bir devlet halinde tasvir etmiştir.

Ona göre doğada eşit, özgür bağımsız dolaşan insanlar arasında bir başıboşluk vardı. Adil bir yargıcın bulunmaması, cezaların uygulanmasındaki ölçütsüzlük ve insanların özel mülklerini koruma ihtiyacı toplumsal sözleşme ile sivil ya da siyasal bir toplum oluşturmalarını gerekli kılmıştır. Locke iki aşamalı toplumsal sözleşmeden bahsetmektedir. İlkinde insanlar bir araya gelip sivil toplumu oluşturmuş, ikincisinde ise

---

⁷Thomas Hobbes, **Leviathan**, Çev. S. Lim., Yapı Kredi Yayınları, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, 2005, s. 121

⁸A. Akpınar, **Sivil Toplum: Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi**, Doktora Tezi, A.Ü.S.B.E., Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Ankara, 1997, s.21

yine bir araya gelerek yönetim şeklini belirlemiştir. Medeni toplumlarda ise ki daha bu ikisi de bir arada bulunmaktadır. O, sivil toplumu devletin karşısına koymakta ve medeni toplumunun bir ürünü olduğuna işaret etmektedir. Onun düşüncesinde toplum, devletten önceliklidir⁹.

Kısaca siyaset felsefecileri, açık bir biçimde devletin meşruiyet temelini ne olması gerektiği konularında görüşler öne sürmüş ve eserler ortaya koymuşlardır. Dönemleri itibarı ile onların siyasal toplum kavramı ve onunla özdeş anlamda kullanılan sivil toplum anlayışı, entelektüel çevrelerce geniş tartışma alanı bulmuştur.

Geçmişte yaşanan bu sivil toplum tartışmaları elbette demokrasi için olmazsa olmaz bir önkoşul olarak zemin hazırlamıştır. Diğer bir deyişle, devletin demokrasiye yol açacak ve sivil özgürlükleri yaşatacak, müesseseleştirecek bir güç teşkil ederek sivil toplumun sosyo-politik ve hukuki biçiminin gelişmesine imkân veren, hatta bu imkânı güçlendiren türden bir gelişim geçirmesi yönünde katkıları olmuştur¹⁰.

Sözleşmecî toplumu öne süren sözü edilen siyaset felsefecilerine göre sivil toplum, kamusal alanla eş tutulmuş, erkek alanı olarak sınırlandırılmış; hakların, eşitliğin, başarının ve mülkiyet ilişkilerinin gerçekleştiği bir alan olarak tanımlanmıştır. Buna karşın kadınıla bütünleştirilen özel alanı ise kan bağları ve özel yakınlıklarla sınırlı tutup sivil toplumu kapalı biçimde ifade etmişlerdir. Bir başka deyişle Akılcılık kamusal alanla, ahlak ise özel alan ve kadınıla eşleştirilmiştir¹¹. Yine sivil toplumda erkek, ailenin reisi, sahibi ve efendisi olarak addedilirken, kadın da erkeğin emrine tabii ve sivil toplumda erkeği aracılığıyla temsil edilen bir konum içerisine yerleştirilmiştir.

Sivil toplumun bu tanımı, Hegel tarafından belli değişikliklere tabii tutulmuşsa da, kadının sivil toplum dışı konumu daha da pekiştirilmiştir. Hegel, aile ile devlet arası alanı sivil toplum olarak adlandırmıştır; Yani, sivil toplum, ataerkil hane düzeninin basit

---

⁹ Bayhan, **Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri ve Patronaj**, Sivil İnsiyatif. 7, Kaknüs yayınları: İstanbul, 2005, s. 151

¹⁰S. Azaklı, **Devlet-Sivil Toplum ve Türkiye**, Yeni Türkiye 3. (18), 1999, s. 229

¹¹Dilek İmançer, **Feminizm ve Yeni Yönelimler**, **Doğu Batı**, Yıl 5, Sayı 19, Mayıs Haziran Temmuz 2002, s. 153

dünyası ile evrensel devlet arasında “konumlanmış” bulunan tarihsel olarak üretilmiş ahlaki bir yaşam alanıdır¹².

Ona göre pazar ekonomisi, sosyal sınıflar, şirketler, bireyler ve devlete bağlı olmayan her tür kurum ve kuruluşlar sivil toplumu oluştururlar¹³. Hegel’in düşüncesinde sivil toplum, çıkar çatışmaları esasına dayanan burjuva toplumu ile eş değerdir. Bu çıkar çatışmalarının önlenmesi ise devlet sayesinde mümkün olabilir ve devlet, sivil toplumu korumakla görevlidir¹⁴.

Bir başka tespitine göre ise toplum bilincinin ve takiben devletin oluşumu erkek doğasının bir sonucudur. Kadının doğası, onun aile ile sınırlı bir alanda kalmasına imkân tanıyabilmekte; erkeğin doğası ise devleti gerçekleştirmesine ve yaşamını kamusal alanda sürdürmesine yol açmaktadır. Kadın doğası, yakınlığı, doğallığı, özelliği ve sürekliliği simgelerken; erkek doğası, evrenselliği, uzaklığı, özgürlüğü ve bencilliği simgelemektedir. Erkek ve kadın doğasının neleri simgelediği kişiye göre farklılık arz edebilir. Yine Hegel’e göre tarihteki en doğru iş bölümünün karşılığı, Batı’daki çekirdek aile tipi ve iş bölümüdür¹⁵.

Biraz daha açacak olursak Hegel, tabiatın insanlaşması ve tarihin oluşmasını Geist’in (akıl/ruh) kendini dışsallaştırması ile açıklayarak Aristo gibi devlete tanrısal bir anlam yüklemiştir. Ona göre tabiatın insanlaşması süreci, akli sembolize eden erkekler sayesinde olmuştur. Kadın, tabiatını dışsallaştıramadığı için ve aile birliğini aşip kendini sivil topluma, dolayısıyla devlete taşıyamadığı için tarihin akışı dışında kalmıştır. Tarih değişse de erkekler eliyle yeni yeni tarihi evreler yaratılsa da kadın, özel alanda, yani evde ev işi yapar, çocuk doğurur ve bakar; erkeğin cinsel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılar; Bu da kadının tarihin dışına itilmesine neden olur¹⁶.

Sivil topluma yeni bir içerik kazandıran diğer bir düşünür de Marx’dır. Marx sivil toplum kavramına Hegel’den farklı bir içerik kazandırsa da onu, tümüyle erkek alanı olmaktan kurtaramamıştır. O, Hegel’in yarı Tanrısal niteliğe sahip olan devletini,

¹²J. Keane, **Sivil Toplum ve Devlet**, Çev. E. Akın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul: 1993, s. 67

¹³Z. A. Pelczyenski, **Introductionnd**, The State and Civil Society: Studies in Hegel’s Political Philosophy, Cambridge University Press: London, 1996, s.21

¹⁴A. Karadağ, **Demokratikleşme ve Sivil toplum**: Liberal Düşünce Topluluğu Örneği, Sivil insiyatif. 7, Kaknüs Yayınları: İstanbul, 2005, s. 68

¹⁵Seyla Benhabib, **On Hegel, Women and Irony**, Feminist Interpretations and Political Theory, s. 114

¹⁶Heidi Ravven, **Has Hegel Anything To Say To Feminists**, The Owl of Minerva, 19, 2, (1988), s. 149

egemen gücün bir üst kurumu olarak ifade etmiştir. Sivil toplumu, üretimin yapıldığı, sınıfsal mücadelenin ortaya çıktığı ve sürdüğü alan olarak kabul etmiştir¹⁷. Onun meşhur formülünde tarihin dinamiğini oluşturan sınıflar arası mücadele, kamusal alanda teşekkül eden "üretim süreci" içinde cereyan etmektedir. Yani üretimin kendisi, tarihin motorunu oluşturmaktadır. Oysa özel alanda gerçekleştirilen "yeniden üretim", tarihin etkinlik alanının dışına çıkmaktadır.

Yeniden üretim faaliyetleri arasında yer alan ev işi, çocuk doğurma ve büyütme, erkeğin cinsel ve duygusal hizmeti, üretimin dışında kabul edilmektedir. Kadınlar tarafından gerçekleştirilen bu faaliyetler, toplumsal değişme süreci içinde ancak bir yan ürün olarak yerini almaktadır. Marx'ın dikkatini üretim üzerinde yoğunlaştırması ve yeniden üretimi görmezlikten gelmesi feministlerin yoğun eleştirilerine hedef olmuştur¹⁸.

Görüldüğü gibi klasik sivil toplum teorilerinde kadın, sadece sivil toplum alanının dışına itilmekle kalmamış aynı zamanda siyasi hayatın da dışına itilmiştir. Klasik dönem hukukunda, kadın ne vatandaşlık haklarına sahiptir ne de oy ve mülkiyet gibi haklardan yararlanabilmektedir. Bu yöndeki hakları tamamı ile erkekler üzerinden temsil edilmektedir. Kadın, özel alan içinde kısıtlı tutulurken, siyasal alan ve onun ürünü olan siyasal gelişme, devlet, tarihsel gelişme gibi kavramların temelinde erkekler yer almaktadır. Tam da bu nedenle çok sayıda feminist düşünür, Batı düşünce tarihini yoğun bir eleştiri bombardımanına tutmuştur.

Carole Pateman, Batı siyasal düşünce geleneğinin erkek alanı ile özdeş olduğunu, kadın ve kadınlığın uzantısı olan tüm etkinlikleri dışlayan bir siyasal kavramlaştırmaya dayandığını ileri sürmektedir¹⁹. Pateman'a göre siyaset ile erkeklik Batı siyasi geleneği içinde el ele gitmekte ve siyaset karşıtı olan tüm tanımlama ve etkinlikler, kadın ile özdeşleştirilmektedir²⁰.

---

¹⁷M. Erdoğan, Sivil Toplum: Bir kavramın Anatomisi, **Liberal düşünce Dergisi**, sayı 10, 1998, s. 221

¹⁸Linda Nicholson, **Feminism and Marx: Integrating Kinship With the Economic**, Feminism as Critique, s. 24-25

¹⁹Carole Pateman, **Feminist Critique Of The Public/Private Dichotomy**, Feminism and Equality, s.107

²⁰ Brennon, Teresa and Pateman, Carole, **Mere Auxiliaries to the Common Wealth Political Studies**, 1978, s.27

Bununla birlikte sivil toplum kavramı günümüze kadar birçok filozof, sosyal ve siyaset bilimci tarafından yakıcı bir biçimde tartışılarak evrim geçirmeye devam etmektedir. Bu kavramın, 19. yüzyıldan itibaren, devlet mekanizmasının kamusal alandan ayrıştırılmasına, sözleşmecî ve sivil toplumcu bir anlayışa doğru yönelim duyulmasına; tebaa kültüründen sıyrılmaya başlayan, hak ve özgürlükleri sorgulayan ve bu alanda sesini yükselten bir halk kavramının ortaya çıkışına öncülük ettiği yadsınamaz bir gerçektir.

Şüphesiz bu durum, Feminist ideolojinin ilk kıvılcıkları için verimli bir ortam hazırlamıştır. Bu köklerden beslenerek ortaya çıkan gelişmeler ve elde edilen kazanımlar sonucu günümüz modern toplumunda kadınlar, sivil toplumda ekonomik, sosyal ve siyasal haklar, ayrıca statü elde etmiş, son gelinen aşamada, kamusal alana erkek kadar girme hakkına sahip olmuş ve erkekle eşit hukuksal statüye kavuşmuştur.

Günümüze kadar ulaşan Feminist hareketin bir sonucu olarak, modern toplumda ailenin fonksiyonları da kamusal alana taşınarak, özel/kamusal ayırım oldukça asgariye inmiş, hatta eski geçerliliğini kaybetmiştir. Özel ile kamusal alanların birleşmesi sonucunda, sivil toplum kavramı yeni bir tanımlanmaya tabii tutulmuştur. Özellikle feminizmin kamusal alana, farklılıklarını kabul ettirerek açılma yönündeki talepleri karşısında, sivil toplum kavramının yeniden formüle edilmesi bir zaruret haline gelmiştir.

İlk ortaya çıktığı dönemlerde, temelde devletle karşıtlığı ile anlam kazanan sivil toplum kavramı, günümüz siyaset felsefesi literatüründe, devletin olmadığı alan olarak değişime tabii tutulmuştur. Ancak sivil toplumu bu alanla sınırlı tutmayı yeterli görmeyen kesimlerce kavram, devlete karşı, anlam sistemi, tanımlama, değer, program ve söylemler geliştirebilecek yeterlilikte ekonomik, ideolojik ve örgütsel kapasiteye sahip olan sosyal grupların varlığı ile özdeş olarak genişletilmiştir.

Buna göre sosyal gruplar gerekirse resmi otoritenin politikalarını yeniden oluşturacak, değiştirecek ya da sınırlayacak gücü temsil etmelidirler. Bu tip anlayışın türevlerinden biri olan feminizmin, üç noktada sivil toplumun gelişimine katkıda bulunduğunu görebilmekteyiz. Bu üç nokta, aynı zamanda feminizmi politikleştiren, "eşitlik", "farklılık" ve "otonomi" gibi söylemlerdir. Bu söylemler, yalnız kadına bir

takım haklar talep etmeyi amaçlamıyor, modern yaşamda sivil toplumun şekillenmesine ve gelişmesine de katkı sunuyor²¹.

1.3.Feminizmin Tarihi

Feminizm tarihini, feminist düşünürler ve feminist hareketlerin hikâyeleri oluşturmaktadır. Kültür ve zamanla doğru orantılı olarak farklı feminist gruplar, farklı amaç ve farklı sebeplerle ortaya çıkmışlardır. Spender, Lerner, Walters, Witt, Allen ve Woolf gibi birçok feminist tarihçileri bu hareketlerin, kadın hakları tabanındaki ihtiyaçla doğru orantılı olarak ayrılmış oldukları ve karşıladıkları ihtiyaç ne olursa olsun, Feminist Hareketler olarak sayılması gerektiğini vurgulamışlardır.

Feminist çeşitli çevreler, feminizmin tarihiyle ilgili dört kategori üzerinde tartışma yürütmüştür. İlk kategoride iddia edilen, kadın sorununun insan bilincinin başlangıcından bu yana var olduğudur. İkinci kategori feminist düşüncenin köklerini, Christian de Pisan'ın şahsiyetinde, 1400'lerin başına dayandırır. Üçüncü kategori ise Aphra Behn şahsiyetinde, 1600'lü yıllara dayandırır. Ünlü yazarlardan Virginia Woolf bu görüşten yana olduğunu dile getirmiştir.

Ancak bu konuda yaygın kabul görmüş dördüncü kategori, Feminizmin tarihsel kökenlerini, Fransız Devriminin hemen öncesi ve sonrasında yaşanan gelişmelerle temellendirmiştir. Onlar, özellikle Marry Wollstonecraft'ın (1759 – 1797) Vindication Of The Right Of Woman (Kadın Hakları Savunusu) isimli 300 sayfalık eserini, bu görüşlerine kanıt olarak öne sürer ve bu çalışmanın, feminist düşünüşün ilk sistematik bildirisi olduğunu iddia ederler²². Dördüncü kategoriye bağlılık duyan çevreler, sadece “Yeni Toplumsal Hareketler” adı altında ayrılmış, modern feminist hareketleri tarihe not düşmüşlerdir. Eski kadın hareketlerini nitelemek için ise “Protofeminist” tanımını kullanmışlardır.

Humm ve Walker'ın başını çektiği Feminist düşünürlere göre ise feminist hareket, birinci dalga feminizm, ikinci dalga feminizm ve üçüncü dalga feminizm olarak

---

²¹ Ömer Çaha, **Feminizm ve Sivil Toplum**,<http://kadem.org.tr/feminizm-ve-sivil-toplum/>,30Mart 2014, s.13

²²Andrew Vincent, **Feminizm**, Modern Politik İdeolojiler, Paradigma yayınları, İstanbul: 2006, s. 271-300

3 periyoda ayrılmaktadır²³. Sonuç olarak, Feminizmin tarihçesi ile ilgili en doğru epistemolojik yaklaşım, bu iki kesimi de kapsayan bir görüş çerçevesinde hareket noktası bulmalıdır.

1.3.1. Feminizmin ilk Yılları

Kadın hareketi olarak feminizmin, çok uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Başlangıcını, İngiltere'deki sanayi devriminin başlangıcında kadının aleyhinde ortaya çıkan yeni topluma kadar götürmek mümkündür. Bu paralelde kadınlar yavaş yavaş örgütlenmeye başladığına tanık olmaktadır. O dönemki kadın hareketi oy hakkı mücadelesi, kadının eğitimi ve çalışma alanına girmesi yönündeki talepleriyle tarih sahnesi yüzeyine çıkmıştır.

Juliet Mitchel'in deyişiyle On yedinci Yüzyıl İngiltere'sinde, feodalizmin bitmesi ve kapitalizmin gelişmesi, orta sınıf kadınlarının, kendilerini yeni toplumdan dışlanmış bir sosyolojik grup olarak hissetmesine temel oluşturmuş, bu da onların yeni talepler geliştirerek, feminist hareket ortaya koymalarına kaynaklık etmiştir. Başka bir deyişle yeni burjuvazi sınıfının özgürlük ve eşitlik talepleri karşısında, kadınlar da bu hakları talep etmeye başlamışlardır²⁴.

Tüm bu adımların sonucunda, 1789 Fransız Devrimiyle birlikte, eşitlik ve özgürlük hayallerini yansıtan kadınlar da sosyal yaşamda erkekler gibi yer almaya başlamıştır. Bu kadınlar arasından çıkan ilk tepkilerin sonucu olarak, Olympe de Gouges "Kadın Hakları" başlıklı bildirisini, 1792 yılında Mary Wollstonecraft da "Kadınların Haklarının Doğrulanması" adlı yapıtı yayınlamıştır. Hemen ardından 1793 yılında Fransa'da kadın kulüplerinin faaliyetleri yasaklanmış; Olympe de Gouges giyotinle idam edilmiştir. Erkekler ve politikacılar tarafından hoş karşılanmayan bu görüşler, Fransız İhtilalinin etkisiyle gündeme oturunca, bazı kararlar almak zorunluluğu doğmuştur²⁵.

---

²³Rebecca Walker, **Becoming the third Wave**, Ms. 12 (Jan./Feb. 1992): 1992, s. 39-41

²⁴ Juliet Mitchell, **Women and Equality**: Feminism and Equality, Der. Anne Philips, Washington Square and New York : New York University Press, 1997, s.31

²⁵Yeşim Özer Dal, Liberal Eşitlik Arayışı ve Ulusal Mekanizmalar, **Kadın Araştırmaları Dergisi**, no. 7, 2001, s.22

Kamusal yaşam alanlarında var olmak için mücadele eden bu kadınlar korku duymalarına rağmen, her ulaştıkları bildirin ardından birbirlerinden güç alarak kitlelere erişme çabasını yürütmeye devam etmişlerdir. Onların temel düşüncesi: Eğer kadınlara da erkeklere sağlanmış haklar verilirse, bir kadın da yönetici, çiftçi olabilecek; hatta her şeyin iyisini yapabilecek kapasiteye erişecektir; kadınların erkeklerden farkları yoktur, sadece bu zamana kadar ayrımcılığa uğramış ve ezilmişlerdir.

Bazı feminist tarihçiler bu dönemi, profeminizm olarak görüp kadın haklarıyla ilgili ilk düşünen, tartışan, şekillendiren aktivistler etrafında oluşan feminist hareketleri temsil etmek için kullanmışlardır²⁶. Bazıları ise bu isimlendirmenin, önceki hareketlerin ve feminizm tarihinin önemini eksilttiğini düşünmüş; Feminizmin profeminizm ve profeminizm olarak nitelendirilemeyecek kadar iç içe geçmiş bir tarihi olduğunu savunmuşlardır.

1.3.2. İlk Dalga Feminizm

Eşitlikçi feministler olarak da adlandırılan birinci dalga feminist hareket, mevcut demokratik sistem içinde kalarak, kadın için temel sivil haklar talep etmektedir. Bu tür feministlerin temel amacı cinsiyete dayalı iş bölümünün, eşitlik prensibine göre oluşması ve kadınlıkla erkekliğe yüklenen anlamların gözden geçirilmesidir.

Britanya ve Fransa'da özellikle Harriet Taylor ile J.S.Mill'in bu yönde çıkışları olmuş; oy hakkı düşüncesini sürekli kamuoyuna taşımışlardır. Bu dalga feministler, kadınların seçme ve seçilme hakkı elde etmeleri yönünde teşvik eden çıkışları nedeniyle başarıyla anılmaktadırlar. İlk etkili oy hakkı reformu mücadelesi örneği, Mrs. Pankhurst öncülüğünde 1903'te kurulan Kadınların Sosyal ve Politik Birliği tarafından verilmiştir. Öte yandan 1920'lerde oy hakkının elde edilmesiyle birlikte feminist hareket için durağan denilebilecek bir döneme girilmiştir.

Yine bu dönemi yansıtan en önemli yazarlardan Wallstonecraft, kadının kendisi hakkındaki yaygın ve yanlış anlayıştan dolayı ikincil duruma düştüğünü öne sürmektedir. Ona göre bu yanlış anlayışı temellendiren ise kadının doğal olarak

---

²⁶Eileen H. Botting And Sarah L. Houser, **Drawing The Line Of Equality**, 2006, s.100, 265-278

erkekten daha az zeki ve fiziksel anlamda daha güçsüz olduğu inancıdır²⁷. John S. Mill de Wallstonecraft'ın yolundan giderek 1869'da yazdığı "Kadının İkincilliği" (the Subjection of Women) adlı yapıtında, kadının da erkek gibi ekonomik, kültürel ve sivil haklara sahip olması gerektiği düşüncesini işlemiştir. Liberal düşüncesinin bir uzantısı olarak, kadının da mutluluğun kaynağı olan zevk ve elem gibi dürtülere sahip olduğu ve dolayısıyla erkekle aynı sivil haklara sahip olması gerektiği fikrini savunmuştur.

Fakat Mill, bu düşüncenin peşi sıra, ailedeki iş bölümünün "rıza"ya dayalı olduğunu ileri sürmüştür. Kadının evliliği tercih etmekle erkek gibi bir meslek seçtiği, dolayısıyla ailenin işletmeciliği rolünü kabullenmiş olduğu savını da öne sürerek, kimi feminist kesimlerce erkek egemen söyleme göz kırpmıştır.²⁸ 19. yüzyılın sonlarına doğru birçok Avrupa Ülkesi feminizmin bu ilk dalgasının etkilerine karşı koyamamıştır. Bu ülkelerin başında, Amerika, Fransa, Almanya, İngiltere ve Avusturya gibi aydınlanma hareketinin yükselişe geçtiği ülkeler gelmektedir.

Birinci dalga kadın hareketinin etkisiyle ABD'de 1840'larda ilk kadın hareketi ortaya çıkmıştır. Amerika'da 1848'de Elizabeth Cady Stanton ve Lucretia Mott tarafından kaleme alınan alternatif ünlü Seneca Falls sözleşmesi, ABD'de kadın hakları hareketinin doğuşunu belgelemektedir. Yüzyılın başlarında Ulusal Amerikan Kadınlarına Oy Hakkı Cemiyeti çatısı altında bir araya gelinmiştir. İngiltere'de 1850'lerde örgütlü bir hareket geliştirilmiştir. Birçok ülkede de benzeri hareketler dalga dalga yükselişe geçmiştir. İlk olarak Yeni Zelanda'da 1893'te yürürlüğe giren kadın seçme ve seçilme hakkı yasası ile ilk dalga feminizm sona ermiştir²⁹.

Sonuç olarak giderek güçlenen ve yayılan bu dalga karşısında ülkeler birer ikişer kadınlara haklar tanımak zorunda kalmışlar; üniversite eğitimi alan kadınların oranlarında yabana atılmaz bir artış olmuş, kamusal alan ve etkinliklerde erkeklere yakın oranlarda sayısal varlık göstermeye başlamışlardır. Bu dönemde kadınların mücadele hanesine ülkeler bazında yazılabilecek önemli gelişmeler şunlardır: Sosyalist devrimin ardından Sovyetler Birliği ve Almanya'da 1917-1918 yıllarında kadınlara

---

²⁷Mary Wollstonecraft, **A Vindication Of The Rights Of Women**, Der. H. Poston, New York: Norton, 1975, s. 139

²⁸Will Kymlica, **Contemporany Political Philosophy An Introduction**, (Oxford: Clarendon Pres, 1990, s. 248

²⁹http://tr.wikipedia.org/wiki/Feminizm#Feminizmin_ilk_y. C4.B1Iar.C4.B1, 30 Mart 2014 saat:19:00

seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Amerika ve büyük Britanya savaş döneminde kadınların ülkeye yaptıkları katkılardan dolayı, aynı hakkı onlara ödül olarak vermiştir. Fransa ve İtalya gibi bazı ülkelerde ise ancak 2. Dünya savaşı sonunda kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır³⁰.

1.3.3. Proleter Kadın Hareketleri

Emekçi kadınlar olarak bilinen bu grubun önder teorikçileri Clara Zetkin, Friedrich Engels, August Bebel ve Alexandra Kollontai'dır. Proleter kadın hareketinin önemli temsilcilerinden Klara Zetkin, devrimci mücadelenin ve Marksist görüşün kadınların gerçek kurtuluşu için paha biçilmez bir deneyim sunduğunu belirterek proleter kadınların istikametini çok iyi ortaya koymaktadır³¹. İlk başta Proleter kadın grupları olarak SDP ve SDAPR gibi sosyal demokrat partiler etrafında toplanmışlardır.

19. yüzyılın sonlarına doğru, istedikleri hakları konuşup talep etme kararı alabildikleri KPD gibi yapılar içinde yer almaya başlamışlardır. Kızıl kadınlar ve Kızlar birliği de proleter kadınların bir araya geldiği diğer kuruluşlardır. Sosyalist kadınlar zamanla bu kuruluşlar güdümünde düzenledikleri toplantılar ve sosyal yapılarıyla dikkatleri üzerlerine çekmişlerdir. Bunlar arasında Uluslararası Sosyalist Kadınlar Konferansları ayrı bir öneme sahiptir.

Bu toplantılar sonucunda Uluslararası Sosyalist Kadın sekreteryası oluşturulmuş, ilk olarak tekstil ve benzeri yerlerde çalışan kadınlar için bir bildirge düzenlemişlerdir. Bildirgenin içeriğini oluşturan konular; kadın işçilere günde sekiz saatlik çalışma süresi talebi, hamile kadın işçilere doğumdan önce 8 haftalık doğum izni talebi, emziren kadınlara süt izni, 12 yaşından küçük çocukların çalıştırılmasının yasaklanması, işsiz kadınlara sosyal güvenlik ve kadınlara seçme-seçilme hakkı talebi şeklindedir³².

Proleter kadın hareketine ve kazanımlarına tarihsel olarak bakıldığında görülmektedir ki, 1830'lu yıllarda siyasal eylemler düzenlemeye başlamış, 1834'lerde sendikal platformlarda yer almışlardır. Öyle ki Almanya'nın yanı sıra İngiltere ve İrlanda da kadın örgütlenmelerinin gücüne tanık olunmuştur. Burada oluşturulan Kadın

---

³⁰ http://tr.wikipedia.org/wiki/Feminizm#Feminizmin_K.C3.B6keni(genel bilgi) 30 Mart 2014 saat: 19:02

³¹ Klara Zetkin, **Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazıları**, İnter Yayınları, 3. baskı, s. 147-154

³² <http://urundergisi.com/makaleler.php?ID=1574>, 30 Mart 2014 Saat:19:10

Locaları bunun en yüksek delilidir. Bu locaları teşkil eden meslek kolları daha çok şapka işçileri ve terziler olmuştur. Tüm bu eylemlik ve örgütlenmelerin meyvesi olarak 1864'te Uluslararası İşbirliği Örgütü kurulmuş ve genel konseyde kadınların üyeliği kabul edilmiştir.

Nihayet 1885'te kadın işçilere eşit ücret ödenmesinin desteklenmesi yönünde bir karara varılmış, sonucunda ilk kez New York'ta bulunan sendikalar aracılığıyla hayata geçirilmiştir. Öte yandan tekstil fabrikalarında çalışan kadınlar da insanlık dışı çalışma koşullarına ve düşük ücretlere karşı örgütlenerek eylem düzenlemişler ve yaptıkları eylemde Emek ve Güller sloganını kullanmışlardır. Sloganda yer alan Emek iş güvenliğinin, gül ise daha iyi bir yaşamın sembolü olarak kullanılmıştır³³.

Proleter Kadın Hareketinin altını çizdiği belli başlı tespitlere göre sınıflı toplumlarla birlikte kadın ikincil konuma düşmüş, ezilen ve sömürülen kadın giderek toplum dışına itilmiştir. Bu da Anaerkil bir sistemden Ataerkil sisteme geçildiğinin temel kanıtıdır. Kadın Kapitalist sitemde toplum içine girmeli ve işçi sınıfı hareketi içinde saf tutarak ve mücadele ederek yeniden özgürlüğünü kazanmalıdır. Onların bu görüşlerinden esinlenen August Bebel, eserlerinde özellikle, kadınların haklarından mahrum bırakılmasına karşı sergiledikleri güçlü duruşlarını ele almıştır. Ona göre kadınlarla erkekler arasında var olan ve kadınların aleyhine işleyen hukuki eşitsizlik, ilerici kadınların eşitlik temelli siyasal haklar talebinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İşçi sınıfını siyasal iktidar için harekete geçiren de aynı etkindir. Dolayısıyla İşçi sınıfı için doğru ve haklı olan, kadınlar için yanlış ve haksız olamaz³⁴.

1.3.4. İkinci Dalga Feminizm

İkinci dalga feminizm hareketinin ortaya çıkış dönemi 1960-1980'ler olarak varsayılmaktadır. Bu hareketin savunuculuğunu yaptığı ve fikirler ürettiği konular daha çok kanun ve kültürdeki cinsiyet eşitsizliği olmuştur ve kendilerine dayanak olarak birinci dalga feminist hareketi almışlardır.

---

³³ Yeşim Kubar, **İstahdamda Kadın Erkek Ücret Eşitsizliği ve Nedenleri**, Selçuk Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, <http://www.westeastinstitute.com/wp-content/uploads/2014/07/YE%C5%9E%C4%B0M-KUBAR.pdf>

³⁴ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt 4, s. 1556

Bu dalganın en tanınmış feministlerinden biri Simone de Beauvoir'dur. Kadınlar hakkında yazdığı "İkinci Cins (The Others) isimli kitabıyla geniş kitleler üzerinde çok büyük etki yaratmıştır. Yine bu dalga Feminizmin içeriğini en iyi yansıtan diğer önemli eser de 1963'te Betty Freidan'ın The Feminine Mystique adlı kitabıdır. Bu eserler, feminist hareketin yeniden kımıldanışına çok büyük katkı sağlamıştır.

Freidan "adı olmayan sorun" adını verdiği, ev hanımı ve anne rolü ile sınırlı kalmanın sonucunda yaşanan mutsuzluk ve hayal kırıklığı sorunu üzerinde çok durmuştur. "İkinci dalga feminizm", siyasi ve yasal hakların elde edilmesiyle, kadın sorununun çözülmediğinin altını çokça çizmiştir. Onları böyle düşünmeye yönelten başlıca sebepler, kadınların çalışmış, okuyabilmiş ve herhangi bir işte yönetici pozisyona geçebilmiş olsa da sorunlarının devam etmesi ve kadınların elde ettikleri hakların, huzursuzluk getirmekten öteye gitmediği inancında olanların sayısının azımsanmayacak oranda olmasıdır.

Nitekim o döneme bakıldığında göze çarpan en tipik yansımalar, çıkan problemler ve sorunlar yüzünden ilk olarak kadınların işten çıkarılmasıdır. İkinci dalga feministler, bu düzenin yavaş yavaş bozulmaya başladığını görmüş, bu nedenle giderek feminist fikir ve argümanlarını daha radikal bir noktaya taşımış hatta bazen devrimci niteliğe kadar dönüştürmüşlerdir.

Bu dönemki Feminist yazarlardan Kate Millet, "Sexual Politics", Germaine Greer ise in "The Female Eunuch" adlı eserlerinde, kadına uygulanan baskının kişisel, psikolojik ve cinsel yönlerine ilgiyi çekmiş, daha önceleri "siyasi" olarak ele alınan alanın sınırlarını genişletmiştir³⁵. "İkinci Dalga" feminizmin amacı, sadece siyasi özgürlük olmamıştır; aynı zamanda büyüyen 'Kadın Özgürleştirme Hareketi'yle eşzamanlı olarak kadının özgürleştirilmesini olanaklı kılacak konulara da el atmıştır³⁶.

İkinci dalga feministlere göre erkek, kamu alanında tarih yazarken, kadın evde hizmet eder, erkek başarır, kadın onun başarısını tamamlar görüşü toplumda yerleşmiştir. Öyle ki özel alan da siyasi düşünce literatüründeki boyutunu aşarak, bir takım mitler, ideolojiler ve pratikte ataerkilliği kurumlaştıran bir nitelik taşımaktadır.

---

³⁵ Kate Millet, **Sexual Politics, Garden City ve New York**: Doubleday, 1970, s. 43-45.

³⁶ Andrew Heywood, **Siyasi İdeolojiler**, 2009, s.249

Dolayısı ile özel alan, erkeğin erkeklik ideolojisinin ve uzantısı olan egemenliğinin sergilendiği bir alan olmaktan çıkarılmalıdır.

1.3.5. Üçüncü Dalga Feminizm

1990'ların başına gelindiğinde, yeni bir dalganın yavaş yavaş feminist hareket üzerinde etkisini göstermeye başladığı gözlenmektedir. Bu dönemde Feminist örgütler, batılı ve gelişmiş ülkelerin çoğunda varlığını göstermeyi sürdürmekle birlikte; yatay ve dikey birçok sosyolojik katmana yayılmaya başlamış, radikalleşme eğilimi devam etmiştir. Daha ileri bir hamleyle, ulaşılan feminist hedeflerin varlığıyla yetinilmeyerek, kadın hareketi feminist ötesi eksenlere kaymaya doğru bir gidişat sergilemiştir.

Üçüncü dalga feministler, eşitlik politikasından vazgeçerek farklılık eksenli politikalara yönelmişlerdir. Onlara göre eşitlik anlayışı, kadınlar için asimilasyonu beraberinde getirmektedir. Bunu önleyebilmek için siyaset felsefesi alanına yeni kavramlar sokmuşlardır. "Adalet" kavramı bunların başında gelmektedir. Bu kavramı kendi feminist hareket potasında erittikten sonra, adaletin herkese eşit hak verme anlamı taşımadığını ileri sürmüşlerdir³⁷.

Dolayısıyla bu görüşlerine sosyal ve siyasal zemin oluşturmak için farklı gruplar için farklı haklar prensibini önermişlerdir. Ataerkil kurumların da kadını, kendi özgüllüğünde barındıracak nitelikte olmadığından ve onu ikincil pozisyona düşürdüğünden dolayı sosyal, siyasal, bilimsel olarak köklü bir devrime tabii tutulması gerektiğini savunmuşlardır.

Bu dönemin önemli sözcülerinden Beverly Thiele'ye Ataerkil mekanizma, kadını kendi benliğinden uzaklaştıran soyutlamalar, cinselliğinin özgünlüğünü reddeden evrensellik, erkek tabiatını merkez alan doğallık, hiyerarşik örüntüler oluşturan düalizm, vasiyete göre iş bölümü yapan düzenleyicilik gibi değişkenlerle kadınlar üzerinde hegemonya oluşturmaktadır.

Feminist siyaset felsefecisi Iris M. Young, modern hukuku reddetmektedir. Bu hipotezine temel teşkil eden unsur, modern hukukun başta kadınlar olmak üzere diğer

---

³⁷ Michael Wolzer, **Spheres of Justice: A Defence Of Pluralism and Equality**, Basic Boks: New York, 1983, s.142

toplumsal öğeleri de kapsayan farklılıkları reddedici kapsamıdır. O çoğulcu bir toplum yapısına geçilmesi gerekliliğine işaret etmiştir³⁸. Ona göre sistemde kadın ile erkek, siyah ile beyaz, sağlam ile özürlü, zengin ile fakir arasında derin farklılıklar mevcuttur. Bu nedenle evrensel kurallar yerine grupların özel durumlarına göre hukuksal düzenlemeler yapılmalıdır. Yine bu dönem Feminist yazarlarından Joan W. Scott "feministler farklılığı terk edemezler, çünkü o bizim en yaratıcı analitik aracımızdır" diyerek bu görüşü parlatmıştır³⁹.

Yine Üçüncü Dalga Feminist yazarlar arasında yer alan Carol Gilligan, kadın ve erkekteki bilgi ve davranış farklılığına dikkat çekmiştir. Bilgiyi, sezgisel olarak alan kadın, bu yönüyle her şeyi araçsal olarak algılayan erkekten üstündür; insanları erkeklik içgüdüsünün yol açtığı olumsuzluklardan ancak kadın ahlakı kurtarabilir. Genel olarak Üçüncü dalga Feministler, kadına özgü doğurganlık ve Doğaya yakınlık gibi ayırt edici ve pozitif değerlerin, insanlık için erkeğin sahip olduğu değerlerden daha insani ve iyi olduğunu savunmakta; hatta devrimin koruyucu annelik kapsamında ilerleyeceğini ön görmektedirler.

Tüm bu tartışmalar ışığında Üçüncü Dalga Feministler "kadınlığı" temel ayırım noktası kabul etmiş ve demokratik hakları ona göre talep etmişlerdir⁴⁰. Yaygın kabul gören feminist düşünüşe göre erkeklik ve kadınlık içgüdüsünün derin tarihsel arka planı bulunmaktadır ve bunlar değiştirilemez. Bu da kadınların otonom bir yapı içinde yer alma isteğinin kayda değer bir göstergesini oluşturmaktadır.

Üçüncü dalga Feministler son zamanlarda post-modernist düşünürlerin etkisinde kalmışlardır. Bu etkiyle farklılık kavramına da yeni içerikler kazandırmışlardır. Şöyle ki; post-modernizm genel ve evrensel iddialara kuşkulu bir mesafe içinde yaklaşmaktadır. Paralel bir biçimde feministler de aydınlanma düşüncesiyle beraber gelişen tüm aşkın iddiaların beyaz batılı erkeğin değer yargılarını yansıttığını düşünerek

---

³⁸Iris M. Young, **Politiy and Group Diference: A Critique Of The Ideal Of Universal Citizenship**, Feminism and Political Theory, Der. Cass R. Sunstein, The University of Chicago Press: Chicago and London, 1990, s. 120

³⁹Joan W. Scott, **Deconstructing Equality-Versus-Difference** : Or The Uses Of Poststructuralist Theory For Feminism", Conflicts In Feminism, Der. Marianne Hirsh and Evelyn F. Keller, New York and London: Routledge, 1990, s. 142

⁴⁰Carol Gilligan, **In A Different Voices**, Harvard University: Cambridge, 1982, s.2-5

mesafeyle yaklaşmaya başlamışlardır. Post-modern feministler göre kişilik, bilgi, gerçeklik gibi kavramlar, yeni tanımlamalara tabi tutulmalıdır.

Onlara göre Batı kültürü içinde yetişen bir insan, kendini kaçınılmaz olarak dominant ve ikincil kurumsal yapıların içinde bulmaktadır. Bu kurumsal yapılar, Batı kültürünün hiyerarşik ikilemi biçimindeki kurgusuna dayanmaktadır. Zıt kutuplar haline sokulan erkek/kadın ikilemi de kadının ikincilliği ile sonuçlanmaktadır. Onun için post-modern feministler ikincilliğe yol açmayan farklı bir kültür ve söylem geliştirmeye çalışmışlardır⁴¹.

Feminizmin post-modern versiyonu, Julia Kristeva, Luce Irigaray ve Àne Cixous gibi Fransız feministlerinin elinde daha derin ve köklü bir içerik kazanmıştır. Feminist filozof ve psikanalistlerin tezleri etrafında gelişen Fransız feminizmi, bugün feminist literatürde ayrı bir ekol oluşturmaktadır. Fransız feminizmi, farklılık kavramını ataerkil kültür ve düşünce sisteminde devrim oluşturmak maksadıyla kullanmaktadır. Post-modern Feministlere göre dil; metafor, farklılık ve anlam, kadının ikincilliğinin kaynağını oluşturmaktadır⁴². Kadına ait bir dil ve yazın, sadece anlam sisteminde bir devrim yaratmakla kalmayacak aynı zamanda onun ekonomik, sosyal ve politik tezahürlerinde de devrim yaratacaktır⁴³.

İkinci dalga feministlerden olan Radikal ve Sosyalist feministler özel/kamusal ayrımın kişisel olan siyasaldır şeklinde bir açıklama getirmektedirler. Hatta 1960 ve 1970'lerde bu sloganla ailenin ortadan kaldırılmasını bile amaçlamışlardır. Oysa üçüncü dalga feministler son yıllarda, bu sloganın içeriğini genişleterek; kişisel olanın, epistemolojik olarak, siyasal olması gerektiği şeklinde revize etmişlerdir. Yani felsefe, edebiyat, dil, bilim vs. gibi kişisel ve akademik uğraşların hepsi siyasaldır. Özel alanı siyasallaştırmanın temel amacı özel/kamusal arasındaki sınırları ortadan kaldırarak kadının kamu alanına açılmasının önündeki engelleri tümüyle ortadan kaldırmaktır.

---

⁴¹Susan Borde, **Feminism, Postmodernism and Gender Scepticism: Feminism/Postmodernism**, New York and London: Routledge, 1990, S. 149

⁴²C. Stanton Stanton, **Language and Revolution: The Franco- American Dis-Connection, The Future of Difference**, Der. Hester Einstein and Alice Jardine, New Brunswick and London: Rutgers University Press, 1985, s.73

⁴³Elizabeth Gross, **Philosophy, Subjectivity and The Body: Kristeva and Irigaray, Feminist Challengers**, s.78

Onlara göre özel alanın ortadan kaldırılması demek Ataerkinin üretilme ortamının tümüyle tasfiye edilmesidir⁴⁴.

Sonuç olarak, “farklılık” kavramının çokça altını çizen bu dalga feminist hareket, bir parçalanma sürecine de girmiştir. Bu, feminizm için radikal bir farklılaşma süreci oluşturmuştur. Öyle ki artık feminist hareketlerin, kendi içinde ortak bir zemin yakalama imkânı neredeyse yok olmuştur. “Çekirdek” feminist gelenek olan liberal, sosyalist/Marksist ve radikal feminizme ilaveten post-modern feminizm, psikoanalitik feminizm, siyahî feminizm, lezbiyen feminizm gibi yeni anlayışlar türemiştir⁴⁵.

Öte yandan yeni akım bu feminist hareketlerin etkisiyle, kadının kamu alanında kendine özgü düşünsel ve davranışsal motiflerle yer alması sağlanmıştır. Bu ise kadınların otonomisi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda otonom bir sivil toplumun ortaya çıkmasına önemli bir katkı sağlamıştır. Otonom sivil toplum anlayışına göre her grubun kendine özgü tarihsel bağları, kültürü, değer sistemi ve tercihi ile kamusal alanda yer alması, resmi ideolojiden bağımsız bir varlık alanının gelişmesine yol açmaktadır. Bu aynı zamanda farklı grupların kendi aralarında zorunlu bir dinamik uzlaşmaya gitmelerini sağlamaktadır.

Sivil toplumda otonominin en az üç sonucunu görmek mümkündür. İlk olarak, kendi öz kimliklerinin, kolektif çıkarlarının ve grup bilincinin farkında olan bireyler kendi örgütlenme ihtiyacını duymaktadır. İkinci olarak, grubun geliştirdiği değerler aracılığıyla grup üyelerini resmi ideolojinin baskısından kurtarmaktadır. Son olarak da resmi ideolojinin politika ve uygulamalarına karşı bir veto gücünün ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

1.4. Feminizm Çeşitleri

Feminist hareket temel olarak üç dalga halinde çerçevelendirilmektedir. Kimi feminist çevreler, birinci dalga feminizm öncesinde vücut bulan gelişmeleri profeminizm adı altında sınıflandırmayı uygun bulmaktadırlar. Genel olarak feminist çevrelerin çoğunun, aynı zamanda siyaset ve sosyal bilimcilerin üzerinde hemfikir

---

⁴⁴Mary O'Brien, **Reproduction the World**: Essays in Feminist Theory, Boulder, San Francisco ve London: Westview Press, 1989, s. 78.

⁴⁵Andrew Heywood, **Siyasi İdeolojiler**, 2009, s.249

oldukları sınıflandırma ise feminizmin birinci dalga, ikinci dalga ve üçüncü dalga (yeni akım) olarak kategorize edilmesi şeklindedir. Feminizm çeşitlerini, bu ana kategoriler içinde ayrılmış düşünsel, politik ve çeşitli akımlar biçiminde ele almak elverişli bir sınıflama sağlayacaktır.

Feminist geleneğin çekirdek yapısını, birinci ve ikinci dalga feminist hareket içinde ortaya çıkmış, liberal feminizm, sosyalist/Marksist feminizm ve radikal feminizm oluşturmaktadır. Üçüncü Dalga (Yeni akım) feminist hareket içinde açığa çıkan post-modern feminizm, psikoanalitik feminizm, siyahî feminizm ve lezbiyen feminizm ve diğerleri sonradan bu geleneklere eklenmiştir.

1.4.1. Feminizm İçindeki Temel Gelenekler

1.4.1.1.Liberal Feminizm

Liberalizm, feminizmi de yakından etkileyen akımlardan biri olmuştur. Özellikle insana ve bireye önem veren temel ilkeleriyle feminizm yakından ilgilenmiştir. Feminizm Liberalizmden etkilenecek kadının da erkek gibi bir insan olduğu fikrinden yola çıkmıştır. Liberal feministler, insana verilen önem ve bireysel haklar geliştikçe, kadınların da durumlarının düzeleceğine inanmaktadır⁴⁶. Bu feminist akım için daha çok mevcut statükoya kadını dâhil etmeyi amaçlayan bir yönelimin tezahürü denilmektedir.

Liberal feminizmin öncülüğünü, Abigail Adams ve Mary Wollstonecraft yapmaktadır. Onlar, kadının insan yönünü öne sürerek, erkekler gibi aynı hak ve ayrıcalıklara sahip olması gerekliliğinin altını çizmektedirler. Kadın, eğitim hakkına sahip olduğu takdirde erkek kadar başarılı olacaktır, bu nedenle de toplumdaki kadın hakları esnetilmeli; hatta erkeklerle eşit konuma getirilmelidir. Tüm Liberal Feministler özgülünde gelişen düşünüşe göre cinsiyet ayrımına dayalı bir siyasi ve sosyal hayat, kadını ikincil ve mağdur konuma sokmaktadır.

Özetle, bakıldığında görülmektedir ki Liberal Feminizm ataerkil toplum yapısına hiçbir gönderme yapmadan, kadın ve erkek arasındaki rekabeti eşitlemeyi amaçlamıştır. Bu yönlerine bakılarak reformist oldukları iddia edilmektedir. Onlar, sorunların kaynağını sorgulamak veya kökten değişiklikler yapmak yerine, demokratik imza

---

⁴⁶Atilla Yayla, **Siyaset Teorisine Giriş**, Siyaset Kitabevi, Ankara, 1998, s. 17

kampanyaları düzenlemiş yahut etkili kişilere ulaşma yoluna başvurarak yasal kazanımlar elde etmeyi ve erkeklerle aynı haklara sahip olmayı yeterli bulmuşlardır.

Diğer sosyal dezavantaj şekillerini –örneğin sosyal sınıf ve ırkla bağlantılı olanlar- göz ardı etmişlerdir. Bu yönleriyle de liberal feminizm, gelişmiş toplumdaki beyaz orta sınıf kadınlarının çıkarlarını savunan; İşçi sınıfı kadınlarının, siyahî kadınların ve gelişmekte olan dünya kadınlarının problemlerine hitap etmekte başarısız bir hareket olarak tarih sahnesine adını yazdırmıştır.

1.4.1.2. Sosyalist Feminizm

Sosyalist feminizm 20.yüzyılın 2.yarisından itibaren ön plana çıkmıştır. İlk Sosyalist feministler, liberal feminizmin bireyselcilik anlayışına karşı çıkararak toplumla işbirliği içinde, erkekle kadın arasında bağımsız eşitliği sağlamayı hedef almışlardır. İlk olarak Fourier, 19.yüzyılın sonlarına doğru sosyalist bir çerçevede kadın erkek eşitliğini temel alan feminist düşüncelerden bahsetmiştir.

Engels, ‘The Origins Of The Family, ve Private Property And The State’ isimli eserlerinde, ortaya koyduğu “Burjuva Aile” tanımı bu akım feministler için bir mihenk taşı oluşturmaktadır. Ona göre “Burjuva Aile” özel mülkiyet sonucunda ortaya çıkmıştır; dolayısıyla kapitalizmin bir yan ürünüdür. Kapitalist sistemin getirisi olan “Burjuva Aile” kadını bir alt sraya indirgemekten öteye geçmeyerek bu yönüyle diğer, özel mülkiyet hukukunu temel alan sınıflı toplumlardan farklı olmayan bir tezahürü yinelemektedir⁴⁷. Ona göre sınıf istismarı, cinsel baskıdan çok daha derin ve önemli bir süreçtir. Kadınlar, erkekler tarafından değil, özel mülkiyet kurumu, kapitalizm tarafından baskı altına alınmıştır. Kadının özgürleştirilmesi ancak kapitalizmin devrilip yerine gelecek sosyalizmin ardından gerçekleşecek sosyal bir devrimin yan ürünü olarak mümkün olacaktır. Dolayısıyla özgürleşme arayan kadınlar “Sınıf Savaşı”nın “Cinsiyet Savaşı”ndan daha önemli olduğunu görmelidirler.

Bu bağlamda düşünen Sosyalist Feministler sistem içinde arayışlara yönelmek yerine direkt sosyalizmi hedef alan ayrılıkçı bir kadın hareketini desteklemeye ve işçi hareketi içinde saf tutmaya yönelmişlerdir. Sosyalist feministlere göre kadınlar üretim

---

⁴⁷[http://akademikperspektif.com/2013/12/31/feminizm-ve-uluslararası-iliskiler/30 Mart 2014 saat:19:45](http://akademikperspektif.com/2013/12/31/feminizm-ve-uluslararası-iliskiler/30%20Mart%202014%20saat:19:45)

sürecine aktif olarak katılmalı ve tüketici konumdan uzaklaşmalıdırlar. Böylelikle erkeklerin ellerinde bulundurduğu üretici güce onlarda sahip olacak, onların erklerini meşrulaştırmalarının önüne geçilecek ve kadının emeğine yabancılaşması ortadan kalkacaktır. Kadın bunu yaparken devrimci bir uygulamayı hayata geçirmiş olacaktır.⁴⁸

1.4.1.3. Radikal Feminizm

Radikal feminizm 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan bir akımdır. Felsefesi, toplumda köklü yer edinmiş, ataerkilliğin önemi üzerine bina etmiştir. Onlar, Ataerkil değer ve inançların toplumun kültür, felsefe, ahlâk ve dini üzerinde yarattığı köklü etkiye dikkat çekmişlerdir. Bununla birlikte hayatın ve öğrenmenin her alanında kadınların kendilerini erkeklerden daha aşağıda ve ikinci derece gibi görmelerini eleştirerek buna neden olarak erkeklerin onlar üzerindeki dayatmalarına dikkat çekmiştir.

Simone de Beauvoir'in "The Second Sex" isimli kitabında bu duruma çözüm olarak kadının cinselliğini kabullenmesini ve kendini özne olarak görmemesini önermektedir. Eva Figes de "Patriarchal Attitudes" adlı eserinde, radikal feminist felsefenin ideolojik temellerinden geniş bir şekilde bahsetmiştir.⁴⁹

Yine Radikal feministlerden Greer, "Female Eunuch" isimli eserinde, kadınların cinsiyetsiz, pasif yaratıklara dönüştürülmesini eleştirmiştir; Greer'a göre kadınlar, pasif cinsel bir role şartlanmış; bu da gerçek cinselliklerinin ve de kişiliklerinin, daha aktif ve maceracı taraflarını bastırmalarıyla sonuçlanmıştır.

Kate Milet, Ataerkilliğe, "Sexual Politics" isimli eserinde geniş yer vermektedir. Ona göre Ataerkillik "sosyal bir değişmez" olarak bütün siyasi, sosyal ve ekonomik yapılarla günümüze kadar taşınmıştır. Tarihsel ve geçici tüm toplumlardan, temel dinlere kadar tarihsel ve toplumsal bütün aktörlerde varlığını köklü bir biçimde hissettirmektedir. Ataerkil sistem ve toplum "Şartlanma" ile kadın ve erkeğe özgü farklı rolleri bireylere aktarmaktadır.

---

⁴⁸Natalia Smyckova, "Ataerkil Toplum Düzeninde Eko-feminizmin Yansımaları", **Agora Dergisi**, Yıl 2006, Sayı 11, s. 5

⁴⁹Simone De Beauvoir, **İkinci cins**, Çev. Bertan Onaran, Payel Yayınevi: İstanbul, 1993, s. 25

Buna göre erken yaşlardan itibaren kızlar ve erkekler çok belirgin toplumsal cinsiyet kimliklerini kabul etmek için teşvik edilirler; bu süreç büyük ölçüde, “Ataerkilliğin temel kurumu” olan aile içinde gerçekleşmektedir. Millet, 1960’larda ve 1970’lerin başlarında, bu şartlanmanın ortadan kalkması ve Ataerkilliğe meydan okunması için “Bilinç Yükseltme” çalışmalarını önermiştir. Ona göre Kadının özgürleşmesi, devrimci bir gelişme gerektirir; aile kurumu yıkılmalıdır ve toplumun her düzeyinde işlerlik gösteren kadınlara yapılan psikolojik ve cinsel baskı yok edilmelidir⁵⁰.

1.4.1.4. Yeni Akım Feminist Gelenekler

20.yüzyılın başlarında seçim hakkının kazanılmasıyla birlikte durgunluk dönemine girmiş birinci dalga feminizmden sonra, kürtaj, eşit ödeme yasası, ayrımcılık karşıtı yasalar ve eğitim ile siyasi ve profesyonel hayata daha rahat giriş gibi yeni konularla ikinci dalga kadın hareketi sahnesinde görünmeye başlamıştır.

1960’ların sonu ve 1970’lerin başından itibaren ise feminist teori, bazı açılardan en üst yaratıcılık ve radikallik noktasına ulaşmıştır. Bu etki dolayısıyla kadın hakları ekseninden kaymalar olmuş ve post-feminizmi tartışmak moda haline gelmiştir. İlk olarak kadın hareketi gittikçe bölünmüş ve birbiriyle ilişkisiz fikirlerden oluşan bir gruplar toplamı haline gelmiştir. Feminizmin hareket noktası, kadının rolünü geliştirmek olsa da, bunun nasıl elde edilebileceği ve uygulamada ne manaya geldiği konusunda feministler arasında ortak bir fikir oluşturulamamıştır.

Ayrışmalar daha çok reformist ve devrimci feministler, radikal ve sosyalist feministler, ayrılıkçı ve lezbiyen feministler arasında yaşanmıştır. Bu temeldeki çatışmalı durumlar daha çok fuhuş, pornografi ve sansür, kürtaj, annelik, ırk ve etniklik, refah devleti vs. gibi belli başlı konular üzerinde yaşanmış, süreç ilerledikçe bunlara yenileri eklenmeye devam etmiştir. Birçok sosyal bilimciye göre bu aynı zamanda iyi bir durumu ifade etmektedir. Onlara göre bu kadar geniş çatışma ve ilgi alanının olması feminizmin güçsüzlüğünün değil gücünün bir göstergesidir. Bu, feminizmin yalnızca siyasi bir hareket olmaktan çıkıp, rakip gelenekleri içeren siyasi bir ideolojiye dönüştüğünün de temel göstergesi olmaktadır.

⁵⁰Kate Millet, *Cinsel Politika*, Çev. Seçkin Sevi, Payel Kitapçılık: İstanbul, 1973, s. 63

Yeni akım feminist gelenekleri daha iyi anlayabilmek açısından Post-feminist geleneğe genel bir bakış sunmak yerinde olacaktır. Farklılıkçı feministler olarak da anılan bu akım, kadınların evrensel olarak erkeklerle eşitlenmesi çabasına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Onlar kadınlar için eşitlik eksenli sosyal ve siyasal temelli haklar talep etmektense daha köklü kültürel bir dönüşümü esas almışlardır.

Post-feminizmin ana noktasında özne olarak “kadın” değil, kadının özelleştirilmesi bulunmaktadır. Aydınlanmacı felsefenin etkisiyle hareket eden modern feministler kadını homojen bir bütün olarak ele almakta ve erkek aktivitelerini referans olarak kabul etmektedirler. Bunun aksine post-feministler kadının kadın olmaktan kaynaklanan özgüllüğünü ve içinde buldukları toplumsal ve tarihsel dokuya özgü ezilmişlik farklarını ortaya koymuşlardır. Öte yandan onlar genel cinsiyet kimliklerine göre ayırım yapmaktansa, ne kadar çok insan varsa o kadar çok kimlik vardır fikrini kabul etmişlerdir. Bu noktada da ırk, dil, din, etnik, bölge, milliyet ve sınıf gibi farklılıkla doğru orantılı çok cinsiyetlilik kavramı üzerinde durmuş ve buna bağlı sosyal okumalara yer vermişlerdir. Bu da yeni akım birçok feminist görüşün doğuşuna temel oluşturmuş ve yeni çatışmaları beraberinde getirmiştir.

Düşman siyasi bir çerçevede hareket etmeye kadar dayandırılan bu çatışmaların, 1980 sonrasında, İslâm ülkelerinde köktencilik/dinciliğin ilerlemesinin de etkisiyle, ortaya çıkan kadın haklarındaki gerilemelere kaynaklık ettiği ileri sürülmektedir. Öyle ki giderek kadının kamusal hayattan ve siyasetten çıkarılması, yasal haklarının kaldırılması ve örtünmeye geri dönülmesine yönelik yapılan baskının artmasında zayıf duruşlarıyla büyük rol oynadıkları var sayılmaktadır.

Yine Yeni Dalga Feminist hareketlerin yoğunluk kazandığı dönemde Radikal feministler, kadını kamuya taşımak için daha çok lezbiyen yaşam biçiminden yana bir tavır koymuşlardır. Bununla amaçladıkları, erkekle kadın arasındaki cinsel bağı ortadan kaldırmaktır. Onlar, lezbiyenliği kişisel bir tercih olmaktan çok Ataerkinin reddi için önermektedirler.

Feminist yazar Marilyn French’e göre erkekler hükmetme, kadınlar ise zevk alma dürtüsüne sahiptirler. Zevk alma en insancıl yaşama biçimidir. Buise ancak çift

eşeyli bir kültürde mümkündür⁵¹. Ona göre seksî kişisel bir konu olarak algılamak doğru değildir. Tam tersine seks sistemsel açıdan baskının, üstünlüğün ve iktidarın politikasıdır. Onun için kadının zorunlu olarak kendini bu genel seks anlayışını içeren alanın dışında tutması gerekiyor.

Radikal Feminist bir diğer yazar olan Ann Oakley ise kadınların anne olarak doğmadıklarını fakat anne olmayı toplumsal bir mit olarak öğrendiklerini ileri sürmüştür⁵². Shulamit Firestone ise biyolojik bir devrimin zorunluluğunu vurgulayarak, bu görüşü daha uç noktalara taşımıştır. Doğurganlığı, erkek bedeninden soyutlamak için tüp bebek yöntemini kadınlara önermiştir. Bu yolla erkek ve kadın arasındaki ezme/ezilme ilişkisinin yok edilebileceğini ileri sürmüştür⁵³.

Bu dönemde Kadını kamu alanına çekmek konusunda, Marksist feministler de kendilerine özgü fikirler geliştirmişlerdir. Çağdaş Marksist feministlerden olan Margaret Benston, kapitalist sanayi toplumunda, ev ve aile ile özdeşleştirilen basit yeniden üretimi kadın gerçekleştirirken, erkek kamu ve fabrikayla özdeş temel üretimi üstlenmektedir. Kadın, çocuk bakımı dâhil evcil rollerinden sıyrılmadıkça kamu alanına giremeyecek ve gerçek anlamda kurtuluşa erişemeyecektir. Benston, bu düşüncesiyle bağlantılı olarak, eşit şartlarda kamusal alana girmekle birlikte, ev işlerinin de sosyalleşmesi gerekliliğini belirtmiştir⁵⁴.

Marksizm'e göbekten bağlı Sosyalist feministler de buna yakın görüşler ileri sürmüşlerdir. Önde gelen sosyalist feminist, Juliet Michelle kadının kapitalist toplumdaki ezilme durumunu üretim, yeniden-üretim, cinsellik ve çocukların toplumsallaşması süreçlerinde aramaktadır. Mitchell'e göre kadının, kamu alanında tam bir özgürlüğe kavuşması için bu alanlardaki rollerini değiştirmesi gerekiyor. Ona göre Kapitalizm temelde, kâr güdüsünü geliştirdiği için bu alanlardaki faaliyetlerin kadın tarafından yapılmasını öngörür. Çünkü kadın bu alandaki faaliyetleri daha ucuza mal

---

⁵¹ French Marilyn, **Beyond Power: On Women, Men And Morals**, New York: Summit Boks, 1985, s. 505

⁵²Ann Oakley, **Women's Work: The Housewife, Past and Present**, New York: Pantheon Boks, 1974, s.187

⁵³Shulamit Firestone, **The Dialectic Of Sex**, New York: Bantoom boks, 1970, s.1

⁵⁴Margaret Benston, **The Political Economy Of Women's Liberation**, Monthly Review: 1969, s.21

eder. Bundan dolayı kapitalist, bu alanların sürekli kadına ayrılmasını ister⁵⁵. Kadının kurtuluşunu sağlamak için kadının özel alandaki konumunun değiştirilmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Feminizm, artık geçmişte çeşitli grupların etiketlediği şekliyle "uçkuruna düşkün kadınların" yahut "entelektüel kadınların" uğraşları olmaktan çıkarak yeni algıların merkezine oturmuştur. Günümüz siyaset anlayışına değişik cephelerden düşünce üreten feminizm, aynı zamanda modern insana yeni bir bakış açısı kazandırmayı amaçlayan ve bu yönüyle modern hayata damgasını vuran önemli bir siyasi hareket ve söylem görünümü kazanmıştır. Modern insana alternatif yaşam modelleri sunarken sivil toplum/devlet karşıtlığında da önemli bir sivil toplum unsuru olarak gelişmiştir.

Özellikle yukarıda analiz edilmeye çalışılan eşitlik, farklılık temelli yeni akım geleneklerin zamanla kamusal otonomi politikalarına gönderme yapmaya başladıkları da görülmektedir. Çok farklı feminist geleneklerin karşılıklı etkileşimi içinde geliştiren feminizm aynı zamanda etnik, ırksal, dinsel ve ideolojik gibi ayrımlara dayanan, diğer sosyal gruplarında kendilerini resmi ideoloji ya da baskın ideoloji karşısında savunma ve geliştirme formülüne katkıda bulunmaktadır.

1970'lerde Radikal feministlerle sosyalist feministler arasında yaşanan fikir çatışmalarına tanık olunmuştur. Özellikle Radikal Feministler Marksizm'in "cinsiyet körü" oluşunu iddia etmiş ve görüşlerini temellendirebilmek için Freudcu Psikanalizmden ve Wilhelm Reich ile Herbert Marcuse gibi sosyal teorisyenlerden yararlanma yoluna gitmişlerdir. Bunda radikal feministlerin rasyonel tutarlılığı ve Kartezyen rasyonaliteyi, erkek egemen bakış açısını yansıttığı gerekçesiyle, dışlamalarının önemli etkisi vardır.

Bununla birlikte radikal feminizm tüm belirsizliğine rağmen evrenselci biçimde karakterize edilmiş bazı temalar da içermektedir. Bu temalar; babanın egemen olduğu toplumların her biçimine saldırma, hem eşit cinsiyetçiliğe hem farklılığa inanç, cins ve cinsiyet tartışması, politik lezbiyenizm, anne olma, tecavüzün niteliği üzerine incelemeler ve ailenin geleceği üzerine görüşler şeklinde sıralanabilir.

---

⁵⁵ H. Hartman, **The Unhappy Marriage Of Marxism And Feminism: Towards A More Progressive Union, Woman And Revolution: A Discussion Of The Unhappy Marriage Of Marxism And Feminism**, Der. L. Sargent, Boston. South End., 1981, s.18-19

1980'lerin sonunda da post-feminist ve radikal eğilimler taşıyan feministlerce post-yapısalcıya, yapı-söküm teorisine ve post-modernizme ilgi artmıştır. Öznellik, cinsellik, dil ve arzu temelli konularda önemli açıklamalar yapmışlardır. Özellikle Fransız feministleri, Lacancı psikanalitik yapısalcılığı post-yapısalcılıkla birleştirirken Foucaultcu bir bakış açısıyla da dilin önemini vurgulamışlardır.

Tüm bu görüşlerin bileşiminden oluşan düşünce eksenine göre dünya özne ile nesne, akıl ile duygu, hakikat ile yalan gibi ikilikleri içeren bir metindir ve bu tür karşıtlıkları besleyen erkek iktidarının deşifre edilmesi gerekir. Fransız ekolünün önemli temsilcilerinden psikoanalizci ve edebiyat kuramcısı Luce Irigaray gerçek olarak kavradığımız ve düşündüğümüz şeylerin aslında erkekler tarafından inşa edilmiş bir baba/koca yönetimini öne alan bir form olduğunu söylemektedir. Irigaray bu erkek söyleminin bir yapı-söküme tabi tutularak yıkılması gerektiğini de eklemektedir. Bundan sonra da yapılması gereken kadınların kendilerine ait bir dil inşa etmeleridir.

Ancak bu feminist düşünceler bir takım post-modern teorisyenlerden etkilense de tam olarak post-modernizme denk düşmemektedir. Çünkü post-modernizm yalnızca erkek egemen söylemi değil her söylemi parçalamaktadır. Feminizm de burada parçalanması gereken bir bütünlüğe tekabül etmektedir. Ayrıca post-modernizm, post-yapısalcılık ve yapı-söküm arasındaki bağ da karmaşıktır. Bu karmaşık yapının birebir post-modern feminizmle örtüştüğü noktalar olsa da çoğunlukla birbirine denk düşmeyen noktaların çokluğundan bahsetmek yerinde bir tespit olacaktır.

Bu dönem feminist teoride, annelik düşüncesi ve şefkat meselesi üzerine de bir tartışma vardır. Bazı feminist düşünürler, kadınların çocuk baktıkları bir toplumda erkeklerden daha duyarlı, eğitici ve fedakâr olduklarını söylemektedir. Başka bir takım feminist düşünürler ise bu durumun, kamusal alanı düzenlemede etkili olacağını iddia etmektedirler.

Bunun dışında liberal sosyal bir feminizm perspektifini yansıtan “yurttaş feminist” düşüncesi vardır. Bu düşünce kadınlar ile erkeklerin yurttaşlar olarak ortak karar alabileceklerine vurgu yapmaktadır. “Muhafazakâr aile-lehinde feminizm” ise kadının annelik rolüne yaptığı vurguyla, toplumsal cinsiyet rollerini reddeden diğer feminizm akımlarınca reddedilmiştir.

Feminizmin geliştirdiği üç politik söylem birbirini tamamlayan karşılıklı bir etkileşim içindedirler. Eşitlik politikası, kadınlara politika yapma zemini hazırlarken, farklılık politikası, farklı grupların varlığını kurumsallaştırıp meşrulaştırmaktadır. Kamusal otonomi politikası ise resmi ideoloji karşısında savunucu ve koruyucu bir zırh geliştirmektedir. Bu politikalar sadece kadınların değil aynı zamanda diğer sosyal grupların da sivil toplum içindeki konumuna katkıda bulunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KADIN HAREKETLERİ

Türk kadınları, Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren Avrupa'da yaygınlık kazanmış birinci dalga feminist akımdan çokça etkilenmiş ve bu yönde irili ufaklı örgütlenmelerde bulunmuşlar ve çalışmalarına Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan sonra da ara vermeden devam etmişlerdir. Ancak Türkiye'de kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanındığı 1934 yılından sonra Türk Kadınlar Birliği çatısı altında yürüttükleri çalışmaları feshetmişlerdir⁵⁶.

Bu tarihten itibaren 1980 yılına kadar kadın hareketi tam bir durgunluk dönemine girmiştir. 1980 sonrasında ikinci dalga kadın hareketiyle birlikte bu sessizlik bozulmuştur. İkinci dalga, dönemin siyasi-politik şartlarından da etkilenen kadınlar için bir fırsat olmuştur. Şöyle ki devletteki siyasi istikrarsızlık ve çatışmalardan dolayı isteklerini beyan etmeye fırsat bulan kadınlar, devletin boşluğundan da yararlanarak onun desteğini almayı başarmışlardır.

Bir başka deyişle Türkiye'deki İkinci Dalga Kadın Hareketi, ekonomik krizin tetiklediği “yeni düzen” kurma girişimi içinde yaşam alanı bulabilmiş bir harekettir. Bu hareket, Osmanlıdan sonra ki en büyük kadın hareketidir. Bundan dolayı ‘yeniden uyanış’ ismi verilmiştir⁵⁷. İlk dönemlerde kadınlar, İstanbul ‘da ve Ankara’da evlerde toplanarak özel sorunları tartışmaya başlamışlar; politik ve feminist düşüncelerle yollarına aydınlık getirmeye çalışmışlardır.

3.1. Türkiye’de Kadınların Toplumsal Hayata Katılma Evreleri

Kadınların toplumsal hayata katılımını, modernleşme çabaları ve reformlarıyla açıklamak Türkiye’ tarihi gerçeğiyle oldukça bağdaşan bir tespit yaratmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu’nun devamı niteliğindedir ve Osmanlı mirasını devralmıştır. Bu yönüyle Türkiye’de kadının toplumsal hayata katılma evrelerini açıklayabilmek için Cumhuriyet’ten öncesine de bakmak uygun olacaktır.

---

⁵⁶Yaprak Zihnioğlu, **Kadınsız İnkılâp**, Metis Yayınları, 2003, s. 252

⁵⁷Betül Karagöz, “Türkiye’de 1980 Sonrası Kadın Hareketi’nin Siyasal Temelleri Ve İkinci Dalga Uğrağı”, **Memleket Siyaset Yönetim Dergisi**, 2008, S. 7, s. 168-190

3.1.1. Osmanlı Döneminde Kadınların Toplumsal Hayata Katılım Evreleri

Osmanlı döneminin modernleşme serüvenini, Lâle Devri (1718-1730) ile başlatmak mümkündür. İlber Ortaylı'nın deyimiyle bu çağ, Türkiye'deki değişme bilinci açısından kritiktir⁵⁸. Bu dönemde, Osmanlı Devleti'nin kaderine hükmeden siyasal seçkinlerin Batı'ya bakışlarında ciddi bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Savaş alanlarındaki yenilgiler, Osmanlı siyasal seçkinlerinin Batı'nın teknik anlamdaki üstünlüğünün farkına varmalarına yol açmıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılı, savaş alanlarındaki yenilgilere son verecek yeniliklere yönelmiştir.

Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde sorunun bu kadar basit olmadığı, modernleşmenin sadece askerî alanda değil, hayatın hemen tüm sahalarında yürütülmesi gereken bir program olduğu gerçeğinin farkına varılmıştır. Nitekim Abdülhamit döneminde imzalanan Tanzimat (1839) ve Islahat Fermanları (1856) ile batılı bir eğitim modeline ilk geçişler başlamıştır. Bilhassa Tanzimat fermanı kadınlar için miladi bir dönemi temsil etmektedir⁵⁹. Aynı zamanda Batılı düşünen aydınların, Osmanlı yönetimine ortak olma isteğini de ifade etmektedir.

Konumuz açısından bu yönetimin İmparatorluk odaklı meşruiyetinin sorgulandığının, dolayısıyla da Batılı anlamda sivil toplumcu/sözleşmecî anlayışların gündeme gelmeye başladığının işareti olarak da görülebilmektedir.

Bu dönemde kadınlar, 1843 yılında Tıbbiye mektebi bünyesinde aldıkları ebelik eğitimi ile sosyal yaşamda yerlerini almaya başlamış; ardı ardına gelen bir takım haklar ile kadınların toplum içinde varlık edinmesinin önü açılmıştır. 1847 yılında kız ve erkek çocuklarına eşit miras hakkı tanıyan İrade-i Seniye'nin yayımlanmasının ardından 1856 yılında Osmanlı topraklarında kadınların köle ve cariye olarak alınıp satılmaları yasaklanmıştır. 1858 yılında yayınlanan "Arazi Kanunnamesi"nde mirasın kız ve erkekler arasında eşit olarak paylaşılacağı hükmü yer almış ve kadınlar miras yoluyla mülkiyet hakkı kazanmıştır.

---

⁵⁸İlber Ortaylı, "Osmanlı'da 18. Yüzyıl Düşünce Dünyasına Dair Notlar", Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi, iletişim yayınları: İstanbul, 2002, s.37

⁵⁹Kemal Arı, **Türk Devrim Tarihi I**, İzmir, 2010, s.151- 152

Kadınlar için ilk sürekli yayın yapan haftalık “Terakk-i Muhadderat” dergisi bir ilki oluşturarak 1869 yılında yayımlanmıştır. Kızların eğitimine ilk kez yasal zorunluluk getiren “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” ise 1869 yılında yayımlanmış, bir yıl sonra da kız öğretmen okulu “Dar-ül Muallimat” açılmıştır. Evlilik sözleşmesinin resmî memur önünde yapılması, evlenme yaşının erkeklerde 18, kadınlarda 17 olması ve zorla evlendirmelerin geçersiz sayılması ile ilgili düzenlemeleri içeren Hukuk-ı Aile Kararnamesi 1871’de çıkarılmıştır.

1876 yılında da ilk anayasa olan Kanun-i Esasi ile kız ve erkekler için ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir. Giderek sosyal yaşamda daha çok yer almaya başlayan kadınlar, ilk olarak 1897 yılında “ücretli işçi” olarak iş hayatına atılmış, devlet memuru olarak ilk kez 1913 yılında çalışmaya başlamış⁶⁰; Yüksek öğretime ise ilk kez 1922 yılında Tıp Fakültesine kayıt yaptırarak geçmişlerdir.

Kadınlar açısından tüm bu olumlu gelişmeler yaşanırken öte tarafta İmparatorluk ile aralarında bulunan çatışmayı kazanan Batılılaşmacı aydınlar, zaferlerini yakın Türkiye tarihinin bir dönüm noktası olan 1908 Devrimi ile taçlandırmışlardır. Erik Jan Zürcher 1908 -1950 arasını “Jön Türk Dönemi” olarak adlandırmıştır⁶¹. Feroz Ahmad ise 23 Temmuz 1908’i, Türkiye için 20. yüzyılın başladığı tarih olarak nitelendirmiştir⁶².

Önde gelen birçok Türkiye tarihçisi ise 1908 Devrimi’ne, Kanun-i Esasi’nin tekrar yürürlüğe konduğu ve II. Meşrutiyet’in ilân edildiği tarih olmaktan çok daha öte anlamlar atfetmişlerdir. Bu dönemin bir diğer önemi de yeni bir kadın ve aile tartışmalarının yaşanmasıdır⁶³. Bu anlamda, 23 Temmuz 1908 tarihi, en az 29 Ekim 1923 tarihi kadar önemlidir. Nitekim Cumhuriyet ile birlikte gerçekleşen birçok köklü değişimin temeli II. Meşrutiyet döneminde atılmıştır. Çok partili siyasal yaşam, basın

---

⁶⁰Figen Ereş, “Türkiye’de Kadının Statüsü ve Yansımaları”, **Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi**, sayı:19, 2006, s. 40

⁶¹Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, Çev. Yasemin Saner, İletişim yayınları, İstanbul, 1995, s.137

⁶²Feroz Ahmad,**Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Çev. Yavuz Alogan, Kaynal Yayınları, İstanbul, 1999, s.44

⁶³Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile ve Feminizm”, **Sosyo-kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 237

özgürlüğü, kadınların kamusal hayata katılmaları, Batılı standartlarda yükseköğrenim gibi birçok yeni uygulama, ilk kez II. Meşrutiyet döneminde hayata geçirilmiştir.

II. Meşrutiyet sonrasında kadının toplumsal konumunda, erkeğe rağmen gerçekleşen, nispi bir iyileşme olmuştur. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan sancılı yolda, kadınla erkek arasında kurulan toplumsal ilişkinin yapısı devlet mekanizması tarafından belirlenmiştir. Bu toplumsal ilişkinin ilk adımları, kadınların kamusal alana çıkışı şeklinde biçim almıştır. Nitekim 1908 yılında, Jön Türk basınının 'Kadınlar geleneğin prangalarından kurtulmalıdırlar!' demesiyle birlikte radikal reform umutları yeşermeye başlamıştır.

Serpil Çakır, Osmanlı Kadın Hareketi başlıklı çalışmasında, II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamında, belli aralıklarla yayınlanan çeşitli kadın dergilerinden söz etmektedir. Özellikle o dönemin edebiyatçı yazar öncü kadınları tarafından çıkarılan bu dergilerin belli başlıları şunlardır: "Musavver Kadın, Kadın, Kadınlar Dünyası, Güzel Prenses, Kadınlık, Siyaset, Seyyale, Hanımlar Âlemi, Kadınlık Hayatı, Bilgi Yurdu Işığı, Türk Kadını, Genç Kadın, Kadın Duygusu, gibi dergilerdir.

Bu dergiler, Cumhuriyet'e uzanan süreçte Osmanlı toplumunda kutsalın sınırlarının değişmesinde etkili olmuşlardır⁶⁴. Bunlar arasında "Hanımlara Mahsus Gazete" o dönemin kadınları açısından oldukça örgütleyici bir misyon edinmiştir. Dönemin kadın hareketinin ilk yayın organı olarak 15 yıl boyunca 614 sayı çıkmıştır. Meşrutiyetin ilanı sonrası varlığını hissettiren öncü kadınlar arasında Fatma Aliye, Halide Edip gibi isimler yer almaktadır⁶⁵. Bunlar özellikle romanlarında öne çıkardıkları ideal modern kadın tiplerini ile o dönem orta sınıf kadınlarını değişim yönünde etkilemişlerdir⁶⁶.

II. Abdülhamit döneminde her ne kadar siyasi baskı ve sansür yaşansa da birçok alanda modernleşmenin yaşandığı görülmektedir⁶⁷. Örneğin, bu dönem yayınlanan moda ve salon dergileri, özellikle şehirli kadınına değiştirmeye başlamıştır.

---

⁶⁴Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, y.y., 1994, s.37

⁶⁵İnci Erginün, "Türk Kadın Yazarları", **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1991, s. 268

⁶⁶Sema Uğurcan, "Osmanlı Türk Romanında Kadın Tipleri", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, Mart 2002, S. 11

⁶⁷ Kemal Arı, **Türk Devrim Tarihi**, Zeus Yayınları, İzmir, 2010, s. 151-152

Saç ve cilt bakımı, kozmetik kullanımı, kadın sağlığı vb. konular, hayatın hiçbir alanında belirgin bir düşüncesi bulunmadığı varsayılan kadın için, ilgi alanına giren konularda bilgi sahibi olmak manasında yorumlanabilmektedir.

Öte yandan, söz konusu moda değerlerin topluma nasıl yansıdığı da dikkate değerdir. Kadınların eğitilmesi, açılması, dışarıya çıkması, jimnastik yapması, dans etmesi, fotoğraf çektirmesi, vb. gibi konular, Batı toplumsal yaşam biçiminin kabulünü ve mahrem olarak tanımlanan kadın yaşam alanlarının giderek toplumsallık ve görünürlük kazanmasını sembolize etmiştir⁶⁸.

1908'den sonra orta sınıf kadının durumu eğitim olanaklarından, okul ve üniversite daha kolay yararlanabileceği ölçüde iyileşmiştir. Kadınlar sınırlı da olsa iş bulmaya başlayabilmişlerdir. Böylelikle yalnız kamusal yerlerde değil, eğlence yerlerinde de görülmeye başlamış; o zamana kadar aksansız Türkçe konuşan Ermeni kadınların alanı olan sahneye çıkabilmişlerdir. Bu süreçte, modernleşme ile ilgili tartışmaların merkezinde yer alan “kadın” a birtakım simgesel özelliklerin de yüklendiği görülmektedir⁶⁹.

3.1.2. Cumhuriyet Döneminde Kadının Toplumsal Hayata Katılım Evreleri

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise kadınların konumuna ilişkin düzenlemeler, Kemalist reformların bir parçası olarak yürütülmüştür. Bu düzenlemeler, ümmetçilikten ulus devlete geçiş aşamasındaki toplumun, yaşam tarzındaki dönüşümü açıkça ortaya koymaktadır.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanıyla birlikte kadınların kamusal alana girmesini sağlayan yasal ve yapısal reformlar hızlanmış, kızlara da erkeklerle eşit eğitim hakkı verilmiştir. Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden yıllarda kadınlar, bilim, adalet ve siyaset gibi çok önemli alanlarda kayda değer aşamalar kat edebilmişlerdir. Türk

---

⁶⁸Nilüfer Göle, **Modern Mahrem**, Metis Yayınları,y.y., 1992, s. 24

⁶⁹Bilgen Aydın Sevim, “Fahri Celalettin Göktulga'nın Öyküleri: Toplumsal Anomi ve Kadınla Erkek Arasındaki İletişimsizlik” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 3, Sayı 13, 2010, s.19

İnkılâbı ve Devrimlerinin bir sonucu olarak kadınlar, bilim kürsüsü, hâkim kürsüsü, parlamento kürsülerine kadar yükselebilmişlerdir⁷⁰.

Bu dönemde, kadınların kentsel mekânda görünmeleri ve erkeklerle “tecrit” sınırlamalarını aşip bir arada toplumsal yasama katılmaları; karı-koca beraber gezmelere gitmeleri, baloların tertip edilmesi, akşamüstü gidilen pasta salonları, ata binme, vb. “ecnebi” sayılan âdetler büyük itibar görmektedir⁷¹.

Cumhuriyet döneminde tüm bu sonuçları ortaya koyan ve kadınlara eşit vatandaşlık hakkı sunan belli başlı gelişmeler şunlardır; ilk gelişme, 1924’teki “Tevhid-i Tedrisat” kanunudur. Buna göre eğitim, daha önce uygulanan ikili eğitim (dine dayalı medrese ve normal okul) birleştirilerek, kız-erkek tüm çocuklara açılmış; ilkokul karma ve zorunlu hale getirilmiştir. Çocuklarını okula göndermeyen ailelerin cezalandırılmaları bir yaptırım olarak düşünülmüştür.

İkinci gelişme ise kadının statüsünde devrim niteliği taşıyan ve 1926’da çıkarılan “Medeni Kanun”dur. Bu kanun uyarınca; evlilik, boşanma, tanıklık ve miras hukukunda, kadın ve erkek arasında bir eşitlik sağlanmıştır.

1930 yılında çıkarılan Belediye Yasası ile kadınlar ilk kez belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı kazanmış; köylerde muhtar olma ve belediye meclisine seçilme hakları ise 1933 yılında Köy Kanunu’nda değişikliğe gidilerek sağlanmıştır⁷². Son gelişme olarak 1934’te yapılan Anayasa değişikliğiyle de kadınlara seçme-seçilme ve milletvekilliği hakkı tanınmıştır.

1935’de TBMM 5. Dönem seçimleri sonucunda 17 kadın milletvekili, ilk kez Meclis’e girerek o dönem için rekor sayılacak bir sonuca imza atmıştır⁷³. Nihayet tüm bu gelişmelerin bir sonucu olarak 1950 yılında, Mersin’den Müfide İlhan, ilk kadın belediye başkanı seçilerek Türk siyaset tarihine geçmiştir. Devamında ilk kadın bakan Türkan Akyol, 1971 yılında göreve atanmıştır. 1989 yılında kadınlara da kaymakamlık yolu açılmış⁷⁴; 1991 yılında Lale Aytaman, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kadın vali

---

⁷⁰Emel Doğramacı, **Çankaya Üniversitesi Gündem Dergisi**, Sayı 29, Nisan 2008, s.3-4

⁷¹ Göle, a.g.e., s.57

⁷² Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, ‘t.y.’ Ankara, s. 300

⁷³Ayten Sezer, “Türkiye’deki ilk Kadın Milletvekilleri ve Meclisteki Çalışmaları.”

<http://www.ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/kadin.htm>

⁷⁴ Türk Tarihindeki Başarılı Kadınlar ve Günümüzde Türk Kadını,

olarak Muğla'ya atanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kadın başbakanda 1993 yılında hükümeti kurmuştur⁷⁵.

Kadınların en önemli sorunlarından olan doğum izni, ilk kez 1930 yılında hak olarak tanınmıştır⁷⁶ ve 1936'da yürürlüğe giren İş Kanunu ile de kadınların çalışma hayatına yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bir yıl sonra kadınların yeraltında ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılması, ILO sözleşmesi ile yasaklanmıştır⁷⁷. Kadınların statüsünü yükseltmek üzere sürdürülen çalışmalar, "Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey" çatısı altında 1946 yılında oluşturulan Kadının Statüsü Komisyonu'nun öncülüğünde uluslararası bir önem ve resmiyet kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti de bu tip çalışmalara iştirak etmek konusunda katılımcı olmuştur.

Bunun devamı niteliği taşıyan faaliyetlerden ilki BM tarafından 1975 yılında düzenlenen Mexico City'deki toplantıdır; sonuncusu da 1995'de Pekin'de IV. Dünya Kadın Konferansı olmuştur. 1979 yılında ise "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW)", BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Türkiye, sözü edilen kadın konferanslara da katılarak 1985'te CEDAW sonuç belgelerini imzalamış olup; bazı çekincelerine rağmen, bu süreçle birlikte 34 yıldır devam eden cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik politika ve taahhütlere imza atmaya devam etmektedir.

1990 yılında Sözleşme gereğince dört yılda bir hazırlanması gereken ve kadının toplumsal konumunu yansıtan ilk rapor BM'e sunulmuş, onu 1997, 2005 ve 2008 yıllarında sunulan raporlar izlemiştir. 1990 yılında ise Sözleşme'nin öngördüğü

<http://www.kadinhareketidernegi.org.tr/icerik.php?sayfa=13>

⁷⁵ Tarihe Yön Veren Kadınlar, **Hürriyet Gazetesi**, 09 Mart 2007

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=6078266&tarih=2007-03-09>

⁷⁶ "Türkiye'de Artıları ve Eksileriyle Kadın Hakları" 08 Mart 2012

<http://blog.milliyet.com.tr/turkiye-de-artilari-ve-eksileriyle-kadin-haklari/Blog/?BlogNo=352598>

⁷⁷Songül Sallan Gül, "Refah Devletinin Dönüşümünde Kadın Haklarında Annelik Hakkından Çalışma ve Aile Sorumluluğuna Geçiş", İnsan Hakları Yıllığı, Cilt 40, sayı 3, Todaie yayınları, 'y.y.' Mart 2008, s. 60

file:///C:/Documents%20and%20Settings/aaa/Belgelerim/Downloads/4_sallangul%20(1).pdf

ulusal mekanizma gereği Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSGM) kurulmuştur⁷⁸.

Aynı yıl “5. Beş Yıllık Kalkınma Planı”nda kadın konusu, ilk kez bir sektör olarak yer almıştır. İlk “Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi”, 1989 yılında İstanbul Üniversitesi’nde kurulmuştur. Bugün üniversiteler bünyesinde kurulan bu merkezlerin sayısı on üçtür. Kadının çalışmasını kocanın iznine bağlayan Medeni Kanun’un 159. maddesi, Anayasa Mahkemesi’nce 1990 tarihinde iptal edilmiştir.

Tecavüz mağdurunun hayat kadını olması halinde cezanın indirilmesini öngören Türk Ceza Kanunu’nun 438. maddesi, TBMM tarafından 1990 yılında yürürlükten kaldırılmış; şiddete uğrayan kadınlara ve çocuklara destek hizmeti vermek üzere ilk kadın konukevleri 1990 yılında açılmıştır. Kadının evlendikten sonra kocasının soyadını almakla birlikte, kendi soyadını da kullanabilmesi, 1997 yılında Medeni Kanun’da yapılan değişiklikle sağlanmıştır. Aile içi şiddete uğrayan kişilerin korunmasına yönelik düzenlemeleri kapsayan “Ailenin Korunmasına Dair Kanun”, 1998’de yürürlüğe girmiştir. Zorunlu temel eğitimi beş yıldan sekiz yıla çıkararak kanun, 1997 yılında kabul edilmiş ve kızların en az sekiz yıl zorunlu eğitim almalarına yönelik yasal yaptırımlar geliştirilmiştir.

Türkiye’de son on beş yılda, kadın konusu ile ilgili önemli gelişmelerden birisi, 1990 yılında, Başbakanlığa bağlı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün kurulmasıdır. Bir Diğeri ise Pekin IV. Dünya Kadın konferansında alınan kararlar paralelinde Üniversitelerde Kadın Sorunlarına ilişkin Araştırma Merkezleri’nin kurulmaya başlanmasıdır⁷⁹.

Genel olarak bakıldığında, 1930’u takip eden yılların Türkiye’sinde kadınlar, giderek yaygınlaşan iş gücünün bir parçası hâline gelmiştir. Birçoğu artık kendi isteklerine göre evlenmeye başlamıştır. Hatta 1932’de Türkiye ve Dünya Güzellik Kraliçesi seçilen Keriman Halis gibi kadınlar, diğer kadınlar için bu yeni özgürlüğün

---

⁷⁸ Meryem Koray, “Avrupa Birliği Ve Türkiye’de Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Sol Feminist Bir Eleştirisi”, <http://calismatoplum.org/sayi29/koray.pdf>

⁷⁹Ereş, a.g.e., s.42

sembolleri hâline gelmişlerdir. Öte yandan bu kadınlar, kendilerini Kemalist devrim'in bir parçası olarak görmektedirler⁸⁰.

Birinci dalga kadın hareketini destekleyici, liberal reformist nitelik taşıyan tüm bu gelişmelerin kaynağı niteliğindeki Kemalist zihniyete bir göz gezdirildiğinde görülecektir ki Kemalistler de kadının toplumsal hayata katılımını çok önemsemiş; geleneksel rollerinin yanı sıra meslek kadını olarak toplumsal roller yüklenmesi konusunda oldukça ısrarcı davranmışlardır.

Kadına yönelik Osmanlıya dayanan bu eski tema, yeni Cumhuriyetin yeni kadroları için kazanmak istedikleri medenî çehre ve modern devlet görüntüsü açısından çok önemli olmuştur. Önceki yaklaşımlardan ayrıksı olarak, Kemalistlerin kültürel modelinde ilk kez açıkça kadının (kamusal) toplumsal görevleri ev içi geleneksel rollerinden daha üstün olarak değerlendirilmiştir⁸¹.

“Doğu ile Batı'nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı” başlıklı yazısında Fatmagül Berktaş, söz konusu bu rol değişimini, kadının yaratıcı kaynaklarının tüm toplumun yararına seferber edilmesi gerektiğini vazedenden faydacı bir anlayış ile ilişkilendirmektedir⁸².

3.1.3. Günümüz Türkiye'sinde Kadının Durumu

Günümüz Türkiye'sine bakıldığında görülmektedir ki yapılan tüm bu kanun esas ve maddelere, sosyal değişimlere rağmen, kadının statüsü hala evrensel standartlara ulaşamamıştır. Birçok kesimde kadın hâlâ erkekle eşit düzeyde eğitim görememektedir. İktisadi alanda kadının istihdamı, genelde erkek istihdamına bir ek gelir faaliyeti olarak değerlendirilmekte, kadının ev içinde yaptıkları üretken emek olarak sayılmamaktadır.

Cumhuriyet Dönemi'nden bu yana somut adımlar atılmış olsa da Türkiye'de ancak 1980 sonrası, kadın gruplarının da başarılı çalışmaları sonucunda, kadının eğitim,

---

⁸⁰Ahmad, a.g.e, s. 109

⁸¹Ayşe Durakbaşı, “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Ed. Ayşe Berktaş Hacimirzaoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Bilanço 98 dizisi, İstanbul, 1998,s.71

⁸²Fatmagül Berktaş, **Doğu ile Batı'nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı**, Metis yayınları, 2012, s. 278-279

hukuk ve toplumsal alanda ilerlemesi ve güçlenmesi konusuna, artarak gelişen bir duyarlılıkla yaklaşılmaya başlanmıştır.

3.2. Türkiye’de Kadın Sivil Toplum Kuruluşları

Kadınların erkeklerle aynı politik haklara sahip olup, seçme ve seçilebilme hakkına kavuşabilmesi 19. yüzyılın sonlarını 20. yüzyılın başlarını bulmuştur. Bu aynı zamanda kadın hakları savunuculuğu yapanlar için bir milattır ve kadın örgütlenmelerinin yaygınlık kazanmasında büyük bir bariyerin yıkılması anlamına gelmektedir. Şöyle ki; kadınların seçme ve seçilme hakkına kavuşabilmesi, kadın hakları hareketinin uzun, meşakkatli ve önemli çabaları sonucunda olmakla birlikte sivil toplum kuruluşlarında aktif, etkin olmalarında ve nitel-nicel güç haline gelmelerinde etkin rol oynamıştır. Günümüzde önemli bir faktör olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Dünya ölçeğinde seçme-seçilme hakkıyla ilgili gelişmelere bakıldığında, feminist akım etrafında bir araya gelen kadınların uğraşları birer ikişer, ülkeler dâhilinde yankısını bulmuştur. Böylelikle, ilkinde Yeni Zelanda olmak üzere Avustralya, Finlandiya, Norveç, Danimarka, Kanada, Rusya gibi ülkeler arka arkaya kadınların seçme ve seçilme taleplerini kabul etmiştir. Bu ülkeleri, daha sonra Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere takip etmiştir.

Türkiye’de kadın sivil toplum kuruluşlarının geçmişi Osmanlı dönemine kadar uzanmakla birlikte kadınlar, seçme ve seçilme hakkını 1934 yılında elde edebilmiştir⁸³. 19 yüzyıla tekabül eden dönemlerde Osmanlı kadınları, değişen hayat koşulları içinde ortaya çıkan problemlerine çözüm bulmaları için siyasi otoriteye ciddi bir baskı oluşturmuşlardır. O dönemlerde kadınlar üzerinde temel baskı oluşturan iki unsurdan bahsedebiliriz. Bunlar, kadını erkek zevklerinin metası haline getiren ve kamuya tamamen kapatan harem kültürü ve onu aile yapısı içine hapseden ataerkil yapıdır⁸⁴. Yükselen batılı kadın hareketi Osmanlıdaki modernleşme eğilimi ile birleşince ortaya 1935’li yıllara kadar dayanan birinci dalga kadın hareketi çıkmıştır.

---

⁸³http://www.siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=693:<duenyada-ve-tuerkiyede-kadnn-konumu-ve-stklar&catid=44:son-haberler&Itemid=118

⁸⁴Şirin Tekeli, “1980’lerde Türkiye Kadınların Kurtuluşu Hareketinin Gelişmesi”, **Birikim Dergisi**, Temmuz 1989, s.34

Örneğin, 1917’de çıkarılan, kadınlara boşanma hakkı tanıyan ve çok eşliliği kadının iznine bağlayan “Aile Hukuku Kararnamesi”nin yürürlüğe girmesinde kadınların önemli rolü olduğu öne sürülmektedir. Yine Hanımlara Mahsus Gazete gibi dergiler etrafında, Fatma Aliye Hanım ve Şair Nigar Hanım önderliğinde bir araya gelen kadınlar, ilk kadın sivil toplum örgütlenmesi örneklerini sergileyerek taleplerini dillendirmişlerdir⁸⁵.

İkinci Meşrutiyetin özgürlükçü ortamı içinde kurulan “feminist kadın dernekleri” bu dönemin bazı araştırmacıları tarafından “yerli feminizm” olarak tanımlanmıştır. 1923 yılında, kadınlar tarafından Nezihe Muhittin’in başkanlığında, ilk kadın partisi olacak “Kadınlar Halk Fırkası” kurulmak istenmiş⁸⁶; Ancak kadınlara oy hakkı tanımayan 1909 yılındaki Seçim Kanunu gereğince valilik tarafından izin verilmediği için parti girişimi, dernekleşme ile sonuçlanmıştır⁸⁷.

Aynı feminist kadınlar, bu kez “Türk Kadınlar Birliği” adında bir dernek kurarak bu derneğin çatısı altında siyasal haklar elde etme yönündeki faaliyetlerini, derneğin kapandığı 1935 yılına kadar devam ettirmişlerdir⁸⁸. 1934’te kadınlara seçme ve seçilme hakkını veren kanun Meclise sunulmuş ve kabul edilmiştir. Bunun üzerine Türk Kadınlar Birliği yöneticileri, amaçlarını elde ettiklerini düşünerek derneği feshetmişler. Bu tarihten sonra Türkiye’de kadın hareketinin 1980’lere kadar durduğunu söyleyebiliriz.

Tüm dünyada 1970’lerde yükselişe geçen feminist hareket, 80’lerin başında Türkiye’de de yankısını bulmuştur. 1970’li yıllarda ekonomik kıskaç nedeniyle, yeni bir düzen talebiyle ortaya çıkan muhalif kesimler arasına çok geçmeden Türkiye Feministleri de dâhil olmuştur⁸⁹.

---

⁸⁵ N. Bekiroğlu, **Şair Nigâr Hanım**, İletişim Yayınları: İstanbul, 1998, s. 386

⁸⁶Hale Nebiye Çamer, Başkent Kadın Platformu Derneği, Cumhuriyet Kadınları Derneği ve Uçan Süpürge’de Yer Alan Gönüllü Kadınların Gönüllülük Deneyimleri İle Elde Ettikleri Kazanımlar (Yüksek Lisans), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı, Ankara, 2005, s. 35

⁸⁷Ömer Çaha, **Sivil Kadın**, Vadi yayınları, Ankara, 1986, s.116

⁸⁸Ayşegül Baykan, Belma Ötüş Basket, **Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931**”, ‘y.y.’, İstanbul, 1999, s. 149

⁸⁹ Bora Aksu – Asena Günal, **90’larda Türkiye’de Feminizm**, İletişim Yayınları, ‘y.y.’ 2002, s.13

1975 yılında BM tarafından 70'li yıllar kadın on yılı ilan edilmiştir. Bu iç ve dış kaynaklı atmosferde, Türkiye'de genel olarak, eğitim görmüş, şehirli ve özellikle sosyalist gruplarla bir şekilde iletişime geçmiş kadınların önderliğini yaptığı feminist hareket varlık göstermeye başlamış; 80 sonrası hızla yaygınlık kazanmış; kadınların problemlerini kamuoyuna taşımıştır. Bu dönemde bir yandan feminist dergiler (Kadınca, Feminist, Kaktüs) ortaya çıkarken bir yandan da kadına yönelik birçok sivil toplum örgütü yavaş yavaş siyaset ve toplum sahnesinde yer almaya başlamıştır.

Kadın hareketi bağlamında örgütlenen kadın kuruluşları, barolar, meslek odaları ile işbirliği içine girerek toplumsal cinsiyet eşitliği için hareket eden platform ve oluşumlarda kurmuşlardır. Bu girişimlerin, insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki uluslararası standartların, toplumun “kamusal bilincine” taşınması konusunda büyük katkıları olmuştur⁹⁰.

İlerleyen yıllarda görüşleri yaygınlık kazanan kadın sivil toplum örgütleri, kadın sorununu bilim çevrelerine, üniversite platformlarına taşımaya başlamıştır⁹¹; 1989'da İstanbul Üniversitesi'nde ilk Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi kurulmuştur. Müteakiben 1990'da Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı açılmıştır. 1990'da ilk Kadın Konukevleri ve ilk kadın sığınma evi açılmıştır. 1990'da Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü kurulmuş; 1993'te İstanbul Üniversitesi'nde ilk Kadın Araştırmaları Ana Bilim Dalı açılmış ve yüksek lisans programı vermeye başlamıştır.

Diyebiliriz ki, kadın sivil toplum kuruluşları, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de “kadın problemlerini” veya “kadın konularını” hem devletin hem de kadınların gündemlerine almalarında etkili olmuşlardır. Akademik çevrelerin desteğini alan bu sivil toplum örgütlerinin yarattığı kamuoyu baskısının etkisiyle de 1993 yılı ve sonrasında kadınlar devlet eliyle girişimciliğe, kendi işlerini kurmaya özendirilmiş; teşvik yasaları ve Aile içi şiddete uğrayan kişilerin korunması için de gerekli tedbirlerin

---

⁹⁰ Feride Acar, “ Türkiye'de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum” s. 21

⁹¹Serpil Sancar, “Üniversitede Feminizm-Bağlam”, Gündem ve Olanaklar, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Güz 97, 2003

alınmasını düzenleyen “Ailenin Korunmasına Dair Kanun”, 1998'de yürürlüğe girmiştir. 2002’de ise Yeni Türk Medeni Kanunu yürürlüğe konmuştur⁹².

Ülkemizde son yıllarda büyük bir dönüşüm yaşanmaktadır. Kadın hareketleri ve sivil toplum kuruluşlarının itici gücüyle insan haklarına ilişkin yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmış, bu düzenlemelerin fiilen uygulama durumunda olanlarının iyi anlaşılması ve benimsenmesi, bu yasaların “gerçek kadınların gerçek yaşamlarını etkilemesi konusunda ciddi adımlar atılmıştır.

Bu tür değerlerin toplumlarda yaygınlaşması hep ciddi, uzun vadeli ve sürdürülebilir mücadelelerle gerçekleşmiştir. Kadın hareketi örgütleri, iyi hak savunuculuğu yapabilmek için öngörülen uluslararası standartlar (örneğin, CEDAW) konusunda bilgi edinmeyi de ihmal etmemiş; yasal kural ve süreçleri bu tür uluslararası standartlar ışığında yorumlayıp uygulamaya koymaya çalışmışlardır.

AB’ye uyum sürecinin de etkisiyle hukuki altyapı geliştirilmesine rağmen, kadın sorunlarının görünürlük kazanması ve çözümlerinin geniş tabanlı uygulama alanı bulması bakımından kadın sivil toplum kuruluşlarının önemi yadsınamaz. Bu kuruluşlar, her biri kendi başına parçalı bir yapı gösteren kadın sorunlarını görünür kılmayı ve çok boyutlu çözümler üretmeyi amaç edinmişlerdir. Özellikle kadın istihdamı ve eğitimi alanlarındaki olumlu gelişmelerdeki rolleri çok büyük olmuştur. Aldıkları inisiyatifle işyerlerinin ihtiyaçlarına göre kısa süreli meslek kazandırma programları ve aktif istihdam tedbirleri geliştirilmesini sağlamışlardır.

Örneğin, Açev gibi kadın tabanı ağırlıklı sivil toplum örgütleri aracılığıyla hazırlanan bağımsız raporlarla eğitim sistemi ile işgücü piyasası arasında bağlantı kurulması gereğinin altı çizilmiştir. Örgün eğitim sistemine eşlik eden yaşam boyu öğrenme kavramının da gelişmesiyle bu sivil toplum kuruluşlarının kadın eğitimi konusunda ağırlığı ve aktiviteleri artmış; bilhassa kırdan kente göç eden kadınlarla, genç işsiz kızların eğitiminde büyük aşamalar kaydetmişlerdir.

Türkiye’de kadın sivil toplum kuruluşları çok çeşitli kategorilerde ele alınabilmektedir. Bunlar sırayla:

---

⁹² Çaha, a.g.e, s. 204

1. Hizmet merkezli organizasyonlar
2. Politik bir partinin alt kolu olan organizasyonlar
3. İşçi tabanlı organizasyonlar
4. Profesyonel çalışanların oluşturduğu organizasyonlar
5. Araştırma merkezleri
6. Kadın ağlarıdır.

Hizmet merkezli organizasyonlar, yoksulların beslenme, sağlık, eğitim, barınma gibi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan kadın kuruluşlarıdır. Kadın hayır organizasyonları bu bağlamda değerlendirilmektedir.

Politik bir partinin alt kolu olan organizasyonlar, siyasi partilerin kadın kollarında yer alan kişileri hedef almaktadır. Bu sivil toplum kuruluşları toplumsal cinsiyet konusunda çok fazla faaliyette bulunmayı tercih etmeyen ve partiden bağımsız bir söylem ve politika geliştirmeyen tiptedirler.

İşçi tabanlı organizasyon kategorisindeki sivil toplum kuruluşları, iş ortamlarında kadınlara yönelik uygulanan ayrımcı politikalar, çalışma şartları, gelir gibi konularla ilgilenmektedirler. Temel hedefleri kadın işçileri güçlendirmektir.

Profesyonel çalışanların oluşturduğu organizasyonlara İş Kadınları Kuruluşlarını örnek verebilmekteyiz. Bunlar, aynı meslek grupları içindeki kadınlar arasında dayanışmayı sağlamaktadır.

Araştırma merkezleri, kadın konusunda politik tartışmalar yürüten, aynı zamanda baskı grubu oluşturmaya çalışan sivil toplum organizasyonlarıdır. Bunlar, kadınlara yönelik hükümete veya çeşitli kuruluşlara ait program ve projelerin değerlendirilmesi, kadın kuruluşlarının beslenmesi yönünde akademik veriler toplamaya yönelmişlerdir. Konferans, kampanya ve projelerden, lisansüstü eğitime kadar birçok faaliyet sahasında bu çalışmalarını görünür kılmaya çalışmaktadırlar.

Kadın ağları ise koalisyonlar biçimindeki organizasyonlar dâhilinde örgütlenmişlerdir. Böylelikle çeşitli ülkelerde veya bir ülke içinde, kadın sivil toplum kuruluşlarını tek bir şemsiye altında toplamak, aralarında dayanışma ve bilgi alışverişi sağlamak gibi temel

işlevleri ikame etmektedirler. Devamında, ortak projeler üreterek, teknik ve stratejik dayanışma sağlayabilmekte böylelikle de kadın sivil toplum kuruluşları arasında işbirliğini tesis etmektedirler.

Tüm bunlara ek olabilecek kuruluşlardan biri de kadın problemlerini merkeze alan kadın sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlar, toplumda yaygın şekilde görülen aile içi şiddete karşı mücadele etmekte, kadınları hukuki hakları konusunda bilgilendirmekte, stratejik ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmalarda bulunmaktadır. Kocaları tarafından şiddete maruz bırakılmış kadınlar ve çocukları için kadın sığınma evleri açmaktadırlar.

Öte yandan kadınların siyasi yaşama katılımını destekleme adına kurulan kuruluşlar da mevcuttur. Bunlar da kadınların siyasi hayata aktif olarak katılımını çeşitli yollarla sağlamaya veya teşvik etmeye çalışmaktadır⁹³.

Türkiye’de kadın sivil toplum kuruluşlarının gelişim ve dönüşümlerindeki genel gidişata bakıldığında görülmektedir ki bu kurumlar, 1980’lerden itibaren amaçları, yapısı, bununla birlikte faaliyet şekil ve mekânları itibarıyla çeşitlenmiş ve dönüşmüş; bağlantılı olarak kadınları güçlendirmeyi hedefleyen çok çeşitli ve yönlü projelerin üretiminde nicel ve nitel artış elde etmişlerdir.

Sözü edilen bu kadın derneklerinin belli başlıları şunlardır: 8 Mart Kadın Platformu, Anne-Çocuk Eğitim Vakfı, Anne ve Bebek Sağlığı Vakfı, Emekçi Kadınlar Birliği Kültür Sanat Merkezi, Ka-der, Kadın Araştırmalar Derneği, Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı, Anne-Çocuk Eğitim Vakfı, Anne ve Bebek Sağlığı Vakfı, Kadın Eserleri Kütüphanesi Bilgi Vakfı, Kadın Haklarını Arşt. Geliştirme, Kadın Haklarını Koruma Derneği, Kadının İnsan Hakları Projesi, Kadınlarımız Fikir ve Kültür Derneği, Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Yaşamı Paylaşalım Kadıköy Kadın Grubudur.

Bugün gelinen noktada, şiddetin ve ayrımcılığın önlenmesi, fırsat eşitliğine dönük uygulamaların geliştirilmesi için kadın sivil toplum kuruluşları kamu ve özel sektör ile işbirliği alanlarını geliştirmeye devam etmektedirler. Bu bağlamda, erkeklerin

---

⁹³ Fikret Canbaz Yumuşak,
<http://www.ankakadin.org/trTR/Yayinlar.aspx?Islem=Icerik&KatID=7&ID=1330.07.2014> saat:17:38

bilinçlendirilmesine yönelik eğitimler konusunda da sivil toplum kuruluşlarının tartışılmaz katkısı olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE FEMİNİST HAAREKETLER

3.1. 80'li Yıllarda Feminizm

“Birinci Dalga Feminist Hareket” olarak sınıflandırılan Osmanlı Kadın Hareketi'nin ardından, “yeniden uyanış” olarak tabir edilen ve 1980 kuşağında hüküm süren ikinci dalga feminist hareketi Türkiye tarih sahnesinde yerini almıştır. Bu bağlamda, 80'lerin ilk yarısında İstanbul'da bilinç yükseltme grupları oluşturulmuş, ataerkil topluma ve devlete eleştirel bir bakış tutan feminist fikirlerin tohumları atılmaya başlanmıştır. Kadroyu oluşturan feminist ekip devletten bağımsız küçük gruplar, tek tek yazarlar, sanatçılar ve gazetecilerden müteşekkildir.

Bu kişiler, çoğunlukla iş sahibi orta sınıf ve önder kentli kadınlardır⁹⁴. Bu dönemde Batılı feminist kaynakların çevirisi yapılmakla birlikte Türkiye'de Cumhuriyet öncesi, Osmanlı döneminde kadın haklarına dair bir entelektüel ve toplumsal hareketin varlığı bilince çıkarılmış ve bu hareketin içinde yer almış Fatma Aliye, Emine Semiye, Halide Edip Adıvar, Ulviye Mevlan, Nezihe Muhittin gibi kadın öncülerinin üstlendikleri roller keşfedilmiştir.

Böylelikle “Cumhuriyet ve Atatürk'ün Türk kadınlarına kazandırmış olduğu haklar” çerçevesine yukarıda anlatılan siyasi-toplumsal tarih de eklenmiştir. Özellikle geç Osmanlı dönemine ilişkin kadın yazını, kadın dergileri ve kadın örgütlerinin keşfi ve Cumhuriyet modernleşmesine dair benzer çalışmalar, 80 dönemi kadınlarını, önceki kuşaklardan kadınlarla buluşturmuş ve onlara kolektif bir tarih bilinci kazandırmıştır.

Tarihsel belleğin yeniden kazanımı, Türkiye'de kadınların politik bir özne olarak kamu sahnesine çıkabilmesi ve kamu gündemini etkileyebilmesi için çok önemli ve

---

⁹⁴Ömer Çaha, “Bir Kez Daha Sivil Toplum Üzerine”, *Sivil Toplum Dergisi*, 2003, s. 267

güçlü bir zemin oluşturmuştur. Serpil Çakır'ın Osmanlı Kadın Hareketi başlıklı doktora tezi, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı tarafından yürütülen bibliyografya, kadın hareketinin belgelenmesine dair dokümantasyonlar, bu belleğin oluşmasına büyük katkı sağlayan çalışmaların başında gelmektedir. Biyografi ve kronoloji çalışmalarının, Türkiye'de hem kadın hareketinin tarih yazımında hem de genel olarak kadın çalışmalarında ve kadın hareketinde yeni bir devir açtığı, o güne kadar gelen hâkim kadın hakları söylemini değiştirdiği söylenebilir⁹⁵.

Yakın geçmişimizde mecliste ve kamuoyunda tartışmaya açılan ve daha sonra yasal düzenlemelere gidilerek bazı maddelerin kadınlar lehine kaldırılması yahut yeniden düzenlenmesinde 80'lerin ikinci yarısından sonraki kadın hareketlerinin büyük oranda etkisi olduğunu söyleyebilmekteyiz. Ayrıca kadın örgütlenmelerinin büyük kentler dışında Adana, Diyarbakır, Gaziantep, Mersin, Eskişehir gibi diğer illere de yayılması bu dönemin diğer bir önemli özelliğidir.

1980'lerde kimi feminist gruplar ideoloji olarak sosyalizmi benimsemişlerdir. Örneğin 80'lerin ikinci yarısında çıkarılan Sosyalist Feminist Kaktüs dergisi özellikle sosyalist kadınlara hitap etmekteydi; çünkü Türkiye feminist hareketi ancak bu şekilde politik bir güç olabileceğine inanmaktaydı⁹⁶. Öte yandan kimi feminist çevreler de sol hareketi, bilinç yükseltme grupları içinde, kadın bakış açısıyla eleştiriye maruz tutmuşlardır⁹⁷.

Süre giden bu çalışmalar bağlamında öncü Feminist kadrolarca 1982'de YAZKO tarafından Kadın Sorunları Sempozyumu düzenlenmiş; 1983'te Somut Dergisi'nde feminist kadın sayfası yayınlanmış; 1984'te ilk feminist örgüt olan Kadın Çevresi kitap kulübü gibi küçük gruplar oluşturulmuştur⁹⁸.

1980 feminizm hareketinin ideolojik etkisi daha çok “kadınların yaşam alanlarının ve seçeneklerinin genişletilmesi yönünde olmuştur. 1980'lerin ikinci yarısına

---

⁹⁵Asiye Şimşek, “Feminizm ve Uluslararası İlişkiler”, Akademik Perspektif, Aralık 2013
<http://akademikperspektif.com/2013/12/31/feminizm-ve-uluslararasi-iliskiler/>

⁹⁶Püşper Neves, “3. Dalga İle Feminizm Tarihi”, 30.07.2014 saat: 23:07http://www.anarkismo.net/newswire.php?story_id=4070

⁹⁷Şirin Tekeli, “On Maddede Türkiye’de Kadın Hareketi” 30.07.2014 saat:23:38<http://www.turkhukuksitesi.com/showthread.php?t=2740&page=2>

⁹⁸Çağlayan K. Ergin, “Kadın Sivil Toplum Kuruluşlarının Kadın Bilincine Katkısı ve Uçan Süpürge Örneği” 30.07.2014 saat: 23:54<http://www.bianet.org/2005/10/28/69334.htm>

gelindiğinde ise daha geniş katılımlı eylemler ortaya konulmuştur. Bu eylemler İstanbul çevresiyle sınırlı kalmayarak diğer büyük şehirlere de yayılmıştır. 1986 yılında Türkiye, Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırmacılığın Önlenmesi Sözleşmesinin (CEDAW) taraflarından biri olmuştur⁹⁹. Bu süreçte feminist çevrelerce egemen kültür tarafından belirlenen kadınlık- erkeklik kimlikleri ve rolleri sorgulanarak toplumsal cinsiyet kalıplarına karşı ideolojik bir saldırı başlatılmıştır¹⁰⁰.

Bu çevrelerin teşvikiyle 1987’de evi içi şiddet gündeme getirilmiş; 1989’da cinsel taciz, bekâret kontrolü ve tecavüze karşı eylemler, yürüyüşler ve kampanyalar yapılmıştır. Günümüzde Türkiye’de iş yerinde, aile içinde, sokaklardaki tacizin, kadın bedenine yapılan şiddet olarak kabul edilmesini” sağlamada ve kadınlara kamusal alanda yer alma cesaretini aşılama bu eylem ve kampanyaların büyük etkisi olmuştur.

3.2. 90’lı Yıllarda Feminizm

Türkiye Kadın hareketi 90’lı yıllara gelindiğinde ulusal, bölgesel ve yerel kadın sorunlarını teşhis etmiş; sorunlar üzerine sürekli gitmek gerektiği bilincine varmıştır¹⁰¹. Bu yıllarda Türkiye kadın hareketi kendi kurumsallaşmasını yaratma ihtiyacı duymuştur¹⁰². Bir yandan şiddetle mücadele için Mor Çatı Kadın sığınağı vakfı, öte yandan üniversitelerde kadın araştırmaları merkezleri açılmış, devlet bünyesinde Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ile Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı, bununla birlikte kadın sivil toplum kuruluşu Uçan Süpürge kurulmuştur.

Böylelikle kadın hareketi kent merkezli olmaktan çıkmış; temelde toplumsal cinsiyeti sorgulayan, yerel kadın sorunlarını da gündemine alan bir içerik kazanmıştır. Akabinde de pek çok sivil toplum örgütü ülke geneline yayılmıştır. Kadınların kimliği ve bedeni ise bu örgütlerin öncelikli konularını oluşturmuştur.

Özellikle kadın kimliği konusunun üzerinde duran üçüncü dalga feminizm dünyada 90’ların ilk yarısında yayılırken Türkiye’de bu süreç 90’ların sonunu

---

⁹⁹ Ayşe Durukan, “Kadınlar Seçmek, Seçilmek ve Yönetilmek İstiyor” 03.08.2014 saat: 18:15 <http://www.turkhukuk sitesi.com/showthread.php?t=2740&page=2>

¹⁰⁰ Fatmagül Berktaş, “Sivil Toplum ve Demokrasi Konferansı Yazıları”, No 7. Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye, Ocak 2007, http://stk.bilgi.edu.tr/docs/berktay_std_7.pdf ’den 05.08.2014 saat: 20:20

¹⁰¹ Şirin Tekeli, Yeni Dalga Kadın Hareketinde Örgütlenme” 20.07.2014 saat: 16:55 http://www.ucansupurge.org/index.php?option=com_content&task=view&id=749&Itemid=69

¹⁰² Bora Aksu-Asena Günel, a.g.e., s. 48

bulmuştur. Üçüncü dalga feminist hareket, toplumsal cinsiyet rollerinin yıkılmasından ziyade farklılıkların dile getirilmesinden ve bu farklılıktan oluşan kimliklerin kabulünden yanadır.

Bu çerçevede Türkiye’de 90’lı yılların sonuna denk gelen üçüncü dalga kadın hareketine Kürt kadın örgütlenmesi damgasını vurmuştur ve bu durum hâlâ devam etmektedir. Kürt kadın hareketi bir taraftan Kürt halkının yaşadığı zorlukları, bir yandan patriarkal aile yapısını çalışma alanı olarak belirlemiştir. Bu nedenle Kürt kadınları önce Kürt hareketine” yönelmiş, sonradan feministler ile yakın ilişkiler içine girerek Dicle Kadın Kültür Merkezi’ni kurmuştur. Ayrıca Özgür Kadın Sesi adlı bir dergiyi de yayın hayatına sokmuşlardır¹⁰³.

Bu dönemde feminist hareketle ilişkiye geçip kendi kimlikleri üzerinden siyaset yapanlar sadece Kürt kadınlar olmamıştır. Bir yandan çeşitli eşcinsel hakları örgütlerinde mücadele veren kadınlar diğer yandan ilk olarak Müslüman kadınlar, kendi hakları için mücadele etme adına Feminist hareket içerisinde saf tutarak, bu maratonun içine dâhil olmuştur. Müslüman feministler, dünyada Sri Lanka, Nepal, Hindistan gibi pek çok ülke örneğine benzer bir şekilde seçkinci-tahakkümcü devlet politikalarına karşı bir duruş sergilemiş; inançlar ve kadınların ezilmişliği arasında bir çelişki olmadığına dair toplumu ikna etmeye çalışmışlardır¹⁰⁴.

Kısaca Müslüman Kadınlar, hem geleneksel ataerkil hem de modern ve post modern gerçeklikle yüzleşmeyi çalışma konuları içine almışlardır¹⁰⁵. Temel amaçlarını Kuran’ı yeniden yorumlayarak yapı bozumuna uğratmak yönünde ortaya koymuşlardır¹⁰⁶. Onlara göre Kur’an eşitlikçi bir öze sahiptir; ancak geleneksel Ataerkil bakış açısıyla değişime uğratılmıştır.

Hadisleri yeniden gözden geçiren İslamcı feministler, erkeğin ve kadının kamusal alana eşit katılımını kapsayan belirleyici ayetler (örneğin, Nisa Suresi 34. ayet)

---

¹⁰³Handan Çağlayan, **Analar, Tanrıçalar ve Yoldaşlar**: Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu, İletişim Yayınları, ‘y.y.’, 2007, s. 228

¹⁰⁴Kamla Bhasin-Nighat Said Khan, **Feminizm Üzerine Bazı Sorular**, Kadav Yayınları, İstanbul, 2003, s.19

¹⁰⁵Ayşe Güç, “İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların birey olma Çabaları”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 17/2, 2008, s. 649

¹⁰⁶Valentine M. Moghadam, “Islamic Feminism and It’s Discontents: Toward A Resolution Of The Debate”, *Signs* 27, 4, yaz 2002, s.1147

üzerinden görüşlerini ispata yönelmişlerdir¹⁰⁷. Kadının sosyal ve siyasi yönünü geliştirmek konusunda seküler feministlerle ortak bir noktada birleşmek dışında tamamen kendi başına yeni argümanlar dizini oluşturmuşlardır¹⁰⁸.

Müslüman kadınların ortaya koyduğu çalışmaların en somut örneklerinden biri olarak üniversitelerde türban yasağına karşı yapılan protestoları gösterebiliriz. Kısaca, 1990 sonrası kadın hareketi daha geniş kapsamlı olup yayın ve kadın araştırmaları alanında dinamizmini sürdürmüş, farklı konular çerçevesinde kadın bilincini ve kadın kimliğini güçlendirerek günümüze kadar getirmişlerdir¹⁰⁹.

3.3. Türk Kadınının Feminizme Bakışı

En genel tanımıyla Feminizm, kadının kendisini toplumsal baskı altında hissetmesi, bu baskı düzenini tanımlanması, bu zemine karşı çıkmak istemi üzerine inşa edilmiş bir ideolojidir. Feministler, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıkları kabul eder ve onaylarlar. Bununla birlikte onların karşı durdukları şey biyolojik üstünlüklerin ve baskıların yarattığı, kadınların olduğu veya olabileceği fırsatları engelleyen normatif yapıdır. Geçmişten günümüze kadar ulaşan süreçte feminizm kendi içinde derinlik ve çeşitlilik kazanmıştır.

Sisteme yönelmeden yapılan kadın savunuculuğunda (liberal) erkeklerle eşit sosyal ve siyasal haklar elde etme çerçevesine oturan düşünsel ve eylemsel girişimler ön plandadır. Bu Batı tandanslı yaklaşımın modernleşme ve Batılılaşma yanlısı pek çok ülke tarafından siyasi reçeteler içerisine ve yasal bağlayıcılık dâhiline alındığı görülmektedir. Eşitlik yanlısı kadın kamuoyunun da bu bağlamlarda kendilerine rol ve görev biçtikleri, bu doğrultuda yöneylemsel planlar geliştirdiklerini görmekteyiz.

İlerleyen süreçlerde Feminist kadın hareketinin giderek kendi otantizmini yaratmaya başladığına tanık olmaktayız. Kadının kendisini tanıması ve farklılıkları üzerine inşa ettikleri bu anlayış yerel ve bölgesel birçok farklılığı da kapsamı içine alarak kadına özgü reçeteler oluşturmak yönünde olmuştur; ve bunun önünde engel

---

¹⁰⁷AmineVedûd – Muhsin, **Kur'an ve Kadın**, İz yayıncılık: İstanbul, 2000, s. 110-116

¹⁰⁸Shahrazad Mojab, "Theorizing The Politics Of İslamic Feminism", **Feminist Review**, Sayı 69, Kış 2001, s. 139

¹⁰⁹Çağlayan K. Ergin, a.g.m., <http://www.bianet.org/2005/10/28/69334.htm> 26.05.2014 saat:20:16

teşkil eden siyasi, sosyal mekanizmalar olarak Ataerkillik, aile, cinsiyete dayalı rol paylaşımları ve cinsellik vs. görülmektedir.

Onlara göre bu yapılara karşı eleştirel bir duruş sergilenmeli ve onlar reforma tabii tutulmalıdır. Bunu yapabilecek merci yine bunların yakıcı ve yıkıcı sonuçlarına maruz kalmış kadınlar olmalıdır. Bu noktada birçok feminist grubun giderek sistem karşıtı ve militan bir tutum içine çekilmeye başladıklarını söyleyebilmekteyiz. Giderek de bu konumlarını ikame ve idame ettirecek otonom bir sivil toplumcu anlayışı ortaya koyduklarına ve buna uygun olarak devlet mekanizması karşısında savunuculuk yapabilecekleri örgütsel yapılar inşa ettiklerini görmekteyiz.

Konumuz açısından Türkiye kadınının feminizme bakışını irdeleyebilmek için kadınların, irili ufaklı gruplar halinde yelpaze oluşturan eğilimlerini ortaya koymak ve bunları feminizmle mukayese ederek kapsamını ne oranda içerdiğini bakmak mümkün olmaktadır. Bu konuyla ilgili esin oluşturabilecek önemli bir çalışma, “Türk Kadınının Feminizme Bakışı: Erzurum Örneği” isimli alan araştırması tezidir. Çalışmada Erzurum kadınının uygulanan anketlerden elde edilen bulgular yorumlandıktan sonra Türk kadınının Feminizme bakışına yönelik genellemelere gidilmiştir.

Bu çalışma, farklı eğitim, çalışma, ekonomik düzey ve sosyal yapılar içerisinde yer alan kadınların eğilimlerine bakılarak elde edilen bulguların, kadınların Feminizme bakışı konusunda Türkiye'nin genelini yansıtan sonuçlar vermesi açısından dikkate değerdir.

Elde edilen bulgular ışığında ortaya çıkan sonuçlar göstermiştir ki Türkiye'deki kadınların büyük çoğunluğu hâlâ feminizmin ne olduğu konusunda bilinç sahibi değildir. Bununla birlikte kadın hakları hususunda duyarlıdırlar. Okuma, çalışma, boşanma, miras gibi pek çok haklarının farkında olmakla beraber bu kadınlarımız sadece feminist teoriden haberdar değildirler. Ama haklarını koruma kararlılığına sahip olunması gerektiğinin bilincinde olanlarının sayısı azımsanmayacak düzeydedir.

Bir başka deyişle Erzurum örneğinden yola çıkılarak Anadolu kadınının çoğunlukla kadın haklarını savunmak için örgütlü bir hareketin içinde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kadın sivil toplum örgütü arandığında Erzurum'da bu konuda ismi zikredilebilecek belki tek derneğin Türk Kadınlar Birliği olduğu görülmüştür.

Feminizm ile ilgili deneklerin tutumuna bakıldığında ise kadın deneklerinin %90'ının erkeklerle eşit şartlarda okuma, çalışma ve soysal hayatın getirdiği imkânlardan faydalanma hakkına sahip olmak gibi talepleri dillendirdiklerine tanık olunmuştur.

Bununla birlikte hanımlarla yapılan birebir görüşmeler ışığında, Türkiye'de Batılı anlamda bir feminist bilince Türk kadınlarının henüz ulaşmadığı sonucuna varılmıştır. Öte yandan Erzurum ve benzeri Anadolu şehirlerinde kadınların bilfiil feminizmi bilmese de feminizm kapsamına giren bazı haklar ve eşitlik problemi hususunda oldukça hassas olduğuna dair bir sonuca varılmıştır.

Tez okumalarından görülmektedir ki Türk Kadınları feminist değillerdir; çünkü devletin modernleşmeci anlayışının türevi olan eşitlikçi gelenek dışındaki diğer feminist birikimlerden haberdar değillerdir. Onların feminizm ile ilgili bu sınırlı ve yaygın eğilim ve tutumları, Türk kadın hareketinin Osmanlı'dan bugüne bütün Türk kadınlarını bölgesel farklılıkları ile kapsayacak bir söylem geliştirememiş olmasıyla doğrudan ve dolaylı olarak ilişkilendirilmiştir. Örneğin kadınların okuma, çalışma, yüksek standartlarda bir yaşam sürme gibi pek çok haklarından Erzurumlu kadınların da haberdar oldukları görülmüştür.

Öztürk'e göre bugün dünya kadının talep ettiği bu hakları Erzurumlu kadınlar da talep etmektedirler. Ancak kadınların eşitliğe yönelik bu talepleri karşısında toplumsal cinsiyet ile ilgili tutumları birbiriyle çelişki içerisindedir. Kendileri de kadın olmalarına rağmen, kızlarının herhangi bir erkekle arkadaşlığı hususunda kızlarına yönelik tutumları, erkek evlatlarına yönelik tutumlarıyla kıyaslandığında çifte standart barındırmaktadır.

Yine Öztürk'e göre bunun en temel nedeni kadınlarımızın yetiştikleri geleneksel terbiye ölçütleri doğrultusunda düşünüyor olmalarıdır. Oysa aynı kadınlar erkek evlatlarının bir kızla arkadaşlığı hususunda daha ılımlı bir tavır içinde olacaklarını belirtmekle kendileriyle çelişkiye düşmüşlerdir. Bu çelişki içeren tutumlar babalarda daha yoğun düzeyde görülmektedir. Babalar, annelerden daha fazla bir yüzdeyle kızlarının bir erkekle arkadaşlığını normal karşılamayacaklarını belirtmişlerdir. Bu çelişik tutum gerek kadın gerek erkek deneklerin toplumsal cinsiyet ile ilgili

tutumlarında modern ile geleneksel arasında bir tercih sıkıntısı yaşadıklarının en açık delilidir¹¹⁰.

Özetle sosyal ve siyasi eşitlik anlayışı konusunda Türk kadınlarının geliştirdikleri hassasiyet yüzyıllardan beri süregelen feminist bir mücadelenin birikimi ve Türkiye'nin Batılı modern değerlerinin kabulünün sonucu olmaktadır¹¹¹. Ancak kadınların eğitim düzeyindeki düşüklüğü, geleneksel cinsiyet rollerindeki kabullenme, bununla birlikte Din faktörü gibi değişkenler nedeniyle Türk kadınları, seküler feminist söylem üreten mekanizmalara karşı mesafelidirler¹¹². Daha çok devlet ideolojisine yakın bir kadın hakları kapsamı içerisine giren ve birinci dalga kadın hareketinin görüşlerine yakın, eşitlikçi anlayış çerçevesindeki fikirlerle temas içerisinde olmuşlardır.

3.3.1. Feminist Gruplar

Türkiye feminizm tarihine göz attığımızda hala belli başlı ideolojik akımların küçük gruplar halinde varlığını sürdürdüğünü görmekteyiz. 70'ler ve sonrasında doğan kadınların bir kısmı kendisinden önceki liberal feminist yaklaşım etrafında kümelenmeye devam etmektedirler. Bunlar hala çeşitli siyasi partilerde veya Kemalist söylem etrafında kurulmuş vakıf ve dernekler içinde yer almaktadırlar. Çağdaş yaşamı destekleme, Türk Eğitim Vakfı, Girişimci Kadınlar Derneği gibi yapılar içinde mevzilenen kadınları bu guruba örnek olarak gösterebiliriz¹¹³. Bu kurumlar, çoğunlukla ekonomik sınıf ayrımının olmadığı, "Feminen" söylemlere kapalı, ne kadınlıkla ne de erkeklikle ilgili durumların yüceltilmediği konulara dair çalışmalar yürütmektedirler.

Yine sosyalist ve Marksist ideolojiye bağlı kalarak erkeklerle eşit koşullarda ve omuz omuza mücadele vermeyi seçen kadın grupları da politik arenada yer almaktadır. Kapitalizmin beraberinde getirdiği sınıf sömürsüne karşı mücadele eden bu kadın grupları, çeşitli Marksist-Sosyalist partilerde, Behice Boran'ların Türkiye İşçi Partisinde başlattığı geleneği sürdürmektedirler. 80 öncesi, ilerici Kadınlar Derneği çatısı altında bir araya gelen bu gelenek günümüzde Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi, EMEP, ÖDP ve

---

¹¹⁰Emine Öztürk, "Türk Kadınının Feminizme Bakışı: Erzurum Örneği"
<http://abs.kafkas.edu.tr/upload/646/FEMiNiZM.pdf> 29.06.2015 saat:17:35

¹¹¹ Suna Kili, **Modernleşme Ve Kadın**: Türkiye'de Kadın Olmak, Der. Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul,2. Baskı, 1996, s. 14-15

¹¹²Fatmagül Bertkay, **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, Metis Kadın Araştırmaları, İstanbul, 1996, s.87

¹¹³Nermin Abadan Unat, **75 Yılda Kadınlar Ve Erkekler**, Tarih Vakfı Yayınları, 'y.y.', 1998, s. 291

DİSK gibi çeşitli işçi sendikaları bünyesinde var olmakla birlikte, undergrand da denilen çeşitli Leninist marjinal, yer altı örgütlerinde de varlığını sürdürmektedirler.

Öte yandan Radikal feminist akıma bağlılıklarını sürdüren gruplarla birlikte onların 1960-1980 arası dönemde ev sahipliği yaptığı, günümüzde bu gelenekten çıktığını ilan eden, zamanla daha farklı gruplara ayrılmış kadın gruplarını da görmekteyiz. Radikal feminizmin bağrında yeşermiş bu gruplar, üçüncü dalga yahut yeni akım feminist gruplar olarak da tanımlanmaktadır. Üçüncü dalga feministler, kadın erkek arasındaki farklılıklar başta olmak üzere kadınlık halleri üzerinde belirleyici olan biyolojik, patriarkal, kapitalist ve ırksal bütün farklılıkların gözden geçirilmesi ve bunlar üzerinden siyaset yapılmasından yana tavır koymaktadırlar.

Bugün Türkiye’de farklılıkların değerli olduğu savından yola çıkarak ayrılmış pek çok feminist gruplar, üç ulusal yayın (Amargi, Feminist Çerçeve ve Pazartesi Dergisi) etrafında yayın yapmakta vebana mukabil olarak Amargi, Feminist Kadın Çevresi gibi örgütlerde yer almaktadırlar. Bununla birlikte, başka birçok bağımsız kadın örgütlenmeleri içinde de mücadelelerine devam edenler bulunmaktadır.

Bu süreci tarihsel olarak irdeleyecek olursak, 1987-1990 yılları arasında feminist kadınlar, Kadın çevresi etrafında bir araya gelmişlerdir. Daha sonra bu birlikteliklerinin meyvesi olarak “Feminist” adında bir dergiyi yayın hayatına kazandırmışlardır. Teorik olmak iddiasından öte güncel-aktüel yönüyle ön planda olan bu dergi, yine feminizm açısından çok doğru hat ve eksenler üzerinde yol almaktaydı. Dergide sadece yorumlar değil, kişisel deneyimler de anlatılıyordu ki bu da özel alanın politikasının yapılmaya başlanması manasına gelmekteydi. Kendilerini sol siyasi görüşlere yakın hisseden bu kadın çevresi, sistem eleştirisi de yapan, sadece feminizmle ilgili yazılar yazıyorlardı. Daha sonra bunlar arasından ayrılan bir grup sosyalist feminist Kaktüs dergisini çıkarmışlardır.

Bu arada Kamusal alanın ilgisini çekmeyi başaran ve diğer sivil toplum kuruluşlarının da toplantılarla desteklediği kadın eylemleri, bir başka grup olan “Perşembe Grubu”nun doğmasına yol açmıştır. Bu grup, daha sonra ancak 12 sayı yayınlanabilen “Yeter” dergisini, bir alternatif medya aracı olarak çıkarmıştır. Perşembe Grubu eylemleri, Anneler Grubu’nun eylemleri ile desteklenerek daha büyük bir yankı

uyandırmıştır. Kadınların bu eylemlerde ön plana çıkardıkları, “ayaklarımın altındaki cenneti değil, ben dünyayı istiyorum” sloganıdır.

Perşembe Grubu'nun önemli etkinliklerinden biri de “Feminist Hafta sonu” adlı 11–12 Şubat 1989 tarihli toplantıdır. Bu toplantı, 80'ler Türkiye'sinin en önemli feminist toplantılarından biri olmuştur. Toplantıda ilk defa İstanbullu ve Ankaralı feministler, hücre tipine benzer küçük grupların dışına çıkıp, ev toplantılarının haricinde bir araya gelerek, yüz yüze tanışmışlar ve tartışmışlardır. Bir yıl içinde Perşembe Grubu, “Kadın Dayanışma Grubu”na dönüşmüş ve ilk ciddi etkinlikleri ise “Ankara 8 Mart Kadın Şenliği” olmuştur. Bu süreç, giderek diğer grupların ve kadın örgütlerinin doğmasına, tartışmaların, toplantıların ve eylemlerin artmasına yol açmıştır.

1990'ların başlarında yeni bir gelişme ortaya çıkmış ve feminist kulvara dahil olmuştur. Kimi çevrelerce bu hareket, Saddam Hüseyin'e intihar eylemi düzenlerken yakalanan ve öldürülen Leyla Kasım ile ön plana çıkmıştır. Bu olaydan sonra Kürt kadınlarının örgütlenme çabaları bu coğrafyada görünür olmaya başlamıştır. Sosyolojik olarak bakıldığında bir taraftan Kürt halkının yaşadığı zorluklar, bir yandan patriarkal aile yapısı bu kadınların esas çalışma alanını oluşturmuştur.

İlk başlarda hantal oldukları gerekçesiyle istenmeyen konumdaki Kürt gerilla kadınları, zamanla kendilerini kabul ettirmiş ve içinden çıkan bir grup kadın tarafından ‘Partiya Jinana Kurdistan’ (Kürdistan Kadın Partisi-PJA) kurulmuştur. Bu yapı, ilerleyen yıllarda feminizme daha sıcak bakar hale gelmiştir. Bu etkiyle Legal alanda çalışan Kürt kadın kitlesinin bir kısmı Dicle Kadın Kültür Merkezi çatısı altında örgütlenmiş, “Yaşamda Özgür Kadın”, “Özgür Kadının Sesi” isimli yayınlar başta olmak üzere benzeri birçok yayın, dergi örnekleri ortaya koymuştur.

Öte yandan çeşitli eşcinsel hakları örgütlerinde mücadele veren kadınlar, feminist hareketle ilişkiye geçmiştir. Zamanla bunlar da kendi içlerinde lezbiyen feministler, anarko-feministler gibi gruplar oluşturmuşlardır. 1990'ın sonları ve 2000'li yılların başında ortaya çıkan bu tip irili ufaklı daha birçok kadın grubu dışında yavaş yavaş yükselen ve Kürt Kadın hareketi kadar olmasa da kitlelilik kazanan diğer bir kadın grubu ise Müslüman kadınlardır.

Ne yazık ki Müslüman kadınlar, türban yasağı protestolarında kendilerine arka çıkan feministlerle ilişkiye geçmemişlerdir. Bu genellemeyi bozan tek İstisna, Gonca Kuriş davası olmuştur. Türbanlı bir kadın olan Gonca Kuriş, kendisinden “ben imanlı feministim” diye söz eden, kadın hareketi içinde yer alan, muhafazakâr çevrede söz sahibi bir kadındı. Ancak muhafazakâr çevre onun hem Müslüman, hem feminist oluşuna hoşgörüyüyle yaklaşmamıştır. Daha sonra Gonca Kuriş, Hizbullah terör örgütü tarafından kaçırılmış ve öldürülmüştür. Feminist hareket Gonca Kuriş’e sahip çıkmış ve onu öldürenleri protesto etmiştir. Bu protestolara muhafazakâr çevreden kadınlar da dâhil olmuştur.

Son yıllarda ideolojik farklılıklarına rağmen feminist gruplar hep birlikte kampanyalar yürütmektedirler. Bunların ilki Asiye Güzel davasıdır. Bu dava ile birlikte gözaltı ve tutukluluk sürecinde yaşanan tecavüz ve tacizlere dikkat çekilmeye çalışılmıştır. İkincisi de töre cinayetlerine yönelik kampanyalar olmuştur. Bu kampanyalar Türkiye’de çok geniş çaplı yankı uyandırmıştır.

Tecavüze uğrayan ve hamile kalan, çocuğu doğurmak için İstanbul’a kaçan, ancak burada çocuğunu doğurduktan sonra ailesi tarafından bulunan, sokakta yediği ilk kurşunlarla ölmeyen ancak kaldırıldığı hastanede hiçbir güvenlik önlemi alınmadığı için tekrar bulunup öldürülen Güldünya Tören, kampanyanın en önemli sembollerinden biri olmuştur. O dönemde Güldünya’nın naaşı ailesi tarafından kabul edilmediği için feministler tarafından alınmış ve cenazesinde de yine feministler bulunmuştur.

3.3.2. Feminist Kuruluşlar

Kadının statüsü genel müdürlüğünün yaptığı çalışmaya göre Türkiye’de şubeleriyle beraber 350’nin üzerinde kadın kuruluşu bulunmaktadır. Feminist grupların itici gücü sayesinde 1980 sonrasında kadın sorunları hızla siyasetin gündemine alınmaya çalışılmıştır. Öte yandan kadına yönelik güçlenme, eğitim, sağlık, istihdam gibi pek çok alanda çalışan kadın kuruluşlarının faaliyet zeminini oluşturmuş ve güçlendirmişlerdir. Nihayetinde bu çalışmalar sayesinde 1980 öncesine oranla 1998 sonrasında kadın örgütlerinde 3-4 katı artış olduğu gözlenmiştir.

Kadın kuruluşları değişik yelpazeler içinde dağılım göstermektedir. Bu kuruluşlardan biri de feminist çalışmalar yürüterek cinsiyet ve kadın konulu politikalar

üreten, belirleyici bir kolektif güç oluşturmaya çalışan feminist kadın kuruluşlarıdır. Feminist kuruluşlar çeşitli programlar ve etkinlikler yoluyla kadınların hayatlarının iyileşmesine yönelik çalışmaları da kapsamı içine almaktadır. Feminist kuruluşlar dışında kadına yönelik daha dar kapsamlı çalışan pek çok kadın kuruluşu da mevcuttur. Genel anlamda kadın kuruluşları, bir yandan kadınların dışında tutuldukları genel ve yerel siyaset bağlamına dâhil olabilmelerine imkan hazırlarken bir yandan da kadınların kendi eleştirilerini ve taleplerini dile getirebilecekleri, sivil-siyasi aktörler olarak aktif çalışabilecekleri bir alan da açmaktadır.

Genel olarak kadın kuruluşlarını birbirinden ayırıştıran noktalar, siyasi duruşları, öncelik verdikleri kadın sorunları, kadının güçlendirilmesi çalışmalarında izledikleri strateji ve yürüttükleri farklı çalışma alanlarıdır. Ortak noktaları ise kadının güçlendirilmesiyle ilgili ortak amaçlarıdır.

Konumuz itibarı ile tüm bu kadın sivil toplum kuruluşları arasından sadece feminist politikalar çerçevesinde hareket eden kuruluşlara değinmekteyiz. Burada Feminist kuruluşları, kadının sistem içerisinde güçlendirilmesine (eğitim, sağlık ve çalışma) yönelik çalışmalar yürüten kadın sivil toplum örgütlerinden ayırarak gündeme almaktayız. Genel bir gözlemlerle Feminist kuruluşların daha çok kadına yönelik şiddet, kadının insan hakları, kadının siyasal yaşama katılımı ve kadın araştırmaları konularında mevzilendiği görülmektedir.

Kadına şiddet konularında çalışan ilk kurum 1987-1989 yılları arasında feminist çevrelerin yürüttüğü “Dayağa Karşı Kadın Dayanışması Kampanyası” sonrası 1990’da kurulan Mor Çatı ve Kadın Dayanışma Vakfıdır. Bu vakıflar şiddete uğrayan kadınlara danışmanlık ve destek hizmeti vermek amacıyla kurulmuş, sonradan sığınma evleri açmayı başarmışlardır. Bunlar arasında yer alan Mor Çatı geniş kamuoyu yaratması ve uluslararası kurumlarla birlikte yürüttüğü ortak çalışmalarıyla güçlü bir taban oluşturmuştur.

Şiddete uğrayan kadınlara doğrudan destek oluşturacak programlar ve şiddete yönelik bilinci yükseltmeye dayalı eğitim çalışmaları yürüten bu iki vakıftan sonra, artan duyarlılık sonucu şiddetin farklı biçimlerini içeren çalışmalar yapan kuruluşlarda kurulmuştur. Bunlar arasında gözaltında şiddete maruz kalan kadınlara yasal

danışmanlık sağlamak amacıyla İstanbul'da Gözaltında Cinsel Taciz ve Tecavüze Karşı Hukuki Yardım Projesi adı altında faaliyet yürüten bir kuruluş da bulunmaktadır.

Şiddete uğrayan kadınlara yasal danışmanlık ve destek amacıyla önce Ankara ve İstanbul Baroları'nda kurulan, sonra çeşitli illerin barolarına yayılan Kadın Hakları Danışma ve Uygulama Merkezleri de doğrudan şiddetle ilgili çalışmalar yürüten ve ilk aklı gelen kuruluşlar arasındadır. Ayrıca, çeşitli illerde diğer etkinliklerinin yanı sıra şiddete yönelik eğitim ve bilinç yükseltme çalışmalarını da sürdüren kadın kuruluşları bulunmaktadır.

Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)'nin yarattığı duyarlılıkla kadın haklarının insan haklarının bir parçası olarak tanınıp eşitsizlik ve ayrımcılığın insan hakları ihlali olarak tanımlanmasıyla birlikte, kadın sorunlarının çözümüne yönelik politika ve stratejiler yeni bir boyut kazanmıştır. Kadının insan hakları söyleminin hem uluslararası hem ulusal düzeyde meşruluk ve yaygınlık kazanmasında kadın kuruluşlarının çabalarının büyük katkısı olmuştur.

Türkiye'de kadının insan hakları alanında çalışmak amacıyla Müslüman Kurallar Altında Yaşayan Kadınlar Ağı'nın (WLUML) irtibat şubesi olarak kurulan Kadının İnsan Hakları Projesi isimli kuruluş, kadının insan hakları konusunda bir dizi bilgilendirme ve eğitim programı yürütmektedir. Bu çalışmalarının yanı sıra kadının güçlendirilmesini desteklemek amacıyla çeşitli araştırmalar da yürütmektedir.

Kadının İnsan Hakları Projesi, benzer amaçlarla kurulan diğer kuruluşlara da örnek oluşturmuştur. Bunlar arasında artık kurumsallaşmış bir kimlikle çalışmalarını Diyarbakır'da sürdüren ve Diyarbakır'da çalışmak isteyen pek çok kadın kuruluşuna öncülük eden KA-MER (Kadın Merkezi) akla ilk gelen kuruluştur. Kadınların hayatın her alanında güçlenmesini desteklemek amacıyla çok çeşitli bilgilendirme ve eğitim çalışmalarını sürdüren KA-MER şiddete karşı da programlar yürütmektedir.

Türkiye'de 1934 yılında kadınlara verilen seçme ve seçilme hakkı, kadınların oy kullanma yoluyla siyasete katılımının önünü açmış olmakla birlikte kadının siyasete aktif olarak katılımı hâla çok düşüktür. Oysa kadınların aktif olarak siyaset yapması, sorunların çözümüne yönelik değişikliklerin yapılabilmesi için çok önemli bir adımdır. Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmalar uzun süre siyasi partilerin kadın kolları

etkinlikleriyle sınırlı kaldıktan sonra mecliste kadın milletvekillerinin sayısını artırmak, kadın adayları ve kadınların siyasi partilere üye olmalarını desteklemek amacıyla çeşitli etkinlikler yürüten KA-DER (Kadın Adayları Destekleme Derneği) kurulmuştur¹¹⁴.

Yukarıda sadece en belli başlıları hakkında özet bilgilerin yer aldığı kadın kuruluşları, büyük çeşitlilikleri ve ulaştığı sayıya karşın çalışmaların etkililiği, devamlılığı açısından büyük sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunların üstesinden gelebilmenin yollarından biri, kadın kuruluşları arasında iletişim, işbirliği ve koordinasyonun güçlendirilmesi olmuştur. Bu amaçla kurulmuş olan Uçan Süpürge, Türkiye'nin her bölgesinde etkinliklerini sürdüren kadın kuruluşlarının birbirlerinin etkinlikleri hakkında bilgi sahibi olmasına, iletişim ve işbirliği kurmasına yönelik çalışmalarını sürdürmektedir.

Bunun yanı sıra, Türkiye'de çeşitli kadın kuruluşlarını ortak hedefler etrafında bir araya getirip çalışmaların birlikte sürdürmesine olanak sağlayan bölgesel ağlar da kurulmuştur. Bunlara örnek olarak, İstanbul Kadın Kuruluşları Birliği, Adana Kadın Kuruluşları Birliği sayılabilir¹¹⁵.

Genel olarak bu feminist kuruluşların pek çoğu kadınların mevcut yasal durumlarına olumlu yönde etki etmişlerdir. Örneğin geniş kamuoyu desteği sağladıkları eylemler ve akademik çevreden aldıkları güçle Türk Medeni Hukukunda gerçek bir devrim niteliği taşıyacak adımlara öncülük etmişlerdir. Böylelikle yıllardır kadın hakları savunucularının eleştiri getirdiği Medeni Kanundaki erkek egemen yapı ciddi bir revizyondan geçirilmiştir.

Bu kanunla Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez kadının görünmeyen ev içi emeği, görünür hale gelmiştir. Eşlerden birinin haberi olmadan diğerinin oturulan evi satması veya kira sözleşmesini feshetmesini engellemek mümkün olmuştur. Evlilik birliği içinde edinilen mallar üzerinde eşlere eşit haklar sağlanmıştır.

Yine Feminist Kadın Sivil Toplum Kuruluşlarının çabaları sonucu ortaya çıkan diğer büyük başarı da Türk Ceza Kanunu Tasarısı'nın kadın bakış açısı ile elden

---

¹¹⁴ Unat, a.g.e., s. 359

¹¹⁵ Çiğdem Esin, Türkiye'de Kadın Kuruluşları ve Etkinlik Alanları www.thb.hacettepe.edu.tr/arsiv/2003/sayi_2/baslik2.pdf 08.07.2014 saat:22:21

geçirilmesidir. O dönemki adıyla Kadının İnsan Hakları Projesi'nin bu konudaki katkısı çok büyüktür. Dokuz kadın kuruluşunun kadın hukukçularını bir araya getirerek Ceza Kanunu Kadın Çalışma Grubu'nu kurmuşlardır. Daha sonra bu çalışmayı diğer kadın kuruluşlarını da kapsamı içine alacak bir platform biçimine dönüştürmüşlerdir. Israrlı bir biçimde titiz bir çalışma sonucu Ceza Kanunu'nun kadınların istediği biçime yakın bir biçim almasında büyük işlev görmüşlerdir.

Sonuç olarak 1 Nisan 2005'te yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu'nda ilk kez, evlilik içi tecavüz suç sayılmış, öldürme fiili insan öldürme olarak algılanmış, aile içi şiddet eziyet başlığı altında düzenlenmiş, cinsel tecavüzün tanımı yapılmış ve erkek bedeninden başka aletlerin de tecavüze uğrayanın bedenine sokulması cinsel tecavüz olarak tanımlanmıştır.

Öte yandan Adab-ı Umumiye ve Nizam-ı Aile Aleyhine Suç olarak değerlendirilen Cinsel Özgürlüğe Karşı İşlenen Suçlar, artık sadece bireye karşı suç olarak değişime tabii tutulmuş, Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlar başlığı altında toplanmıştır. Ayrıca kamuya da bireyin beden bütünlüğünü koruma yükümlülüğü verilmiştir. Ancak nitelikli insan öldürme suçları kapsamına namus saiki ile işlenen suçlar tabiri yerine töre saiki ile işlenen tabiri konmuştur. Bu durum kadının insan hak ve özgürlükleri bağlamında faaliyet yürüten başta feminist kuruluşlar olmak üzere pek çok kadın sivil toplum örgütleri tarafından eleştirilmiştir.

Türkiye yine Feminist kuruluşların itici gücü sonucu 2000 yılında Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'ne koyduğu çekinceleri kaldırmış ve bu sözleşmeye ek olan İhtiyari Protokol'ü imzalayarak kadınlara, BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'ne başvurma hakkı tanımıştır.

Tüm bu gelişmeler ışığında 1980'den beri katlanarak artan bu feminist kuruluşların, kadının günümüzdeki özgürlüklerini kazanması konusunda hizmetleri tartışılmazdır. Bununla birlikte Türkiye'nin insan hak ve özgürlüklerine saygılı modern çehresini kazanmasında da onların renkli, dinamik ve kararlı çalışmalarının etkisi yadsınamaz bir gerçektir.

Feminist kuruluşların yarattığı atmosferin büyük etkisiyle bugün Türkiye’de yaklaşık olarak otuz beşten fazla kadın danışma ve dayanışma merkezi bulunmaktadır. Sekizi sosyal hizmetler, üçü belediyeler tarafından işletilen toplam on bir adet de kadın sığınağı mevcuttur. Ne yazık ki kadın hak ve özgürlüklerinin yaygın ihlali sonucu bu sayı bile yeterli olamamaktadır. Hâlâ bağımsız kadın sığınaklarına büyük ölçüde gereksinim duyulmaktadır. Bu da göstermektedir ki günümüzde ve yakın geçmişte Feminist kuruluşların yapması gereken daha pek çok iş bulunmaktadır¹¹⁶.

3.4.Türkiye’de Feminizm İmkânı

Türkiye’de, meşrutiyet döneminden genç Türkiye Cumhuriyetinin bugününe kadar, kadın haklarına yönelik atılmış önemli adımların, kadının statüsünü yükseltici yönde bir gelişime imza attığını söyleyebilmekteyiz. Ancak sonucun kadın hak ve özgürlüklerinden yana, istedik evrensel standartlara uygun, feminist politika ve ideolojiye zemin hazırlayıcı bir ortam yarattığını söylemekten çok uzak bulunmaktayız.

Tam da bu nokta da karşımıza şöyle bir soru çıkmaktadır: Hukuk açısından çeşitli batı ülkelerinden esinlenmiş, ekonomisiyle kapitalist dünyayla bütünleşmiş, parlamenter demokrasiyle yönetilen Türkiye’de eşit yurttaşlık, ev emeği ve özel/kamusal alan ayrımı açısından ne kadar yol kat edilmiştir? Bu sorunun cevabını bulma arayışı bizi, Türkiye’de feminist politika ve ideoloji üretmenin önünde engel teşkil eden siyasi, hukuki, sosyal ve kültürel unsurların neler olabileceği konusunu irdelemeye yöneltmektedir.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan itibaren Kemalist ideoloji, cinsiyet ayrılığı fikrini körükleyen geleneksel dokuyu değiştirmeye yönelmiştir. Bütün yasal düzenlemeleri kadının kamusal alana çıkabilmesi yönünde, dolayısıyla cinsiyet eşitliğini sağlayıcı bağlamda gerçekleştirmiştir. Ancak cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar uzanan sürecin genel gidişatının sosyal bilimcileri bir yol ayrımına getirdiği görülmektedir.

Başını Durakbaşa, Özbay ve Berktaş’ın çektiği bir grup, Türkiye Cumhuriyetini kadınların ve erkeklerin eşit yurttaş olarak görüldükleri bir rejim olarak tanımlamıştır.

---

¹¹⁶**Sivil Toplum Dergisi**, Ekim-Aralık 2004, Yıl 2, sayı 8,
<http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&id=316>

Hatta Berktaş, bu eşitliğin özel alan için de geçerli olduğu savını öne sürmüştür. Başını İlyasoğlu'nun çektiği diğer bir grup ise bu tespitlerin aksine bir taraftan da bu cinsiyetler ayrımının devam ettiğine işaret etmektedir. Ona göre kültürel anlamda içerik kazanmış mahrem/namahrem ayrımı ile özel/kamusal alan eşitsizliği sürdürülmüştür.

Bu görüşlerin ikisine de katılmamak mümkün değildir. Bulduğumuz andan geriye dönük olarak bakıldığında görülen İslami Ataerkilliğin yerini Batılı bir Ataerkilliğe yahut ulus-devlet Ataerkilliğine bıraktığı şeklindedir. Başka bir deyişle hukuki anlamda bir geçiş, kültürel ve geleneksel anlamda ise bir süreklilikten bahsedebiliriz. Savran bu duruma, Osmanlıdan alınan Ataerkilliğin yalnızca İslami hukuktan kaynaklı olmayan, kültürel ve geleneksel bir nitelik taşıdığı düşüncesini de eklemektedir. O, cumhuriyetin kadın politikalarını süreklilik ve kopuşu da içeren bir eklemleme olarak tanımlamaktadır.

Ona göre Özel/kamusal ikiliğin, modernist felsefeye bandırılarak cinsiyetlerin ayrılığına dayalı rejime eklemendiği, bölgelere, kentleşme biçimi, kentleşme hızı ve başka etkenlere bağlı olarak da rejimlerden birinin hâkim özelliklerinin öne çıktığı bir durumla karşı karşıyayız; Yani birbirine eklememiş melez nitelik gösteren modern özel/kamusal ikilikten ve tek özelliği “İslâmi olmak” olmayan cinsiyet rejimi vardır demektedir¹¹⁷. Nitekim kadın hak ve özgürlükleri açısından günümüz Türkiye’inde varlığını gösteren, hukuki, siyasi, sosyal ve son olarak toplumsal çeşitlilik, tutarsızlık ve tam bir tezatlık tablosu, bu tespitler ışığında daha anlaşılır bir şekilde gerekçelenmektedir.

Bununla birlikte Cumhuriyet’in kuruluşunun ardından sosyal ve hukuki bağlamda kadına yönelik yapılan reformlar, toplumsal dengeleri özellikle kentleşmeyi başarmış sosyal yapılarda büyük bir değişim sağlamıştır. Özellikle bürokratik kesimlerce, entelektüellerce ve bazı toplumsal hareketlerce kadın-erkek eşitliğinin gelişimine, toplumsal ve siyasi alanlarda yaygınlaştırılmasına yönelik ciddi çabalar sarf edilmiştir. Modern laik devlet yapısının sağladığı alt yapı sayesinde aydın ve eğitilmiş bir kadın kadrosunun geliştiğinin altını çizmeyi önemli buluyoruz. Nitekim bugün sayısı az da olsa kadın sorunu üzerine çalışan pek çok bağımsız ve feminist kadın

---

¹¹⁷Gülnur Acar Savran, “Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru” Praksis 8, s. 269-71 <http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/008-09.pdf>

kuruluşlarının varlığının büyük oranda bu aydın kadın çevresi tarafından geliştirildiği bir gerçektir.

Kadının insan haklarına ilişkin gerçeklikleri açısından kat edilen aşamayı değerlendirdiğimizde, Türkiye’de kadın sorunu bölgesel ve yerel yapısıyla pek çok geleneksel bileşeni içeren bir çeşitlilik tablosu sergilemektedir. Bu çeşitliliğin, tek tek imzalanan uluslararası sözleşmeler ve bu yönde üretilen ulusal politikalar bağlamında ele alındığında tam bir tutarsızlık ve tam bir tezatlık tablosu olarak gözümüze çarptığını yinelemekte fayda bulunmaktadır.

Türkiye’nin bazı bölgelerinde hayli gelişmiş bir eşikte duran kadın hak ve özgürlükleri bir başka bölgede hak ihlali ve ayrımcılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, bir yandan ülkemiz üniversitelerindeki her dört profesörden biri kadın olurken öte yandan yaklaşık her dört kadınıımızdan biri hala okuma-yazma bilmemektedir. Bununla birlikte hukuk, tıp, akademik kariyer gibi profesyonel mesleklerde çalışan kadınların oranı % 40'lara yaklaşırken, ülkede işgücüne katılan tüm kadınların oranı Batı toplumu ile kıyaslanmayacak kadar düşüktür. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki kadınların % 39'u ‘ücretsiz aile işçisi’ konumundadır ve kentlerde çalışan kadın oranı yalnızca % 19,9’dur¹¹⁸.

Bugün başta Anayasa, Ceza Kanunu, Medeni Kanun ve İşçi Kanunu’nda birçok ilerleme kaydedildiği göze çarpmaktadır. Ancak bu kazanılmış hakların uygulanması ve fiilen gerçekleşmesi söz konusu olduğunda pek çok sorunun varlığını sürdürdüğü yakıcı bir biçimde görülmektedir. Bilhassa kadınlar yönünden temel kalkınma göstergelerine bakıldığında görülmektedir ki birçok sıkıntı söz konusudur. Şu anda Birleşmiş Milletlerin ortaya koyduğu İnsani Gelişme Göstergelerinde Türkiye 148 ülke arasında 68.sıradadır ve Cinsiyet Eşitsizliği endeksi 0.336’dır. Yönetime katılım konusunda, parlamentodaki sandalyelerin sadece %14.2 si kadınlar tarafından kullanılmaktadır

Bu tablodan hareketle diyebiliriz ki Türkiye’de kadın hak ve özgürlükleri bağlamında üretilen tüm yasal düzenlemeler ne yazık ki küçük bir kesim dışında kalan geniş kadın kitlesinin gerçek yaşamında bir karşılık bulamamıştır. Yani tüm gelişmeler

---

¹¹⁸ Acar, a.g.e., s. 14

ışığında ortaya çıkan sonuç göstermektedir ki asıl sorun bazı kadınların bu hakları şu ya da bu nedenlerden dolayı kullanamıyor olmasıdır.

Başka bir deyişle uluslararası standartların, sadece yasal ve genel bir prosedür olmaktan çıkarılıp yerel ve ulusal düzeye indirgenmesi ve denetlemeye tabii tutulması kadın hakları açısından hayati bir önem arz etmektedir. Ne yazık ki günümüzde kadının mevcut haklarını yaşama geçirmesi önünde set oluşturacak yasal engel olmamasına, hatta bazı konularda kadına olumlu ayrımcılık yapılmasına rağmen toplumsal olarak, kadının bir erkek gibi hayata atılmasını engelleyen tutucu bir zihniyet güçlü olarak varlığını sürdürmektedir.

Tam da bu noktada kadın hak ve özgürlükleri bağlamında cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmanın yolu, yine bu eklemlenmiş yapının yerine ulusal ve yerel bağlamda imzalamış olduğumuz uluslararası sözleşmeler ve yaptığımız yasal düzenlemeleri tam manasıyla karşılayan, Türkiye'nin sosyolojik ve kültürel dokusunu değişime uğratacak bir kadın politikası ortaya koymaktan geçmektedir.

Bu yapının kırılması, kadın hak ve özgürlükleri bağlamında uluslararası standartlara erişilmesi ve bir anlamda kadın haklarına saygının yerleştirilmesi için, kültürel ve geleneksel içeriği güçlendirilmiş bir kadın politikası üretilmelidir. Bu da başta feminist ideoloji ve siyaset üreten kadın kuruluşları olmak üzere sivil toplum örgütleri, barolar (avukat, hâkim, savcılar) ve benzeri meslek örgütlerince ele alınabilecek top yekun bir çalışmanın gerekliliğini esas kılmaktadır.

Son yıllarda daha çok feminist kadın çevresinin içinde konumlandığı bağımsız kadın çevresinin kadının insan hak ve özgürlükleri bağlamında ciddi adımlar attığı su geçirmez bir gerçektir. Özellikle kamusal alanda ciddi anlamda sesini yükseltmiş, böylelikle de kadına yönelik ilerici gelişmelerin yaşanmasında domino etkisi yaratmıştır. Örneğin, Medeni kanunun değiştirilmesi, Avrupa Birliği Entegrasyonunun kadının insan hakları yönünde işlemesi gibi konularda birçok yararlı işe imza atmışlardır. Anayasa ve diğer yasalarda pozitif ayrımcılık yapılmasına yönelik değişiklikler konusunda da hatırı sayılır bir etkileri olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Genç Türkiye Cumhuriyeti, son dönemlerde güçlü ekonomik büyüme yaşamıştır. 2004 yılında bir dizi reform talebiyle Avrupa Birliği üyelik müzakereleri

sürecine dâhil olunmuştur. Bunun anlamı Avrupa Birliği müktesebatını karşılamaya yönelik insan hakları, eşitlik ve yargı konularında bir takım hükümlerin altına imza atmayı kabul etmiştir. Şüphesiz bunun başta kadın konusu olmak üzere ulusal bazda pek çok konuda olumlu geri dönüşümü olacaktır.

Bu değerlendirmenin en önemli kıstası kadın sorununa uyarlayacağımız yasaların, en kapsamlı standartlar olarak düzenlenmiş ve diğer uluslararası metinler için de referans oluşturmuş olan B.M. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne (CEDAW) uygunluğudur.

CEDAW'ın temelini teşkil eden ilkelerin başında, kadın haklarının “evrenselliği” ve bu hakların “birey olarak” her kadına tanınması gerekliliği gelmektedir. Biraz daha açacak olursak CEDAW kadınların insan haklarının dünyanın her yerinde, her toplumda ve her kadın için geçerli olduğunu ve toplumsal konum, medeni hal gibi değişkenlerden bağımsız olarak her kadın için aynı şekilde tanınması gereğini özellikle vurgulamaktadır. Kadınlara yönelik ayrımcılığın bütün toplumlarda var olduğu gerçeğinden hareket eden CEDAW, bu tür uygulamaların bütünüyle “ortadan kaldırılması” gereğinin koşulsuz olarak kabul edilmesini öngörmektedir.

CEDAW'a taraf olan devletler öncelikli olarak kadınların insan haklarının yaşama geçirilmesini engelleyen ya da geciktiren her türlü olumsuz toplumsal, ekonomik, politik veya kültürel koşul ve etkinin “yok edilmesi” gereğini baştan kabul etmektedirler. Bu ön kabul paralelinde, kadınların evrensel insan haklarının gerçekleştirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması önünde engel teşkil eden tutucu kültürel anlayış ve uygulamalara karşı ülkelerin gerekli önlemleri almaları gerekmektedir. Kadınların insan haklarının ihlaline sebebiyet veren ve kadınlara karşı ayrımcılığa yol açan hiçbir inanç, düzenleme veya uygulamaya Töre kapsamı içerisinde düşünülerek yahut “kültürel görecelik” olarak ele alınarak müsamaha gösterilip, savunulmamalıdır.

Öte yandan, kadın erkek eşitliğinin yalnız kamusal alanda sağlanmakla kalmayıp, Türkiye'de aile birliği yahut töre kapsamı içine alınarak korunmaya alınmış, ataerkil nitelikli tutucu zihniyetlerin yol açtığı özel alan kapsamı içine giren kadına karşı karşıya ayrımcılık ve eşitsizliğin de yok edilmesi gerekmektedir. YANİ

CEDAW’ da en geniş ifadesini bulan bir başka “olmazsa olmaz” uluslararası standart da bu ilkelerin aile ve evlilik ilişkileri bağlamında da geçerli olmasıdır¹¹⁹.

Günümüz Türkiye’inde ataerkil geleneklerin ve kültürel değerlerin varlığını sürdürdüğüne ve ürettikleri cinsiyetçi yargılarla kamusal ve özel alandaki etkilerini sürdürdüklerine şahit olmaktayız. Nitekim kadınların kendilerine tanınan yasal haklar ve mevcut hizmetlerden haberdar olamamalarında etken iki bariz nedenden biri ekonomi diğeri de eğitimidir.

Buradan da anlaşılmaktadır ki kadınların eğitim ve istihdam sorunlarının giderilmesinin yanı sıra Ataerkil anlayışı değişime uğratabilecek çalışmalar ortaya koyarak tutucu zihniyet dönüşüme uğratılmalıdır. Bu da ancak yerel ve ulusal sivil toplum kuruluşlarının rollerini güçlendirecek hukuki, siyasi mekanizmaların devreye sokulması kurumsal ve eğitimsel alt yapının geliştirilmesiyle mümkün olmaktadır.

Dünyayla rekabet edebilecek kadınlarımızın sayısı azımsanacak bir oranda değildir. Ancak bu hedeflerin uzağında geniş bir kadın kitlesinin var olduğu gerçeğini yok etmemektedir. Bunun ortadan kalkabilmesi ancak kazanımların yaygınlaşması ile mümkün olacaktır. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının daha etkin olabilmeleri için; kadınların istihdama kazandırılması ve çalışma isteğinin gelire dönüştürülmesi için yerel imkânlar, kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliğiyle projelendirilerek değerlendirilmelidir. Kadın dernekleri dışındaki diğer sivil toplum kuruluşlarının da işbirliği ve koordinasyon içinde, ortak amaçlar doğrultusunda faaliyetlerini sürdürmelidir.

---

¹¹⁹Acar, a.g.e., s.17

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tüm Dünya ölçeğinde ortaya çıkan Feminist tarihsel-toplumsal birikim sayesinde cinsiyet körü yaklaşımlar dar bir alana sıkışmış, kadınların bir cins grubu görünür kılınması sağlanmıştır. Feminist akademik birikimlerin yarattığı elverişli ortamla birlikte kadınlar, birer tarihsel özne olarak kendi tarihlerini yazmıştır.

Bu birikimlerin daha birçok olumlu etkileri olduğunu söyleyebilmekteyiz. Kadınlar, ataerkil kültürel kalıplar içine yerleştirilen ve kurumsal pratiklerle biçimlenen toplumsal cinsiyet tanımlarını sorgulamışlardır. Buda onlara yeni bir kültür alanı açmaları için eleştiri zemini oluşturmuştur. Kültür ile kadınlık arasındaki ilişki, feminist kuramcılar tarafından çok çeşitli boyutlarıyla tartışılan belli başlı konulardan biri olmuştur. Tartışmalar sonucunda elde ettikleri sonuca göre kadınlar, çocukları yetiştirme rolleri nedeniyle kültürün taşıyıcıları olurlarken; erkek-egemen kültür içinde hep ikincil kalmıştır. Bunun sosyolojik yansıması ise kadınlar dünyasına ait değerler, ürünler ve yaratıların, genellikle kamusal olarak değersizleştirilmesidir. Çoğu zaman salt sözlü kültürün anonim özneleri olarak kültür tarihi içinde yer edinmişlerdir.

Bu da kadınların kültürünün, kadınların tarihinin yine kadınlar tarafından yazılması gerçeğini dayatmıştır. Beraberinde yeni bir sosyolojiyi, ya da sosyolojik düşünme biçimini gerekli bir önkoşul olarak dayatmıştır. Kültürün yazımına ilişkin tartışmalarda, feminist araştırmacılar, öncelikle kadınları, kadın alanlarını, kadınlara özgü bilgiyi ve kadın deneyimlerini tarihselleştirmenin ve görünür kılmanın önemini dile getirmişlerdir. Her türlü feminist epistemoloji ve metodolojinin birinci ilkesi budur.

Türkiye’de yaklaşık 100 yıldır devam eden bir kadın hareketi yahut mücadelesinden bahsedebilmekteyiz. Tanzimat döneminden beri süregelen modernleşme çabalarının Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren siyasi, sosyal, hukuki ve kültürel tabana köklü biçimde oturtulmaya çalışıldığına tanık olmaktadır. Modernleşmenin kaçınılmaz bir unsuru olarak görülen kadına yönelik ciddi düzenlemelere de gidilmiştir. Bilhassa kadına seçme ve seçilme hakkının tanınması bu bağlamda yer alan gelişmelerin başını çekmektedir. Yine kadına yönelik eğitim haklarının genişletildiğine ve yasal müeyyidelerle tabana yayılmaya çalışıldığına tanık

olmaktayız. Sanayileşmenin getirdiği kentleşmenin gereği olarak kalifiye eleman açığını gidermeyi, modernleşme çabasının hemen arkasından eklenebilecek gerekçelerin başına koyabiliriz.

Ancak Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarında bilhassa Kemalist çevrelerce yürütülen ve dönemine göre son derece ilerici sayılabilecek bu anlayışın 1940'lı yıllardan itibaren gerileme içerisine girdiğine tanık olmaktayız. Sivil toplum kuruluşlarının katalizörlüğünde daha geniş bir tabanda karşılık bulacak kadın haklarına yönelik çabaların bizzat devlet ideolojisinin tekelinde dayatılarak gerçekleştirilmesi ve tek tipleşmeye hizmet etmesi dolayısıyla istendik toplumsal verimliliğe ulaşamamıştır. 1945 sonrası siyasi tablo giderek bölgesel bir yapı içine sıkıştırılmış şekilde kadın hak ve özgürlüklerini dondurmuş adeta merkezi yapının ulaşamadığı alanlarda kadın hak ve özgürlüklerini muhafazakâr çevrelerin denetimine sokmuştur. Ataerkil gelenek ve kültürel öğeler eliyle nesilden nesile aktarılan bu yapı ne yazık ki günümüze kadar büyük bir yaygınlık kazanarak ulaşmıştır.

1960 sonrası ortaya çıkan sistem karşıtı muhalif örgütler aracılığıyla varlık bulan elverişli ortamda kendine yer bulan bir takım feminist çevreler sistem içinde kendine alan açmaya çalışmıştır. Daha çok eğitilmiş orta sınıf kadınlarından oluşan bu çevrenin Batı'daki feministlerden etkilenerek ve onların feminist eserlerini okuyarak kendilerine özgü bir yol ayrımına gittikleri görülmektedir. BM'in 70'li yılları kadın on yılı olarak ilan etmesi ve 1980 sonrası sıkıyönetimin ilan edilmesinin bir sonucu olarak kadın örgütleri siyaset sahnesinde ön plana çıkma imkânı bulmuştur. 80 dönemi kadın hareketinin Osmanlı dönemindeki kadın hareketleri mirasını da keşfettiklerini ve bu yolla kendilerine bir tarih bilinci oluşturduklarına giderek de köklenmeye başladıklarına şahit olmaktayız.

1990'lı yıllara gelindiğinde, kadınların sistem içinde erkeklerle eşit haklara sahip olma talepleri yerini, kadınlık özelliğini farklılıklarıyla kavrayan bir talepler ve eylemler zinciri içinde yansıtma bilincine bırakmıştır. Özgül koşullarıyla kendini ifade eden farklı kadınlık halleri değişik feminist duruş ve gruplaşma hatta kurumlaşma hamleleriyle kendini dışa vurmuş, merkezi konumdaki kadın örgütleri bölgesel yaygınlık ve sayısal çoğunluğa ulaşmıştır. Özellikle akademik çevrenin gücünü arkasına alan güçlü kadın kuruluşları etkili kampanyalar aracılığıyla medyanın da gücünü

arkasına alarak devletin kadın hakları konusundaki hassasiyetini yükseltmiş ve bu yönde siyasi, hukuki, sosyal ve ekonomik bir takım yasal ve kurumsal düzenlemeler ortaya koymalarında itici bir güç oluşturmuştur.

1940’larda duraklama dönemine giren 1980’lerde yeniden atağa geçen Türkiye kadın hareketinin günümüze kadarki etkisi ve uluslararası sözleşmelerin yaptırım gücü nedeniyle yapılan kadın hak ve özgürlükleri kapsamındaki ciddi hukuki düzenlemelerin Türkiye’deki kadın sorununun çözümünde ciddi bir potansiyel güç olarak daha çok kâğıt üzerinde kaldığı görülmektedir.

Bilinenin aksine Türkiye’de yasal reformlarla gelişen hukuki çerçeve, kadınların insan haklarının korunup, geliştirilmesi açısından yetersiz kalmıştır. Ülkemizde olumlu yönde atılan adımların her biri ilerleme yaratmaktan ziyade eksik boyutta ve yamalı bohça niteliğindedir. Ne yazık ki bu düzenlemelerin çoğu güncel standartları yakalamaktan uzak, hatta onlara açıkça ters düşen, bazı unsurlar içermektedir. Başka bir açıdan da bakıldığında görülmektedir ki Türkiye’deki kadınların insan hakları bağlamındaki bu uluslararası standartlar, hukuki ve sivil toplum gelişimini sağlayacak mekanizmalar bağlamında yeterince ayrıntıya dökülmemiştir.

Biraz detaylandırarak olursak ilk karşımıza çıkan örnek “Ailenin Korunmasına Dair Kanun”dur. Adından da anlaşılacağı üzere bu kanun, kadını “birey” olarak değil, ailenin bir parçası olarak görerek kadın hak ve özgürlüklerini geri plana itmektedir. Bu da kadını aile-içi şiddetin pençesine itebilmektedir. Ortaya çıkan sonuç, kadının öz varlığını ortaya koyduğu takdirde ailenin bütünlüğünü zedeleyen bir suç potansiyeli taşıdığına bizzat ismiyle gönderme yapmaktadır.

Benzer bir durum, İş Kanunu’nda yaşanmaktadır. Kadın-erkek eşitliği ilkesi, iş alım kadar önemli olan terfi ve çalışanlara meslek-içi eğitim imkânlarının sağlanması gibi konularda yeterince detaylandırılmamıştır. Kadının hak ve özgürlükleri bağlamında tezatlık oluşturan bir diğer konu da Medeni Kanun’dur. Medeni kanun da evlenme yaşı kadın ve erkekler için eşitlenerek uluslararası kıstasa uygun bir düzeye kavuşturulmuş görünse de bu sınır, kadın için 17 yaş olarak belirlenmiş, böylelikle çağdaş uluslararası standart olan 18 yaş sınırının altında kalmıştır.

Oysaki on sekiz yaş altı evlilikler, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde 'çocuk evliliği' sayılmaktadır. Öte yandan Türk Ceza Kanunu'nda, "namus adına kadınlara karşı işlenen suçlar" ibaresi yer almaktadır. Bu da yasaların 'töre cinayeti' gibi bütünüyle yerel göreceliliği kapsamına alan bir anlayıştan yana tavır koyduğunu göstermektedir. Uluslararası arenada Türkiye Cumhuriyeti bu konuda çokça kınanmakta ve Türk Ceza Kanunu'nun suç potansiyeli taşıyan hükümler içerdiğine sıkça vurgu yapılmaktadır.

Yapılan araştırmalar ışığında kadının statüsü irdelendiğinde Türkiye'nin evrensel standartların çok gerisinde kaldığı görülmektedir. Bu genel durum belli başlı parametreler çerçevesinde ele alındığında ortaya çıkan sonuçlar manidardır.

Kadının ilerlemesi için bir başlangıç noktası olabilecek eğitim konusunda birçok eksiklik göze çarpmaktadır. Eğitim, kadının toplum içindeki konumu ve istihdam olanakları üzerinde etkili olan en önemli unsurdur. Ancak araştırmalar göstermiştir ki kadının eğitilmiş olması, sosyo-kültürel yapı ile başa çıkabilmesi için her zaman yeterli olmamıştır. Bununla birlikte toplumda geleneksel kadın imajının baskınlığının ve kadın üzerindeki sosyal bir baskının da ortadan kalkması gerekmektedir.

Kadın erkek eşitliğinin sağlanması için kadının eğitilmesi gerekliliği konusundaki artan bilinçlenmenin varlığıyla birlikte özellikle okumaz/yazmaz kadın gruplarına yönelik eğitim programlarındaki artış olmuştur. Ancak bu durum Türkiye geneline bakıldığında kadının eğitimi konusunda yeterli düzeyi ifade etmemektedir. Hâla Türkiye'de kadının eğitimi konusunda, güçlü bir siyasi irade eksikliği, kaynak yetersizliği, altyapı sorunları engel teşkil etmeye devam etmektedir. Bu yüzden de ne yazık ki istenen hedeflere henüz ulaşamamaktadır¹²⁰.

Kadının statüsü açısından göz önünde bulundurulması gereken bir başka göstergede 'Kadın Sağlığıdır. Türkiye'de kadın sağlığına özel önem verilmesi gerektiğine ilişkin görüşlerde güçlenme eğilimi göze çarpmaktadır. Gelişmiş ülkeler ölçeğinde bakıldığında kadının yaşam süresinde, canlı doğum sayısı ve aile planlaması konularında başarı oranlarına erişilmeye başlanmıştır. Hatta bazı gelişmiş ülkelerde bir

---

¹²⁰Ereş, a.g.e.,s.43

adım ötesine geçilerek bu faktörlerin düşüklüğü veya yüksekliğinde erkeğin de sorumluluğu bulunduğu genel bir kabul oluştuğu görülmektedir.

Yine de ideal teşkil edecek düzeyde kadının sağlık yönünden farklı ihtiyaçlarına cevap verecek bir sağlık sistemi oluşturulamamıştır. Türkiye gelince sağlığın kadın yaşamının tüm evrelerini kapsayacak şekilde geliştirilmesinin gerekliliği bilincine ulaşılmasına rağmen yeterli sağlık hizmeti kadınlara sunulmamakta ya da eğitim düzeyi düşük kadınlar bu hizmetlerden yararlanmamaktadırlar.

Kadının siyasal katılımının kadın açısından boyutları genel olarak birkaç gösterge etrafında irdelenmektedir. Bunlar; ilgi, önemseme, bilgi ve eylem olarak sıralanabilir. Bu boyutların da farklı yoğunluk dereceleri bulunmaktadır. Örneğin kadının medya yolu ile siyasal olayları izlemesi, siyasal konulara ilgisi, onları önemsemesi ve bu konuda bilgisi gibi konular bu boyutların kapsamı içine girmektedir. Ancak bu boyutların yoğunluğu yükseldikçe kadının siyasal katılımının eyleme dönüşme ihtimali söz konusudur.

Türkiye’de kadının kamusal alanda etkinliği, özellikle de siyasi hayata aktif ve etkin katılımı değerlendirmeye alındığında, Türk siyasi hayatında güçlü bir erkek egemenliği göze çarpmaktadır. Türkiye’de nüfusun yarısını teşkil eden kadınların Meclisteki temsil oranı yok denecek kadar az düzeydedir. Yine Türkiye cumhuriyetinin kuruluşundan bu yana kadın milletvekillerinin sayısı incelendiğinde, kadın milletvekili sayısının yıllara göre değişkenlik gösterdiği görülmektedir.

Yapılan araştırmalar ışığında Türkiye’de kadınların siyasete katılımını olumsuz yönde etkileyen temel nedenler şöyle sıralanmıştır:

1. Kadının toplumsal hayattaki rolü, siyasal yaşamda yer almalarına uygun değildir.
2. Kadınlar politik haklar konusunda yeterli bilince sahip değildir ve yasaların kendilerine tanıdığı bu haklara yeterince sahip çıkmamaktadırlar.
3. Ekonomik ve eğitim düzeyinin yetersizliği kadınların siyasal haklarını yeterince kullanmalarını engellemektedir.

Kadınlar, tarihin ilk dönemlerinden bu yana ekonomik yaşamın aktif üyesidirler; fakat yeniden üretim olarak adlandırılarak yok sayılan üretkenlikleri ve kadının

geleneksel yapı içindeki rolünün pasifliğe indirgenmesi gibi genel eğilimler, onun ev dışı çalışmasının önünde set oluşturmaktadır. Sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte sağlanan eğitimde fırsat eşitliğinden yararlanabilen kadınlar çalışma yaşamına katılmayı başarmışlardır. Modernleşme eğilimi, sanayileşme hamleleri ve kentleşmeyle birlikte Türkiye'deki devlet politikalarının bir gereği olarak kadınlar zoraki bir biçimde kamusal alana çıkabilmiş ve böylelikle toplumsal cinsiyete dayalı olan geleneksel iş bölümü değişime uğramıştır.

Yine de bu durumun kadınların genelini kapsayacak kayda değer bir sonuç yarattığını söylemenin çok uzağındayız. Türkiye, kadının istihdamı konusunda Birleşmiş Milletlerin 2004 yılı Kalkınma Raporu'nda 177 ülke arasında 88. sırada yer almakta; kalkınma kriterleri bakımından ise gelişmekte olan ülkeler arasında 19. sıradadır. Raporda, Türkiye'de özellikle kadının statüsü ve gelir dağılımı konusundaki verilerin, gelişmiş ülkelere nazaran son derece geri olduğu belirtilmektedir. Türkiye'de kadının çalışmasına etki eden unsurları inceleyen çalışmalar gözden geçirildiğinde eğitim eksikliği, kocanın yaklaşımı, çocuk bakımı ve ev işlerinin önemli etkisi olduğu gözlenmektedir.

Kadınlara aile ve iş yaşamını uyumlaştırabilmeleri için çeşitli olanaklar sunulması, çocuk bakımı olanakları artırılması gibi kolaylaştırıcı etkenlerin bir sonucu olarak son yıllarda kadın istihdamında önemli artışlar kaydedilmiştir. Ancak kadına yönelik toplumsal cinsiyetçi bakış açısı eksikliği konusunda her hangi bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. Bunda eşit değerdeki işe eşit ücret hedefine ulaşamamış olması, işe alma ve yükselmede kadının hamileliği vb. unsurların ayrımcı uygulamalara dayanak teşkil etmeye devam etmesinin etkisi olduğu da söylenebilir¹²¹.

Geriye dönüp bakıldığında 1800'lerden beri kadının bu düzendeki yeri ve rollerinin değişmesi konusunda daha kat edilecek çok yol olduğu görülmektedir. Mevcut birçok sosyal yapı ve toplumlarda kadın hâla öncelikle ailesinin bakımından sorumludur. Günümüzde bu ve benzeri sebeplerden genel kadın nüfusunun % 5.3'ü çalışmaktadır. Öte yandan çalışan kadınların çoğu da benzer işleri yaptıkları halde

---

¹²¹Ereş, a.g.e, s.44-47

erkeklerden daha az kazanmaktadır. Bu durum, yönetici seviyesinden tutun en alt seviyede çalışan kadınlara kadar değişmeksizin aynı biçimde bir seyir izlemektedir.

Dünyada açlık sınırı oranlarına bakıldığında bunların 2/3'ü kadından oluştuğu tespit edilmiştir. Tabii ki bu kadınların çoğunun sağlık hizmetlerinden faydalanamaması da olası bir sonuçtur. Kadınlar hem kadın hem de fakir oldukları için hala ayrımcılığa mazur kalarak en temel insan haklarından mahrum bırakılmaktadır. Bu durumun ülkelere göre ortaya koyduğu sonuçlar farklı farklıdır. Bu eşitsizlik bazı ülkelerde hukuk sistemi düzleminde sürmekte, bazı yerlerde de eşitlik prensibi olmasına rağmen pratikte kadınlar negatif ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Geri kalan ülkelerin çoğunda ise ikisine birden rastlanabilmektedir.

Özellikle üçüncü dünya ülkelerinde kadınlar ve kız çocukları tekstil atölyelerinde insanlık dışı koşullarda çalışmaktadır. Türkiye'ye bakıldığında ise kadınların işgücüne katılımı % 24.9'luk oranla Cumhuriyet tarihinin en düşük düzeyindedir. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) ve Türkiye Kadın Girişimcileri Derneği (KAGİDER), çeşitli üniversitelerden akademisyenlerin katılımıyla Türkiye'deki kadın erkek eşitliğini geliştirmeye yönelik politikaları tanımlamak ve var olan eşitsizliği aşmak için çözüm önerileri sunmak amacıyla ortak bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda Türkiye'deki kadınların son yıllarda yapılan olumlu hukuksal düzenlemelere karşın uygulamada fırsat eşitliğinden halen yararlanamadığının altı çizilmiştir.

Türkiye'de kadının işgücüne eşit katılımının önündeki engelleri araştıran 'Kadın İstihdamının Artırılması Önündeki Engeller ve Somut Çözüm Önerileri' raporunun sonuçları oldukça çarpıcı veriler ortaya koymuştur. Özetle belirtilecek olursa sözü edilen ve yayınlanmış bu raporda şu saptamalara yer verilmektedir:

1. Ülkemizin işgücü koşulları kadın istihdamına psikolojik bir bariyer koymakta; örneğin, sınırlı sayıdaki işlere başvuruları söz konusu olduğunda erkekler kadınlara tercih edilmektedir.
2. Kadınlar birçok sektörde erkeklerle aynı oranlarda iş tamamladıkları halde bunun karşılığında daha az para almaktadırlar. Bu yüzden de kadınlar sahip oldukları işlerde uzun süre çalışmamayı tercih etmektedirler. Özellikle, çocuk bakımı ve ev işi benzeri

hizmet sektörlerinde çalışan kadınlar, sosyal güvenlik hakları olmadan çalıştırılmakta ve dolayısıyla kısa süre sonra işten ayrılmalarına neden olmaktadır.

3. Esnek çalışma saatlerinin bulunduğu iş kollarında ulaşım hizmetlerinin yokluğu, kadınlar için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Ailelerin birçoğu, kadınların karanlıkta sokakta yürümelerinin can güvenliği ve taciz konusunda tehdit oluşturduğunu düşündükleri için engel oluşturmaktadırlar.

4. Öte yandan cinsel taciz korkusu bile kadınları iş aramaktan vazgeçirebilmektedir.

5. Özellikle son yıllarda yaşanan ekonomik ve finansal krizler kadınların üzerine iki kat bir yük bindirmiştir. Kriz zamanlarında, birçok kadın işten çıkarılmakta, önceden çalıştırıldıkları iş pozisyonlarına genellikle erkekler çalıştırılmakta yahut öncelik onlara verilmektedir.

6. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki çocukların yaşı ve sayısı, yaşlı nüfusun sayısı, sosyo-ekonomik durum gibi demografik koşullar kadınların işgücüne katılımlarını olumsuz yönde etkileyen en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Örneğin, birçok başarılı işadammın başarı öykülerinde eşlerinin aynı şartlarda okumalarına rağmen kariyerlerini bıraktıkları, buna karşılık kadınların başarı öykülerinde ise boşanma oranlarının ve diğer yüklerinin arttığı gözlenmektedir.

Daha önce söylediğimiz gibi Türkiye % 25 gibi bir ortalama ile AB ülkeleri ortalamasının çok altında oranlara sahiptir. Avrupa Birliği (AB) ortalamasında kadınların % 60'ı çalışmaktadır. Oranları yüksek tutabilmek için sürekli olarak kadın istihdamını arttıracak tedbirler almaktadır. İskandinav ülkelerine bakıldığında ise bu oranın % 80'leri zorladığı görülmüştür. Özellikle Batı ülkelerindeki yüksek eğilimler, kadının çalışıp çalışmaması gibi bir seçeneğin kalmaması, işgücüne katılımda iki cinsin de eşitlenmeye çalışılması yönündedir. Buralarda kadınlar eğitim almaya ve meslek sahibi olmaya teşvik edilmektedir. Kadın Girişimciliği özendirilmekte, kadınlara mikro krediler verilmektedir.

Günümüzde Türkiye'de kadınların zorunlu askerlik dışında görev alamadığı neredeyse hiçbir alan kalmamıştır. Bugüne kadar vali, rektör, pilot, kaptan, subay, vekil, hatta başbakanlığa kadar birçok alanda kadınların varlığı kendini göstermektedir. Resmi prosedürde 'Eşitlik' bir kavram olarak devletçe korunmaktadır. Ancak görünen o ki asıl

sorun, bazı kadınların bu hakları şu ya da bu nedenlerden dolayı kullanamıyor olmasıdır.

Buna neden olan temel gerekçenin, ne yazık ki yasal engel olmayışına rağmen hatta bazı konularda kadına olumlu ayrımcılık yapılmasına rağmen, toplumsal bilincimizde var olan kadının bir erkek gibi hayata atılmasına engel teşkil tutucu bir zihniyet olduğu tespit edilmiştir. Toplumumuzun temel değerlerindeki bu yerleşik tutuculuk devam ettirildiği müddetçe kadına yönelik tüm hukuki müeyyideler kâğıt üzerinde kalmaktan öteye geçemeyecektir. Tüm bu sorunlar temelinde görülmektedir ki; kadınların eğitim ve istihdam sorunlarının aşılabilmesi konusunda Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşlarının çok büyük rolü olmuştur.

Ülkemizde şiddet ve ayrımcılığın önlenmesi ve fırsat eşitliğine yönelik yasal altyapı da gelişmiş ülkeler seviyesine çıkarılmıştır. Buna rağmen bu hakların kullanılması için gerekli kurumsal ve eğitimsel altyapı yeterince gelişmemiştir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının devreye sokulması negatif ayrımcılığın ortadan kaldırılması yönünde önemli bir adım olacaktır. Yerel imkânlar, kamu kesimi, özel kesim ve başta kadın sivil toplum kuruluşlarının işbirliğiyle projelendirilerek değerlendirilmelidir.

Türkiye'de düşük eğitim düzeylerine sahip kadınlar, ki bunlar daha çok tarım alanında çalışanlardan oluşmakta, çoğunlukla mevcut aile yapısı ve bu yapının kadınlara yüklediği roller nedeniyle bu duruma düşmüşlerdir. Bu çevrelerde yer alan kadınlara çoğunlukla eğitim şansı verilmemekte, ekonomik faaliyetlere katılmalarının önüne büyük ölçüde engeller konulmaktadır. Kadın ağırlıklı sivil toplum kuruluşlarının son yıllarda yürüttükleri 'Haydi Kızlar Okula', 'Kardelenler', 'Baba Beni Okula Gönder' gibi proje ve kampanyalar bu sosyo-ekonomik düzeye mensup kadınların eğitim düzeylerinin artırılmasına yönelik olumlu sonuçlar vermiştir. Uzun vadede bu gibi kadın sivil toplum girişimlerinin sadece sosyal ve kültürel olarak değil, kadınların

kariyerlerine ve kadın işgücünün toplam ekonomik verimliliğine de önemli katkılar sunabileceği düşünülebilir¹²².

---

¹²² Bezen Balamir Coşkun, Dernekler Dergisi
http://www.siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=693:duenyada-ve-tuerkiyede-kadnn-konumu-ve-stklar&catid=44:son-haberler&Itemid=11808.07.2014 saat:22:47

KAYNAKÇA

- Abadan Unat, Nermin, “**75 Yılda Kadınlar Ve Erkekler**” Tarih Vakfı Yayınları, “y.y.”, 1998
- Acar Savran, Gülnur, “Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru” Praksis 8, s. 269 <http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/008-09.pdf>
- Acar, Feride, “ **Türkiye’de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum**”
- Ahmad, Feroz, “**Modern Türkiye’nin Oluşumu**”, Çev. Yavuz Alogan, Kaynal Yayınları: İstanbul, 1999
- Akpınar, A., “Sivil Toplum: Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi” Doktora Tezi, A.Ü.S.B.E., Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Ankara, 1997
- Aksu, Bora – Günal, Asena , “**90’larda Türkiye’de Feminizm**”, İletişim Yayınları, “y.y.” 2002
- Aktaş, Cihan, **Kardeşliğin Dili**, İz Yayıncılık İstanbul, 2010.
- Arı, Kemal, **Türk Devrim Tarihi I**, İzmir: 2010
- Aydın Sevim, Bilgen, “**Fahri Celalettin Göktulga’nın Öyküleri: Toplumsal Anomi ve Kadınla Erkek Arasındaki İletişimsizlik**” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2010, Cilt: 3, Sayı: 13
- Aydın, Mustafa, **Kurumlar Sosyolojisi**, Vadi Yayınları, Ankara , 2000.
- Azıklı , S. , “**Devlet-Sivil Toplum ve Türkiye**”, Yeni Türkiye 3. (18), 1999
- Balamir Coşkun, Bezen, Dernekler Dergisi http://www.siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=693:duenyada-ve-tuerkiyede-kadnn-konumu-ve-stklar&catid=44:son-haberler&Itemid=118
- Bargan, Margot, **Women in İslam**, Oneworld Publications; Original edition, “y.y.”, February1th , 2009

- Barnett, Hilaire B. A., **Introduction to Feminist Jurisprudence**, Pretice Hall, London, 1998
- Bayhan, “Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri ve Patronaj” Sivil İnsiyatif. 7, Kaknüs yayınları: İstanbul, 2005
- Baykan, Ayşegül – Ötüş Basket, Belma, “**Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931**”, İstanbul, 1999
- Bekiroğlu, N., “**Şair Nigâr Hanım**”, İletişim Yayınları: İstanbul, 1998
- Benhabıb, Seyla, “**Feminizm ve Postmodernizm: Huzursuz Bir İttifak.**” Çatışan Feminizmler: Felsefi Fikir Alışverişi. Çev. Feride Evren Sezer. Yay. Haz. Özde Duygu Gürkan. 25-43. vd. Çatışan Feminizmler. Metis Yayınları, İstanbul, 2008.
- Benhabıb, Seyla, “On Hegel, Women and Irony” Feminist Interpretations and Political Theory,
<http://www2.swgc.mun.ca/Animus/Articles/Volume%202/stafford1.pdf>
- Benston, Margaret , “ The Political Economy Of Women’s Liberation” Monthly Review: 1969
- Berktaş, Fatmagül , “Sivil Toplum ve Demokrasi Konferansı Yazıları”, No 7. Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye, Ocak 2007,
http://stk.bilgi.edu.tr/docs/berktay_std_7.pdf ’den
- Berktaş, Fatmagül, “**Doğu ile Batı’nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı**”, Metis yayınları, 2012
- Berktaş, Fatmagül, “**Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**”, Metis Kadın Araştırmaları, İstanbul, 1996
- Bhasın, Kamla – Khan, Nighat Said, “**Feminizm Üzerine Bazı Sorular**” Kadav Yayınları, İstanbul, 2003
- Borde, Susan, “**Feminism, Postmodernism and Gender Scepticism**”, Feminism/Postmodernism, New York and London: Routledge, 1990
- Botting , Eileen H. And Houser, Sarah L., “Drawing The Line Of Equality, “y.y.”, 2006

- Braidotti, Rosi “**Nomadism with a Difference: Deleuze’s Legacy in a Feminist Perspective**”, Man and World, “y.y.”, 29, 1996.
- Butler, Judith , “Olumsal Temeller: Feminizm ve ‘Postmodernizm’ Sorusu.” Çatışan Feminizmler
- Canbaz Yumuşak, Fikret , [http://www.ankakadin.org/trTR/ Yayinlar.aspx?Islem=Icerik&KatID=7&ID=13](http://www.ankakadin.org/trTR/Yayinlar.aspx?Islem=Icerik&KatID=7&ID=13)
- Cevizci, Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma, İstanbul, 2010
- Coleman, James Williamve diğerleri, **Social Problems, Eight Edit**, New Jersey: Prentice Hall, 2002
- Cornell, Drucilla, “**Feminizmin Zamanını Yeniden Düşünmek.**” Çatışan Feminizmler, “y.y.”, “t.y.”.
- Çağlayan, Handan, “Analar, Tanrıçalar ve Yoldaşlar- Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu”, İletişim Yayınları, “y.y.”, 2007
- Çaha, Ömer, “**Sivil Kadın**”, Vadi yayınları: Ankara, 1986
- Çaha, Ömer, “Feminizm ve Sivil Toplum”, <http://www.kadem.org/tr/feminizm-ve-sivil-toplum/>
- Çaha,Ömer, “Bir Kez Daha Sivil Toplum Üzerine”, Sivil Toplum, “y.y.”, 2003
- Çakır, Serpil, “**Osmanlı Kadın Hareketi**”,Metis Yayınları: 1994, s.37
- Çamer, Hale Nebihe, Başkent Kadın Platformu Derneği, Cumhuriyet Kadınları Derneği ve Uçan Süpürge’de Yer Alan Gönüllü Kadınların Gönüllülük Deneyimleri İle Elde Ettikleri Kazanımlar (Yüksek Lisans), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı, Ankara, 2005
- David, M. E. , “**Serbest Piyasa Feminizmi: Bir Cevap**”, Çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu, Liberte Yayınları, 2000
- De Beauvoir, Simone, “**İkinci cins**”, Çev. Bertan Onaran, Payel Yayınevi: İstanbul, 1993
- Deleuze, Reidar Due, **Cambridge ve Malden**: Polity Press, “y.y.”2007; 2008
- Doğramacı, Emel , “Çankaya Üniversitesi Gündem Dergisi”, Sayı: 29, Nisan 2008

- Durakbaşı, Ayşe, “**Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu:** Kemalist Kadın Kimliği ve ‘münevver Erkekler’ içinde 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Der: A. Berktaş Hacımiraçoğlu, Tarih Vakfı Yayını”, 1998
- Durukan, Ayşe, “Kadınlar Seçmek, Seçilmek ve Yönetilmek İstiyor”
<http://www.turkhukuk sitesi.com/showthread.php?t=2740&page=2>
- El Saadavi, Neval, **Havvanın Örtülü Yüzü**,(Çev. Sibel Özbudun), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1991
- Eraslan, Sibel, **Kadın Sultanlar**, 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.
- Erdoğan, M. , “Sivil Toplum: Bir kavramın Anatomisi”, Liberal düşünce Dergisi, sayı 10, 1998
- Ereş, Figen, “Türkiye’de Kadının Statüsü ve Yansımaları”, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı:19, 2006
- Ereş, Figen, Türkiye’de Kadının Statüsü ve Yansımaları, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 19, 2006
- Ergin, Çağlayan K., “Kadın Sivil Toplum Kuruluşlarının Kadın Bilincine Katkısı ve Uçan Süpürge Örneği” <http://www.bianet.org/2005/10/28/69334.htm>
- Erginün, İnci, “**Türk Kadın Yazarları**”, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Dergah Yayınları, İstanbul, 1991
- Esin, Çiğdem, Türkiye’de Kadın Kuruluşları ve Etkinlik Alanları
www.thb.hacettepe.edu.tr/arsiv/2003/sayi_2/baslik2.pdf
- Fraser, Nancy, “**Cinsiyet Eşitsizliği ve Refah Devleti:** Sanayi Sonrası Düşünce Girişimi”, Demokrasi ve Farklılık Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması, Yayına Hazırlayan: Seyla Ben habip, Çev: Zeynep Gürata, Cem Gürsel, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, 1999
- Fraser, Nancy, **Sahte Karşısavlar:** Seyla Benhabib ve Judith Butler’a Yanıt, Çatışan Feminizmler, ‘y.y.’, 1994
- French, Marilyn, “**Beyond Power:** On Women, Men And Morals, New York: Summit Boks, 1985
- Gilligan, Carol, “**İn A Different Voices**”, Harvard University: Cambridge, 1982

Göle, Nilüfer, “**Modern Mahrem**”, Metis Yayınları: 1992

Göle, Nilüfer, **Modern Mahrem, Medeniyet ve Örtünme**, 11. Basım, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2011

Gross, Elizabeth, “**Philosophy, Subjectivity and The Body: Kristeva and Irigaray**”, Feminist Challengers

Grosz, Elizabeth , “**A Thousand Tiny Sexes: Feminism and Rhizomatics.**” Gilles Deleuze and the Theater of Philosophy içinde. Yay. Haz. Constantin V. Boundas ve Dorothea Olkowski,Routhledge, New York ve Londra, 1994.

Güç, Ayşe , “İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların birey olma Çabaları”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17/2, 2008

Gürhan, Nazife, “Kadın Bakış Açısıyla Kuran’ı Yeniden Okuma Denemesi -Amina Wedud-“, Kuran ve Kadın- e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 Sayı: VI, Kasım 2011

Hartman, H., “**The Unhappy Marriage Of Marxism And Feminizm: Towards A More Progressive Union**”, Woman And Revolution: A Discussion Of The Unhappy Marriage Of Marxism And Feminism”, Der. L. Sargent, Boston. South End., 1981

Hartmann, Hall, “**The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union**”, L. Sargent, South End (Ed.), Women and Revolution: A Discussion of the Unhappy Marriage of Marxism and Feminism, Boston, 1988.

Heywood, Andrew, “Feminizm”, **Siyasi İdeolojiler**, Çev. Ş. Akın, Adres Yayınları, Ankara, 2009

Hobbes, Thomas, “**Leviathan**”, Çev. S. Lim., Yapı Kredi Yayınları, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, 2005

Howie, Gille , “**Feminist Philosophy**”: The Future of Philosophy: Towards the Twenty-First Century içinde. Yay. Haz. Olivier Leaman, Routledge, Londra ve New York, 1998,

<http://akademikperspektif.com/2013/12/31/feminizm-ve-uluslararasi-iliskiler/>

<http://derkenar.wordpress.com/2006/12/17/islami-feminizm-adi-var-kendi-yok/>).

<http://kadem.org.tr/feminizm-ve-sivil-toplum/>

<http://nedemek.com.tr/feminizm-ne-demek-feminizm-nedir/>

<http://openaccess.bilgi.edu.tr:80880/xmlui/bitstream/handle/11411/128/Feminist%20Felsefe%20ve%20Deleuze.pdf?sequence=1>

<http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/h/i/hidayet-sefkatli-tuksal.pdf>).

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Feminizm#Feminizmin_K%C3%B6keni\(genel_bilgi\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Feminizm#Feminizmin_K%C3%B6keni(genel_bilgi))

http://tr.wikipedia.org/wiki/Feminizm#Feminizmin_ilk_y%C4%B1Iar%C4%B1

<http://urundergisi.com/makaleler.php?ID=1574>

<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-12517-34-islam%C3%AE-feminizm-adi-var-kendi-yok.html>

<http://www.milliyet.com.tr/ozel/islam/>

<http://www.pazartesisdergisi.com/pdf/81.pdf>

http://www.siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=693:duenyada-ve-tuerkiyede-kadnn-konumu-ve-stklar&catid=44:son-haberler&Itemid=118

İrzık, Sibel, “Öznenin Vefatından Sonra Kadın Olarak Okumak.” Toplum ve Bilim 75 (Kış 1997): 33-47

İlyasoğlu, Aynur, **Örtülü Kimlik, İslamcı Kadının Kimliğinin Oluşum Öğeleri**, 4.Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 2013.

İmançer, Dilek, “Feminizm ve Yeni Yönelimler”, Doğu Batı, Yıl 5, Sayı 19, Mayıs Haziran Temmuz 2002

Karaca, Nihal Bengisu ve diğerleri, **Vahiy Sürecinde Kadın, Kadın Oradaydı**, 13. Baskı, Elest Kitaplar, İstanbul, 2012.

Karadağ, A., “Demokratikleşme ve Sivil toplum: Liberal Düşünce Topluluğu Örneği”, Sivil inisiyatif. 7, Kaknüs Yayınları: İstanbul, 2005

- Karagöz, Betül, “Türkiye’de 1980 Sonrası Kadın Hareketi’nin Siyasal Temelleri Ve İkinci Dalga Uğrağı”, Memleket Siyaset Yönetim Dergisi, 2008, S. 7
- Keane, J., “**Sivil Toplum ve Devlet**”, Çev. E. Akın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul: 1993
- Kili, Suna, “**Modernleşme Ve Kadın**”, Türkiye’de Kadın Olmak, Der. Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul,2. Baskı, 1996
- Kocatürk, Prof. Dr. Utkan, “**Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**”, Ankara, “y.y.”, “t.Y.”
- Koray, Mehmet , “Avrupa Birliği Ve Türkiye’de Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Sol Feminist Bir Eleştiri”, <http://calismatoplum.org/sayi29/koray.pdf>
- Kristeva, Julia, “Kadınların Zamanı.” DeFTER 21 (Bahar 1994): 7-29. “y.y.”,1994
- Kubar, Arş. Gör. Yeşim , “İstihdamda Kadın Erkek Ücret Eşitsizliği ve Nedenleri”, Selçuk Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, <http://www.westeastinstitute.com/wp-content/uploads/2014/07/YE%C5%9E%C4%B0M-KUBAR.pdf>
- Kymlica, Will, **Contemporary Political Philosophy An Introduction**, Oxford: Clarendon Pres, 1990
- Lloyd, Genevieve ,**Erkek Akıl**, Çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Mchugh, Nancy A.,**Feminist Philosophies A-Z.**, Edinburgh University Press,Edinburgh, 2007
- Mernissi,Fatıma, **Kadınların İsyanı ve İslami Hafıza**, Epos Yayınları, Ankara, 2003.
- Millet, Kate, “**Cinsel Politika**”, Çev. Seçkin Sevi, Payel Kitapçılık: İstanbul, 1973
- Millet, Kate, **Sexual Politics**, Garden City ve New York: Doubleday, 1970
- Mitchell, Juliet , “Women and Equality”, **Feminism and Equality**, Der. Anne Philips, Washington Square and New York : New York Universty Press, 1997
- Moghadam, Valentine M., “İslamic Feminizm and It’s Discontents: Toward A Resolution Of The Debate”, Signs 27, 4, yaz 2002
- Mojab, Shahrzad, “Theorizing The Politics Of İslamic Feminism”, Feminist Review, Sayı 69, Kış 2001

- Nagl-Docekal, Herta, **Feminist Philosophy**, İng. Çev. Kahtarna Vester, Westview Press, Oxford, 2004
- Neves, Püşper, “3. Dalga İle Feminizm Tarihi”, http://www.anarkismo.net/newswire.php?story_id=4070
- Nicholson, Linda, “Feminism and Marx: Integrating Kinship With the Economic”
Feminism as Kritique,
- Oakley, Ann, “**Women’s Work**: The Housewife, Past and Present, New York: Pantheon Boks, 1974
- O'brien, Mary, **Reproduction the World**: Essays in Feminist Theory, Boulder, San Francisco ve London: Westview Press, 1989
- Ortaylı, İlber, ”**Osmanlı’da 18. Yüzyıl Düşünce Dünyasına Dair Notlar**”, Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi, iletişim yayınları: İstanbul, 2002
- Özer Dal, Yeşim, “Liberal Eşitlik Arayışı ve Ulusal Mekanizmalar”, Kadın Araştırmaları Dergisi, no. 7, 2001
- Öztürk, Emine, “Türk Kadının Feminizme Bakışı: Erzurum Örneği”
<http://abs.kafkas.edu.tr/upload/646/FEMiNiZM.pdf>
- Payne, Malcolm, **Modern Social Work Theory**, Second Edition, Lyceum Books, Chicago, 1997
- Pelczyenski, Z. a., “**Introductionnd** ”, **The State and Civil Society**: Studies in Hegel’s Political Philosophy, Cambridge University Press: London, 1996
- Ramazanoğlu, Yıldız, **İşgal Kadınları**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012
- Ravven, Heidi , “ Has Hegel Anything To Say To Feminists” **The Owl of Minerva**, “y.y.” 19, 2, 1988
- Sallan Gül, Songül , “Refah Devletinin Dönüşümünde Kadın Haklarında Annelik Hakkından Çalışma ve Aile Sorumluluğuna Geçiş” s. 60
file:///C:/Documents%20and%20Settings/aaa/Belgelerim/Downloads/4_sallangul%20(1).pdf
- Sancar, Serpil , “Üniversitede Feminizm-Bağlam”, Gündem ve Olanaklar, Toplum ve Bilim Dergisi, Güz 97, 2003

- Scott, Joan W., “**Deconstructing Equality-Versus-Difference: Or The Uses Of Poststructuralist Theory For Feminism**”, Conflicts In Feminism, Der. Marianne Hirsh and Evelyn F. Keller, New York and London: Routledge, 1990
- Scott, Joan, “Deconstructing Equality-Versus-Difference: Or, The Uses of Poststructuralist Theory for Feminism.” Feminist Studies 14:1 (Bahar 1988):34
- Segal, Lynne, **Why Feminism?**, Polity Press, Cambridge, 1999
- Sezer, Ayten, “Türkiye’deki ilk Kadın Milletvekilleri ve Meclisteki Çalışmaları.” <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/kadin.htm>
- Shulamit, Firestone, “**The Dialectic Of Sex**”, New York: Bantoom boks, 1970, s.1
- Smyckova, Natalia, “Ataerkil Toplum Düzeninde Eko-feminizmin Yansımaları”, Agora Dergisi, Yıl 2006, Sayı 11
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt 4
- Stanton, C., “**Language and Revolution: The Franco- American Dis-Connection**”, The Future of Difference, Der. Hester Einstein and Alice Jardine, New Brunswick and London: Rutgers Univercity Pres, 1985
- Şimşek, Asiye, “**Feminizm ve Uluslararası İlişkiler**”, Akademik Perspektif, Aralık 2013
- Taraf Gazetesi, Ayça Örer ile söyleşi, 19.02.2008
- Tarihe Yön Veren Kadınlar, Hürriyet Gazetesi, 09 Mart 2007 <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=6078266&tarih=2007-03-09>
- Tekeli, Şirin, “On Maddede Türkiye’de Kadın Hareketi” <http://www.turkhukuk sitesi.com/showthread.php?t=2740&page=2>
- Tekeli, Şirin, “1980’lerde Türkiye Kadınların Kurtuluşu Hareketinin Gelişmesi”, Birikim Dergisi, Temmuz 1989

- Tekeli, Şirin, “Yeni Dalga Kadın Hareketinde Örgütlenme” http://www.ucansupurge.org/index.php?option=com_content&task=view&id=749&Itemid=69
- Toprak, Zafer, “ **II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile ve Feminizm**”, **Sosyo-kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992
- Türk Tarihindeki Başarılı Kadınlar ve Günümüzde Türk Kadını, <http://www.kadinhareketiderneği.org.tr/icerik.php?sayfa=13>
- Uğurcan, Sema, “Osmanlı Türk Romanında Kadın Tipleri” Türklük Araştırmaları Dergisi, S. 11, Mart 2002
- Vedud-Muhsin, Amine, **Kur’an ve Kadın**, İz yayıncılık: İstanbul, 2000
- Vincent, Andrew , “**Feminizm**”, **Modern Politik İdeolojiler**, Paradigma yayınları, İstanbul: 2006
- Walker, Rebecca , Becoming the third Wave, Ms. 12 (Jan./Feb. 1992): 1992
- Wollstonecraft, Mary, “**A Vindication Of The Rights Of Women**” Der. H. Poston, New York: Norton, 1975
- Wolzer, Michael, “**Spheres of Justice: A Defence Of Pluralism and Equality**”, Basic Boks: New York, 1983
- Yayla, Atilla, “**Siyaset Teorisine Giriş**”, Siyaset Kitabevi, Ankara, 1998
- Yılmaz, Zehra, “Badran ve İslam’da Feminizm”, Fe Dergi: Feminist Eleştiri, 3(1), 2011
- Young, Iris M., “**Politiy and Group Differnce: A Critique Of The Ideal Of Universal Citizenship**”, Feminism and Political Theory, Der. Cass R. Sunstein, The University of Chicago Pres: Chicago and London, 1990
- Zalewski, Marysia, **Feminism After Postmodernism: Theorising Through Practice**, Routhledge, London, 2000
- Zetkin, Klara, “**Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar**”, İnter Yayınları, İstanbul, 1988
- Zihnioğlu, Yaprak, “**Kadinsız İnkılâp**”, Metis Yayınları, 2003

Zücher, Eric Jan, “**Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**”, Çev. Yasemin Saner, İletişim yayınları: İstanbul, 1995

